

संघीयताको सैद्धान्तिक पक्ष र अभ्यास

डा. सोमलाल सुवेदी

१. संघीयताको अवधारणा

शासन संचालनको स्वायत्तता, सहभागिता र जवाफदेही पद्धति अर्न्तगत संघीयता एक महत्वपूर्ण आयाम हो । एकात्मक प्रणालीको केन्द्रीयता घटाउने, स-साना राज्य मिलेर सबल राज्य बन्ने चाहना आवश्यकता र राजनीतिक सहमतिले संघीय प्रणाली विकसित हुँदै आएको देखिन्छ । सरकारका विभिन्न तहहरूमा शक्तिको संवैधानिक विभाजन मूलत तीन प्रकारमा एकात्मक, संघात्मक र महासंघीय रहेका छन्^१ ।

फेडरालिज्म (Federalism) शब्द फेडस (Foedus) बाट लिईएको हो । यसको अर्थ सन्धि अथवा सम्झौता हुन्छ । जसको उद्देश्य सम्झौताका पक्षको खास र साभा इच्छाहरू प्रवर्द्धन गराउनु हो^२ । संघात्मक सरकार त्यस्तो सरकार हो जहाँ संविधानद्वारा देशको शक्ति केन्द्र र तल्ला तहका सरकारसंग विभाजित गरिन्छ । सामूहिक उद्देश्य प्राप्तिका लागि राज्यहरू संघीय सरकारको रूपमा रूपान्तरित हुन्छन् अथवा संघीय सरकारसंग आवद्ध हुन्छन् ।

जर्ज एण्डरसनले संघीयतालाई यसरी परिभाषित गरेकाछन्^३ “संघीयता संविधानले स्थापित गरेको एउटा पद्धति हो जस अर्न्तगत उपयुक्त स्वायत्तताका दुई तहका सरकार हुन्छन् । ती सरकारहरू आफूलाई निर्वाचित गर्ने मतदाता प्रति प्राथमिक रूपमा जवाफदेही हुन्छन्” ।

कार्ल जे फेडरिक भन्दछन्^४ “संघीयता concret राजनितिक order मा स्थानीय, प्रादेशिक, राष्ट्रिय र अर्न्तराष्ट्रिय तहमा संचालित पद्धति हो । ती तहहरू एक आपसमा छुट्टिएका हुन्छन् र वाकसहरू एकैठाउमा थुपारेर राखेजस्तो हुन्छ र सरकारहरू मानवले चलाउँदा एकआपसमा यी तहहरू तर्क, भ्रगडा, सहयोग, सहकार्य र सम्झौता गर्दछन्” ।

मण्टेस्क्युको विचारमा “संघात्मक सरकार एक यस्तो सम्झौता हो जसद्वारा धेरै मिल्दाजुल्दा राज्यहरू एउटा ठुलो राज्यको सदस्य बन्न सहमत हुन्छन्” ।

संक्षेपमा उल्लेख गर्नुपर्दा संघीयता त्यस्तो शासकीय प्रणाली हो जस अर्न्तगत दुई वा दुईभन्दा बढी तहमा देशको शक्ति, अधिकार, स्रोतसाधन र जिम्मेवारी कितान गरिन्छ । एकल अधिकार बाहेकका साभा अधिकारहरूको प्रयोग सहकार्य र समन्वयमा गर्नु पर्दछ ।

सरकारका सबै तहहरू सहयोगात्मक, सहकार्य, स्वायत्तता र सहअस्तित्वका आधारमा छुट्टाछुट्टै वा संगै राज्यका कार्यहरू सम्पादन गर्दछन् । संघीयता स्थीर ढाँचामा रहने नभै प्रकृयाको रूपमा निरन्तर क्रियाशील हुन्छ ।

२. सैद्धान्तिक पक्ष

संघीयतालाई नियाल्दा सैद्धान्तिक ढाँचामा रहेर संघीय व्यवस्था निर्माण गर्नुभन्दा संघीयताको अभ्याससंगै परिमार्जित हुँदै आएको देखिन्छ । संघीयताको आरम्भ भन्दा अहिले धेरै अगाडि बढेको अवस्था छ । संघीयतालाई विकेन्द्रीकरण भन्दा अलि फराकिलो निक्षेपण मान्न सकिन्छ । धेरै राज्य मिलेर संघ बन्दा केही अधिकार केन्द्रकृत हुन जान्छन् भने एकात्मक राज्य संघीयतामा रूपान्तरित हुँदा अधिकार निक्षेपण गर्नु पर्छ । संघीयतालाई राष्ट्रिय सरोकारवालाहरू बीचको विभाजन रोक्ने, विगत र भविष्यमा हुने द्वन्द्व रोक्ने र धेरै शक्ति समूहलाई निर्णय प्रकृत्यामा सहज पहुँच गराउने समाहित गर्ने एउटा वैकल्पिक उपायको रूपमा उल्लेख गरेको पाइन्छ ।

सवैभन्दा पहिला संघीयता निर्माण गर्ने देश संयुक्त राज्य अमेरिका हो । सन १७८९ मा संघीय प्रणाली अवलम्बन गरेको अमेरिकाको संघीयताका लागि संघीयतावादीहरूले सैद्धान्तिक प्रतिरक्षा गर्दै देहायका दुई आधारभुत प्रस्ताव प्रस्तुत गरकेका थिए* ।

- (क) सवैभन्दा पहिले संघको टुंगो गर्ने र नागरिकको बाह्य आक्रमणबाट सुरक्षा गर्नुको साथै आन्तरिक निरंकुशताबाट जोगाउने ।
- (ख) संघीय सरकारलाई आफ्ना कार्यहरू सम्पादन गर्न पर्याप्त बलियो बनाउन जोड दिने ।

त्यसै गरी जेफर्सनले राज्यका अधिकारहरू संभव भएसम्म विकेन्द्रित गर्नुपर्ने वकालत गरेका थिए ।

कार्ल जे.फेडरिकले संवैधानिक लोकतन्त्रात्मक राजनीतिक प्रणालीलाई बढवा दिन संघीयताले देहाय बमोजिम अवसर दिने उल्लेख गरेका छन्* ।

- (क) अल्पसंख्यक समुदायले अरु नागरिक र नीति निर्मातालाई आफ्नो विचार बताउन पाउछन् । राजनीतिक छलफलले सहमतिलाई बढवा दिन्छ ।
- (ख) नागरिकलाई राजनीतिक जीवनमा सहभागी हुने अवसर वृद्धि हुन्छ ।
- (ग) विवादको शान्तिपूर्ण सामाधानलाई सुधार गरी अवसर दिलाउछ
- (घ) तत्कालीन नीतिगत जरुरतका विषयहरू समाधान गर्न सानो आयतनमा परीक्षण गर्नमा सघाउँछ ।

(ड) संविधान र यसका नीतिमा आत्मविश्वास र वफादारी अभिवृद्धि गर्छ ।

संघीयतामा केन्द्रीकरण र विकेन्द्रीकरणको दिशा निर्देश स्पष्ट गर्न सकेमा सफल हुन्छ । विकेन्द्रीकरणले पनि संघीयतालाई सघाउछ । विविधतालाई संस्थगत गर्नु संघीयताको सार हो । यस अर्न्तगत अल्पसंख्यक समुदायले आफ्ना विचारहरू राख्ने अवसर पाइ उपयोग गर्न सक्दछन ।

“राजनीतिक सिद्धान्तमा संघीयताको विचार बढ्दो मात्रामा सांस्कृतिक विविधता, राष्ट्रियता, उदारीकरण, नागरिकता, न्याय, र स्थायित्वका सम्बन्धमा मूलभुत छलफल भएको देखियो । अभ्रप्रस्ट रूपमा सैद्धान्तिक छलफलहरू दोहोरा विषयहरू जस्तै संघीयता र राष्ट्रियता, संघीय नागरिकता, संघीयता र पहिचान, संघीयता र लोकतन्त्र, न्याय र संविधान संशोधनमा केन्द्रित भए”^७ । यसैगरी बहुलवादी उपगम, स्वाशासनयुक्त राजनीतिक निकाय, एउटा राष्ट्र वा एकीकृत जनता, राष्ट्रियताको सिद्धान्त र एकता, अल्पसंख्यक सम्बोधन, परम्परागत लोकतन्त्रको बहुमत निरंकुशता लाई जवाफ जस्ता पक्षहरू पनि राजनीतिक सिद्धान्तमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ । संघीयताले एकता र विविधताको सिद्धान्तलाई पनि आत्मसात गर्दछ । केही विद्वानहरूले समन्वय, सहयोग र सन्निकटताको सिद्धान्तको पनि संघीयताका सन्दर्भमा उल्लेख गरेको पाइन्छ । सन्निकटताको सिद्धान्त विकेन्द्रीकरणमा पनि चर्चित छ । संघीयतामा पनि यसले अतिरिक्त मूल्य थपेको छ । यसले विभिन्न तहमा शक्तिको बाँडफाँड गर्दा दक्षता, उपयुक्तता र चाहना जस्ता मापदण्डका आधारमा गनुपर्ने मान्यता राख्दछ ।

संघीय राज्य परिभाषित गर्ने उपायहरू

Dimitrios karmis and Wayne ले संघीय राज्य परिभाषित गर्ने उपागमलाई देहाय बमोजिम उल्लेख गरेका छन्^८ ।

- (क) सार्वभौमसत्ताको सम्बद्धता र Stantehood: श्रृंखलावद्ध संरचना सार्वभौमसत्ता र संस्थगत तत्वहरू
- (ख) संस्थागत मापदण्ड, संघीय इकाइको सहभागिता र संघीय विधायन, अधिकारको बाँडफाँड, संवैधानिक स्वायत्तता र वित्तीय समानीकरण ।
- (ग) शक्ति पृथकीकरण
- (घ) अवशिष्ट अधिकारको व्यवस्था र प्रयोग
- (ड) वित्तीय संघीयता

(च) अन्तरसरकारी सम्बन्ध

संघीयताको विश्वव्यापी मान्यताप्राप्त सिद्धान्त देखिदैन । फरक फरक ढंगले यसको अभ्यास भएको छ । यो सरकारहरूले अधिकारको प्रयोग गर्ने ढाँचा हो । सरकारका तहहरू सहअस्तित्वमा रहन्छन् । आ-आफ्नो क्षेत्रमा स्वायत्त हुन्छन् । कम्तीमा दुई तहका सरकारले एउटै भूगोल र जनतामा शासन गर्छन् । यसले फरक विषय र विविधता समाहित गर्दै जान्छ ।

संघीयता आकर्षणका पक्षहरू

विद्वानहरूले संघीय सरकार बनाउनका लागि देहायको आकर्षण पक्ष उल्लेख गरेका छन् ।^{१९}

- (क) राजनीतिक स्वतन्त्राको चाहाना
- (ख) आर्थिक फाइदाको अपेक्षा
- (ग) प्रशासकीय दक्षताको आवश्यकता
- (घ) वाहय सम्बन्ध प्रवर्द्धन
- (ङ) वर्ण, धर्म, भाषा र सांस्कृतिक आधारित समुदाय
- (च) भौगोलिक तथ्य तथा अवस्था
- (छ) इतिहासको प्रभाव
- (ज) समानता र पृथकता
- (झ) राजनीतिक नेताहरूले बनाउने विधि/चार्टर

वित्तीय संघीयता

वित्तीय संघीयता संघीयताको आत्मा हो, यो एकात्मक प्रणालीमा पनि प्रयोग हुन्छ । संघीयताको एउटा महत्वपूर्ण पक्ष पुनरवितरण हो भने वित्तीय स्रोत वितरण अर्को अभीष्ट हो । वित्तीय संघीयता सरकारका तहहरूबीचको वित्तीय व्यवहार र अन्तरसम्बन्धसंग सम्बन्धित हुन्छ । यसले आर्थिक विकास, सरकारी खर्च, ऋण, राजस्व र असमानतामा असर पार्दछ । वित्तीय संघीयताका तत्वहरूलाई Risk, Weingast र Rodden ले देहाय बमोजिम उल्लेख गरेका छन्^{१०} ।

- (क) तल्ला तह (sub-central) का सरकारहरूले कार्यक्रमको स्वयत्ता पाउछन् ।
- (ख) तल्ला तहका सरकारले संकलित राजस्व भन्दा बढी खर्च गर्न चाहे पनि असीमित स्रोत प्राप्त गर्न सक्दैनन् । स्रोतको सीमामा रहनु पर्छ ।

(ग) साभा बजारलाई बाधा पुग्ने गरी वा सामान , पूँजी र श्रमिकको आवगमनमा बाधा पुग्ने गरी कानून बनाउन पाईदैन ।

(घ) पद्धति संस्थागत भए पछि केन्द्रले उल्टाउने छैन ।

वित्तीय संघीयता खर्च जिम्मेवारी किटान, राजस्व अधिकार प्रदान, वित्तीय हस्तान्तरण र ऋण व्यवस्थापनसंग सम्बन्धित हुने हुनाले यी पक्षहरूको युक्तिसंग व्यवस्थापन हुन पर्छ ।

३. संघीयताको अभ्यास

संघीयता एकात्मक प्रणाली भन्दा फरक प्रकारको व्यवस्था हो । यसको राजनीति स्वरूप, परिभाषा र अवधारणात्मक द्विविधाले वैद्विक जटिलता देखाउछ । यसको अभ्यासमा ढाँचा व्यवहार र परिवर्तनमा एकरूपता नहुन सक्छ । राजनीतिक संस्कार, भौगोलिक अवस्था, जनसंख्याको बोट, इतिहास संस्कृति र सामाजिक स्वरूपमा यो प्रणालीको अभ्यास केन्द्रित हुन्छ । संगठनात्मक ढाँचा, परिपक्वता, व्यवहार र नतिजा पनि फरक फरक पाइन्छ । यो शक्तिको राजनीति र प्रादेशिक रोजाइको विषय पनि हो । Carl J Friedrich ले संघीयतालाई एउटा निरन्तर चलेको विकासमुख राजनीतिक प्रकृया भनेका छन् । राजनीतिक प्रकृया भएकोले एकरूपता र सीमामा राखेर बुझ्न बुझाउन र अभ्यास गर्न सहज छैन ।

संघीयताको अभ्यासको उपागम दृष्टिगत गर्दा युरोपमा सामूहिक अधिकारको संरक्षण सुनिश्चितताको साधन हो । अमेरिका उदार मान्यता (liberal values) मा आधारित मानिन्छ । यसले द्वैध संघीयता र शक्ति पृथकीकरणलाई बढी महत्व दिएको पाइन्छ । क्यानडाको संघीयताले अल्पसंख्यक समुदायको संरक्षण गर्न खोजेको छ । शक्ति सन्तुलन र विभाजन, स्वायत्तता, अल्पसंख्यक समुदायको प्रतिनिधित्व र समताका आधारमा संघीयताको अभ्यास भएको देखिन्छ ।

S.M.ALIFE ले मुख्यतया देहाय बमोजिमको प्रकार (Typology) मा संघीयताको अभ्यास भएको उल्लेख गरेका छन्^{११} ।

(क) द्वैध र सहयोगी संघीयता (The Dualfederalism and Cooperative Federalism)

द्वैध संघीयता अर्न्तगत संघीय र प्रादेशिक सरकारबीच जिम्मेवारीहरू छुट्टाछुट्टै हुन्छन् । Willam H. Riker ले यस्तो संघीयतामा दुई तहका सरकारले एउटै भुगोल र जनसंख्यामा शासन गर्छन् र स्वायत्त अधिकारहरू प्राप्त गरेका हुन्छन् । अष्ट्रेलिया, क्यानडा, भारत, पाकिस्तान र संयुक्त राज्य अमेरिका यसका उदाहरणका रूपमा लिन सकिन्छ । समन्वयात्मक अधिकार पद्धतिमा पनि यस्तो संघीयता अभ्यास हुन्छ ।

सहयोगी संघीयता अर्न्तगत विभिन्न तहका जिम्मेवारीहरू अन्तरसम्बन्धित हुन्छन् । संघीय सरकारले नीति निर्धारण गर्दछ, र तल्ला तहका सरकारले कार्यान्वयन गर्दछन् । यो पद्धति ब्रजिलले अवलम्बन गरेको छ ।

- (ख) **प्रतिस्पर्धात्मक संघीयता (The competitive Federalism)** वित्तीय संघीयताको साहित्यबाट यो संघीयता विकसित भएको हो । यसको हुबहु अभ्यास भएको पाईडैन । यो पद्धतिमा सबै तहमा खप्टिएका जिम्मेवारी हुन्छन् । ती तहहरू सेवाग्राहीलाई सेवा दिन प्रतिस्पर्धा गर्दछन् भन्ने विचार Pieore Salmon ले व्यक्त गरेका छन् । यस्तो प्रतिस्पर्धाले सरकारहरू बढी दक्ष, जिम्मेवार र जवाफदेही हुने अपेक्षा विश्लेषकहरूले गरेका छन् । यो सर्वजनिक रोजाइको मान्यता पनि आधारित हुन्छ ।
- (ग) **असमान संघीयता (Asymmetric federalism)** यस्तो संघीयतामा शक्ति र सम्बन्ध राजनीतिक प्रशासनिक र वित्तीय अधिकार संघीय इकाइबीच असमान ढंगले वितरण गरिएको हुन्छ । विविधतालाई सम्बोधन गर्न स्वायत्तता र शक्तिमा फरक हुन सक्छ । भारतको काश्मिर, क्यानडाको क्युबेक र मलेशियाको Sabha र Sarawak यसका केही उदाहारण हुन् ।
- (घ) **बहुतहको शासन (Multi-Level Governance)** यो अवधारणा शुरुमा यूरोपियन युनियनमा ल्याइयो र अभ्यास गरियो । मुलत यो पद्धति अर्न्तराष्ट्रिय संघीयतामा प्रयोग हुन सक्छ ।
- (ङ) **बजार संरक्षित संघीयता (Market Preserving Federalism)** Barry Weingast ले संघीयताको तुलनात्मक विश्लेषणका लागि यो सैद्धान्तिक अवधारणा अघि सारेका हुन् । यस अर्न्तगत देहायका पक्ष समेटिन्छन् ।
- (१) सरकारका तहहरूबीच कार्यजिम्मेवारीको स्पष्ट वाँडफाँड
 - (२) स्थानीय सेवाहरू र वस्तुमा प्रथामिक अधिकार पाउनु पर्ने
 - (३) आन्तरिक बजार (common Market) संरक्षण संघीय सरकारमा रहनु पर्ने
 - (४) सबै सरकारहरूले निर्णय सीमा (hard budget constraint) र वित्तीय परिणामको सामना गर्नुपर्ने
 - (५) राजनीतिक अधिकार संस्थागत हुनुपर्ने ।
- (च) **महासंघीय संघीयता (Confederal Federalism)** यस पद्धतिमा केन्द्रीय सरकारले सदस्य इकाइको एजेण्टको रूपमा काम गर्दछ । स्वतन्त्र कर लगाउने र खर्च गर्ने अधिकार हुँदैन । संयुक्त राज्य अमेरिकामा सन १७८१ देखि १७८७ सम्म यस्तो

अभ्यास गरिएको थियो । संयुक्त राष्ट्र संघ र युरोपीयन युनियन यसका उदाहरण हुन् । संघीयताका सिद्धान्त आधार र अभ्यास हेर्दा विविधता देखिन्छ । शुरुको अभ्यासमा धेरै फरक आएको पाइन्छ । यो केन्द्रीयता र विकेन्द्रीकरणमा रुमलिएको पाइन्छ । Coming together अर्न्तगतका परिपक्व संघीयताका देशहरूमा केन्द्रीकरण बढ्दै गएको छ, भने Holding together अर्थात् एकात्मक पद्धतिबाट संघीयतामा रूपान्तरित भएका संघीय देशमा विकेन्द्रित उपागमका अभ्यास महत्वपूर्ण मानिन्छ । संयुक्त राज्य अमेरिकामा सन् १८६० देखि १९३३ सम्म संघीयताको केन्द्रीकरणमा जोड गरिएको देखिन्छ । संघीय शासन प्रणाली एक निरन्तर अभ्यास र बढ्दो मागको रूपमा रहेको छ । फरक फरक अभ्यासमा राजनीतिक, प्रशासनिक, वित्तीय नियमन तथा केन्द्रीय प्रभावका आधारमा संघीय शासन निरन्तर परिवर्तनशील, सुधारोन्मुख र परिपक्वता तर्फ लम्किरहेको छ ।

४. नेपालमा संघीयताको अभ्यास

वि.स. २०७२ असोज ३ गते नेपालको संविधान जारी भए पछि नेपाल एकात्मक प्रणालीबाट संघात्मक पद्धतिमा रूपान्तरित भएको हो । संघीयताको उद्भव दुई तहका सरकारबाट भएको देखियता पनि नेपालमा तीन तहका सरकार (संघ, प्रदेश र स्थानीय) छन् । तीनै तहका एकल र साझा अधिकार छन् भने अवशिष्ट अधिकार संघीय सरकारमा रहेको छ^{१२} । संघीय कानून बमोजिम सामाजिक, सांस्कृतिक संरक्षण वा आर्थिक विकासका लागि विशेष, संरक्षित वा स्वायत्त क्षेत्र कायम गर्न सकिने व्यवस्था पनि उक्त संविधानमा राखिएको छ । जिल्ला समन्वय समितिको पनि व्यावस्था भई कार्यरत रहेको अवस्था छ ।

सरकारका तहहरूले राज्यशक्तिको बाँडफाँड अर्न्तगत प्राप्त कार्य जिम्मेवारी निर्वाह गर्न गराउनका लागि राजस्व उठाउने अधिकार, राजस्व बाँडफाँड र अनुदानबाट आर्थिक स्रोत तथा वित्तीय आयोगले वित्तीय संघीयतामा विज्ञताको भुमिका निर्वाह गर्ने संवैधानिक प्रावधान राखिएको छ ।

संविधानको धारा २३२ मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीचको सम्बन्ध सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित हुने उल्लेख गरिएको छ ।

हाल सरकारका तीनै तहमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूले संघीयताको अभ्यास गरिरहनु भएको छ । वडा तहदेखि संघीय सरकारसम्म जनताले छानेका प्रतिनिधिहरू निर्वाचनमा गरेका वाचा र संविधानमा उल्लेख गरिएका हक अधिकार प्रचलन तथा सेवा प्रवाहमा तल्लीन भएको अवस्था छ । यस सन्दर्भमा संघीयताको कार्यान्वयन गरी लोकतन्त्र

र संघीयताको लाभ जनतालाई दिलाई समृद्ध नेपाल बनाउन हाललाई देहयाका पक्षमा ध्यान दिनु उचित हुनेछः

- (क) संघीयताको स्वामित्व, सहयोगी संघीयता र सबै तहमा लोकतान्त्रिक पद्धति सुदृढीकरण
- (ख) चुस्त, दुरुस्त संगठन निर्माण र कार्य संस्कृतिको विकास
- (ग) समावेशीकरण । कानूनको शासन सुदृढीकरण
- (घ) संक्रमणकालीन व्यवस्थापन, क्षमता विकास समन्वय र जिम्मेवार संस्कृतिको विकास
- (ङ) वित्तीय स्रोत र सेवा तथा विकास निर्माणको तालमेल / आवद्धता
- (च) सहकारिता, सहअस्तित्व समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित अन्तरसरकारी सम्बन्ध स्थापित गरी प्रभावकारी कार्य सम्पादनको वातावरण सिर्जना
- (छ) राजस्व संकलन राजस्व बाँडफाँड , अनुदान वितरण र उपयोग तथा प्रतिफल
- (ज) योजना पद्धतिमा समन्वय, प्रथमिकता सहभागिता पारदर्शी र जवाफदेही कार्य प्रणाली
- (झ) सेवा प्रवाह, एकल तथा साभ्ना जिम्मेवारी निर्वाह
- (ञ) निरन्तर समन्वय, सुधार र सहकार्य

सन्दर्भ सामग्री

१. सोमलाल सुवेदी “नेपालमा संघीयता र कार्यजिम्मेवारी निर्धारण” २०६५ (पृ.१)
२. Dimitrios Karmis and Wayne Norman, The Revival of federalism in Normative Political Theory <https://www.researchgate.net/publication/318635203>
३. George Ancier, fiscal federalism A comparative Introduction, forum of federation, 2010 (p.1)
४. Carl J Friedrich, Trends of Federalism in Theory and practice , Harvard university 1968 .
५. Carl J Friedrich 1968 (p.19)
६. Carl J Friedrich 1968 (p.59)
७. Dimitrios karmis and Wayne Norman, The Revival of federalism in

Normative political theory (p .14)

८. Ibid
९. Article %20 on %20 fed 1524%2 lecture% 20 forms %20 federalism % 202013pdf
१०. Fiscal federalism : Areturn to Theory and Mangment , Jason Sorens working paper
११. S.M. ALIFE, New Trends and Models in federalism IOSR Journal of Humanities and social science volum 20 Issue 11 ver 11 (Nov. 2015)
१२. नेपालको संविधान , सुचना विभाग, २०७२

संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीचको अन्तरसम्बन्ध

- बालानन्द पौडेल

लामो समयको एकात्मक राज्य व्यवस्थाको अभ्यास पछि संघीय शासन व्यवस्थामा गएको हुँदा अहिले संक्रमणको अवस्था रहेको छ । विगतमा अधिकारलाई विकेन्द्रिकृत गर्ने हिसाबले धेरै कार्ययोजनाहरू बने । तर त्यसलाई सहि रूपमा अभ्यासमा ल्याउन सकिएन । विकेन्द्रीकरणको लागि केन्द्रले त्यती रुचीपूर्वक काम पनि गरेन । लामो अभ्यास, चिन्तन र अनुभव पछि समावेशिता, विविधताको व्यवस्थापन, जवाफदेहिता कार्यक्षमता, द्वन्द्वको व्यवस्थापन जस्ता विषयलाई आत्मसाथ गर्ने दृष्टिकोणबाट संघीय प्रणालीमा गएको देखिन्छ ।

संघीय व्यवस्थाले शासन गर्ने इकाईहरूलाई छिन्नलेको छ । गाउँपालिका नगरपालिका, प्रदेश र संघ सबैलाई शासन गर्ने संघीय इकाईको रूपमा संवैधानिक हिसाबले परिभाषित गरिएको छ । यी तीन वटै तहले संविधानले दिएको अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा कानून बनाउने, कर लगाउने, आफ्नो छुट्टै सञ्चित कोषको व्यवस्थापन गर्ने, आफ्नो योजना आफै बनाउने, वार्षिक बजेट बनाउने, आफ्नो खर्चको लेखापरिक्षण गराउने, आफ्नो कर्मचारी संयन्त्रको व्यवस्था र परिचालन गर्ने, जवाफ दिने, जवाफ माग्ने जस्ता कार्यहरू हरेक तहलाई दिइएको छ । अर्थात् राज्य संरचना भित्रका यी तीन वटै तहले राज्य शक्तीको प्रयोग गर्दछन् । राज्य शक्तीलाई कार्यपालिका, व्यवस्थापिका र न्यायपालिका सम्बन्धी अधिकार भनी संविधानले व्याख्या गरेको छ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तीन वटै तहले राज्य शक्तीको प्रयोग गर्ने हैसियत प्रदान गरिएको छ । यी तीन वटै तहली आफ्नो भुगोल भित्रको शासन व्यवस्थाको सामान्य निर्देशन, नियन्त्रण र सञ्चालन गर्ने जिम्मा संविधानले दिएको छ । एउटै जनता र एउटै भुगोललाई तीन तहको सरकारहरूले अर्थात् तीन तहको संघीय इकाईहरूले शासन गर्दा जनतामा पनि कसबाट के विषयमा शासित हुने हो र सरकारहरूलाई पनि कुन कुन तहले के के विषयमा कार्यहरू गर्ने हो भन्ने सम्बन्धमा दुविधा नहोस् भनेर संविधानले नै काम र जिम्माको बाँडफाँड गरिदिएको छ । संविधानले सहशासन र स्वशासनको दृष्टिकोण बाट कामको बाँडफाँड गरेको देखिन्छ ।

संघीय व्यवस्थामा संरचना तीन तह अर्थात् संघ, प्रदेश र स्थानीय हुने गरी परिभाषित

गरिएको छ । प्रदेश मभौला तहको रुपमा रहेको छ । यो मभौला तह भएको हुँदा संघ र स्थानीय तहको बीचमा समन्वय र सहकार्य गर्न सक्ने स्थानगत फाइदा (Locational Benefit) उपलब्ध छ । मभौला हुँदा सानो सानो कामको लागि यो संरचना ठुलो हुने र ठुला ठुला कामको लागि यो संरचना सानो हुन सक्ने भनी आशंका गरेको पनि पाईन्छ । कामको बाँडफाँडलाई हेर्दा राष्ट्रव्यापी आयाम भएका, प्रदेश र स्थानीय तहले गर्न नसक्ने जस्ता कामहरू संघको क्षेत्राधिकार भित्र राखिएको देखिन्छ । न्युनतम मापदण्डहरू निर्धारण गर्ने, नियमन ढाँचा तयार गर्ने, वैदेशिक सम्बन्ध कायम गर्ने, टकमारी गर्ने, केन्द्रिय बैंक सम्बन्धी कार्यहरू राष्ट्रिय नीतिहरू बनाउने जस्ता कामहरू संघलाई दिइएको छ । स्थानीय तहलाई सेवा प्रवाह गर्ने र स्थानीय स्तरको विकास आयोजनाहरू सञ्चालन गर्ने जिम्मा दिइएको छ । प्रदेशलाई प्रदेश स्तरका विकास आयोजनाहरू, आर्थिक तथा औद्योगिक विकास, व्यापार, उच्च शिक्षा जस्ता विषयहरूको जिम्मा दिइएको छ । प्रदेशको स्थानगत लाभ पनि रहेको छ । यसले संघको काम र स्थानीयको कामलाई सहयोगी (back office function) भूमिका खेल्ने कार्य गर्न सक्दछ । समन्वयको हिसाबले प्रदेशको भूमिका ज्यादै महत्वपूर्ण देखिन्छ । विकासको मुद्दामा प्रदेशले नेत्रित्व लिनु महत्वपूर्ण हुन्छ ।

न्याय सम्पादनको काम भने एकात्मक राज्य व्यवस्था अनुसारको संरचनालाई जिम्मा दिइएको छ । तीन तहको अदालतको बन्दोबस्त गरिएको छ । सर्वोच्च, उच्च र जिल्ला अदालत । संघीय संसदले यी सबै तहसँग सम्बन्धित कानून बनाउछ ।

संघीयतालाई अपनाएका देशहरूले आफ्नो परीवेश अनुसार भिन्न भिन्न रुपमा परीभाषित गरेको पाईन्छ । अधिकारलाई सकेसम्म जनताको नजिक पुर्याउने हिसाबले संघीयतालाई अपनाइएको पाईन्छ । संघीयता भनेको बहु तह, बहु सरकार, बहु संसद, बहु केन्द्र हुने व्यवस्था हो । तर यी बहु तह, बहु सरकार, बहु संसद र बहु केन्द्रको बीचमा सहकारीता, सहअस्तित्व र समन्वयको आधारमा सम्बन्धहरू परीभाषित हुनु पर्ने देखिन्छ । यो अभ्यासलाई तीन तहका सरकार र संसदहरूले कती परीपक्व हिसाबले अगाडि बढाउछन सोही आधारमा संघीयताको भविष्य निधप्रति हुने छ ।

संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीचको सम्बन्ध परिभाषित हुन किन आवश्यक छ ?

- १) यी तीन वटै तहले काम गर्ने जनता र भुगोल खष्टिएको हुँदा दोहोरोपन हटाउनको लागि ।
- २) कतिपय कामलाई पूर्ण रुपमा छुट्याएर जिम्मा लिना दिन सक्ने अवस्था रहदैन ।

- ३) आयतनको लाभ (Economies of scale) को हिसाबले कामहरू मिलेर गर्नु पर्ने हुन्छ ।
- ४) राजनैतिक सिमा र सेवा प्रवाह इकाइहरूको कार्य क्षेत्रहरू खप्टिने (Interjurisdictional spill over) जस्ता प्रभावहरूलाई व्यवस्थापन गर्नको लागि ।
- ५) राज्यको गन्तव्य एउटै भएन भने विभिन्न संघीय इकाइहरू फरक दिशातर्फ जान सक्ने भएको हुँदा एउटै दिशातर्फ लक्षित हुनको लागि ।
- ६) विकासमा सिनर्जी (Synergy) ल्याउनको लागि ।
- ७) एक अर्काबाट सिक्नको लागि ।
- ८) एक अर्काको बीचमा जोखिम र फाईदाहरूको बाँडफाँड गर्नको लागि ।

तीन तहहरूको बीचको अन्तर सम्बन्धलाई व्यवस्थित गर्ने कस्तो बन्दोबस्तहरू रहेको छ ?

१. सम्बन्धलाई परिभाषित गर्ने तीन वटा सिद्धान्तहरू रहेका छन । **सहकारीता, समन्वय र सहअस्तित्व ।**

संविधानले नै यी तीन वटा सिद्धान्तहरू दिएको हो । यी तीन वटा सिद्धान्तहरूलाई व्यवहारिक हिसाबले कसरी कार्यान्वयन गर्ने र साभा बुझाई बनाउने सम्बन्धमा संघले कानून बनाउने व्यवस्था रहेको छ । उक्त कानून बनाउने विषयमा काम भैरहेको भएता पनि संघीय संसदमा प्रस्तुत भै कानून बनेको अवस्था छैन । यो संक्रमणकालमा असल अभ्यासबाट यी विषयलाई परिभाषित गर्दै जानु पर्ने अवस्था छ ।

२. **संरचनागत व्यवस्था (Structural provision)**

क. संविधानले बन्दोबस्त गरेका संरचनाहरू:

- अन्तर प्रदेश परिषद (धारा २३४)

संघ र प्रदेशबिच तथा प्रदेश(प्रदेश बीच उत्पन्न राजनैतिक विवाद समाधान गर्नका लागि अन्तरप्रदेश परिषद देहाय बमोजीम गठन गर्ने व्यवस्था छ:

क. प्रधानमन्त्री - अध्यक्ष

ख. नेपाल सरकारका गृह मन्त्री - सदस्य

ग. नेपाल सरकारका अर्थ मन्त्री - सदस्य

घ. सम्बन्धित प्रदेशका मुख्य मन्त्री - सदस्य

- राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग

संविधानको धारा २५१ ले यो संवैधानिक आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम तोकेको छः

- (क) संविधान र कानून बमोजिम संघीय सञ्चित कोषबाट संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच राजस्वको बाँडफाँड गर्ने विस्तृत आधार र ढाँचा निर्धारण गर्ने,
- (ख) संघीय सञ्चित कोषबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा सिफारिस गर्ने,
- (ग) राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रम, मानक, पूर्वाधारको अवस्था अनुसार प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गरी आधार तयार गर्ने,
- (घ) प्रदेश सञ्चित कोषबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच राजस्वको बाँडफाँड गर्ने विस्तृत आधार र ढाँचा निर्धारण गर्ने,
- (ङ) संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको खर्च जिम्मेवारी पूरा गर्ने र राजस्व असुलीमा सुधार गर्नु पर्ने उपायहरूको सिफारिस गर्ने,
- (च) समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको विश्लेषण गरी संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस गर्ने,
- (छ) संघ र प्रदेश सरकारको राजस्व बाँडफाँड आधारको पुनरावलोकन गरी परिमार्जनको सिफारिस गर्ने,
- (ज) प्राकृतिक स्रोतको परिचालन गर्दा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको लगानी तथा प्रतिफलको हिस्सा निर्धारणको आधार तय गरी सिफारिस गर्ने,
- झ) प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँड सम्बन्धी विषयमा संघ र प्रदेश, प्रदेश र प्रदेश, प्रदेश र स्थानीय तह तथा स्थानीय तहहरू बीच उठ्न सक्ने संभावित विवादको विषयमा अध्ययन अनुसन्धान गरी त्यसको निवारण गर्न समन्वयात्मक रूपमा काम गर्न सुझाव दिने ।

- संवैधानिक इजलास (धारा १३७)

सर्वोच्च अदालतमा एक संवैधानिक इजलास रहनेछ । त्यस्तो इजलासमा प्रधान न्यायाधीश र न्याय परिषदको सिफारिसमा प्रधान न्यायाधीशले तोकेका अन्य चार जना न्यायाधीश रहने छन् ।

यो इजलासले देहायका मुद्दाको शुरू कारबाही र किनारा गर्नेछ ।

(क) संघ र प्रदेश, प्रदेश र प्रदेश, प्रदेश र स्थानीय तह तथास्थानीय तहहरू बीचको अधिकार क्षेत्रको बारेमा भएको विवाद सम्बन्धी,

(ख) संघीय संसद वा प्रदेश सभा सदस्यको निर्वाचन सम्बन्धी विवाद र संघीय संसदका सदस्य वा प्रदेश सभाका सदस्यको अयोग्यता सम्बन्धी ।

ख) संघीय कानूनले गरेको व्यवस्था

- प्रदेश समन्वय परिषद

प्रदेश तथा स्थानीय तहले गर्ने काम कारबाहीमा नीतिगत सामञ्जस्यता, योजना व्यवस्थापनमा रणनीतिक साभेदारी, साभ्ना अधिकारक्षेत्रको प्रयोग, प्राकृतिक स्रोत साधनको उपयोग र बाँडफाँड सम्बन्धी विषयमा प्रदेश र स्थानीय तहबीच समन्वय कायम गर्न स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४को दफा १०५ले प्रत्येक प्रदेशमा प्रदेश समन्वय परिषदको व्यवस्था गरेको छ ।

प्रदेश समन्वय परिषदको संरचना:

क. मुख्य मन्त्री - संयोजक

ख. प्रदेश सरकारका मन्त्रीहरू - सदस्य

ग. प्रदेशको मुख्य सचिव - सदस्य

घ. प्रदेश सरकारका सचिवहरू - सदस्य

ङ. प्रदेश भित्रका जिल्ला समन्वय समितिका प्रमुख तथा उपप्रमुख - सदस्य

च. प्रदेशभित्रका गाउँपालिकाका अध्यक्ष तथा उपध्यक्ष र नगरपालिकाका प्रमुख तथा उपप्रमुख - सदस्य

छ. सचिव, प्रदेश सरकारको स्थानीय तह हर्ने मन्त्रालय - सदस्य सचिव

- अन्तर सरकारी वित्त परिषद

नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापनका विषयमा आवश्यक परामर्श तथा समन्वय गर्न अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ को दफा ३३ ले देहाय बमोजिमको अन्तर-सरकारी वित्त परिषदको गठन गर्ने व्यवस्था गरेको छ:

क. नेपाल सरकारको अर्थ मन्त्री - संयोजक

ख. प्रदेशको अर्थ मन्त्री - सदस्य

ग. गाउँपालिका र नगरपालिकाका प्रमुख र उपप्रमुखहरू मध्येबाट प्रत्येक

- प्रदेशबाट एक जना महिला सहित दुई जना प्रतिनीधित्व हुने गरी प्रदेशले सिफारिस गरेका चौध जना - सदस्य
- घ. वित्त सम्बन्धी विज्ञहरू मध्ये बाट मन्त्रालयले मनोनयन गरेको कम्तीमा एकजना महिला सहित तीन जना - सदस्य
- ङ. सचिव, मन्त्रालय - सदस्य सचिव

३. प्रकृयागत व्यवस्था

- क. तीन तहबीचको सम्बन्ध र सहकार्य सम्बन्धी कानून संघले बनाउने बन्दोबस्त गरिएको छ । एक तहले अर्को तहसँग समन्वय गर्ने सहकार्य गर्ने प्रकृया, संरचना र विषयवस्तुको सम्बन्धमा यही कानूनले बन्दोबस्त गर्ने छ ।
- ख. प्रदेश र स्थानीय तह बिचको सम्बन्ध र सहकार्यको विधी, प्रकृया र विषयवस्तुको सम्बन्धमा प्रदेश कानूनले परिभाषित गर्ने व्यवस्था रहेको छ । प्रदेशले यो कानून बनाउनको लागि संघले तय गरेका विधी र प्रकृयाहरूलाई पनि समेट्नु पर्छ । संघ र प्रदेशको तर्फबाट बन्नु पर्ने कानूनहरू निर्माणको प्रकृयामै रहेको हुँदा प्रकृयागत हिसाबले सम्बन्धलाई परिभाषित गर्न बाँकी नै भए पनि असल अभ्यासबाट कानून निर्माणको लागि आधार श्रीजना गर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ ।

तीन तह बीचको सम्बन्धका विषयवस्तुहरू

क. अधिकारका साभा सुची

संघ र प्रदेशले कायजिम्मेवारीहरू परिभाषित गरी जवाफदेहीता सुनिश्चित गर्नु पर्ने गरी अनुसुची ७ को बन्दोबस्त गरिएको छ । यो अनुसुचीको कामको जिम्माको बाँडफाँड गर्दा राष्ट्रिय नीति र मापदण्ड बनाउने कार्य संघले गर्ने र प्रदेशले सेवा प्रवाह गर्ने कार्यको जिम्मा लिने गरी मिलाउने बन्दोबस्त गर्नु उपयुक्त हुन्छ भनी अन्य देशको अनुभवबाट सिक्न सकिन्छ ।

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले कार्य जिम्मेवारी बाँडफाँड गरी कार्य जिम्मा लिनु पर्ने गरी संविधानको अनुसुची ९ को व्यवस्था गरिएको छ । यो अनुसुची अनुसारको कार्यको बाँडफाँड गर्दा राष्ट्रिय निति, योजना, मापदण्ड बनाउने कार्य संघ, सहयोगी कार्य प्रदेश र सेवा प्रवाहको कार्य स्थानीय तहलाई जिम्मा दिने गरी कामको बाँडफाँड गर्नु राम्रो हुन्छ भनी सुभाइएको पाईन्छ ।

संविधानले तीन तहका आफ्नै अधिकार सुचिमा एउटै विषयवस्तुहरूलाई दुई वा तीन तहमा दोहोरो पर्ने गरी राखिएको देखिन्छ । एउटै विषय दुई वा दुई भन्दा बढी तहमा राखिनु ले जिम्माको बाँडफाँडमा समस्याहरू रहेको देखिन्छ । एउटै विषयलाई दुई वा दुई भन्दा बढी तहको आफ्नै अधिकार सुचीमा रहेको अवस्थामा त्यस्तो कामको बाँडफाँड सन्निकटताको सिद्धान्तको (Principle of subsidiarity) आधारमा गर्नु पर्दछ भनी सुझाइएको पाईन्छ । सन्निकटताको सिद्धान्तले कामको बाँडफाँड गर्दा स्थानीय तहले गर्न सक्ने जती काम त्यही तहलाई दिने र उसले गर्न नसक्ने काम जती प्रदेशमा लैजाने र प्रदेशले गर्न नसक्ने काम जती संघलाई दिने गरी बाँडफाँड गरिन्छ । यसरी कार्य गर्न सक्ने नसक्ने विषयलाई मुल्याङ्कन गर्दा आयतनको लाभ (Economies of scale) लाई पनि हेरिन्छ । त्यसैले कामको प्रभावकारीता, मितव्ययिता र लागत प्रभावकारीतालाई पनि हेरिन्छ । त्यसैले यस्तो अवस्थामा सन्निकटताको सिद्धान्तले हामीलाई कामको बाँडफाँड गर्ने एउटा व्यवहारिक आधार प्रदान गर्ने देखिन्छ ।

धेरै जसो कार्यहरू साभा अधिकार सुचीमा समेटिएको छ जुन उनिहरूको आफ्नै अधिकार सुचीमा परेका छन । विशेष गरी अनुसुची ९ मा परेका विषयहरू अनुसुची ५, ६ र ८ मा समेटिएका छन । आभा अधिकार सुचीको विषयलाई सम्बन्धित संघीय इकाईहरूले कानुन बनाएर कार्यान्वयन गर्नु पर्ने बन्दोबस्त रहेको छ । तर यसरी कानुन बनाउदा तल्लो तहले माथिल्लो तहको कानुन र संविधान सँग नबाफिने गरी बनाउनु पर्ने व्यवस्था छ । यदी बाफिन गएमा बाफिएको हदसम्म तल्लो तहको कानुन अमान्य हुने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ । यसरी हेर्दा साभा अधिकारको माध्यमबाट संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको र प्रदेश स्थानीय तहको आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्र पनि प्रवेश गर्न सक्ने जस्तो देखिन्छ । यो विषयलाई पनि एउटा सिद्धान्तमा आधारित भएर छिनोफानो गर्न जरुरी छ । संविधान बनाउदा संविधान निर्माताहरूले तीन तहको आफ्नो अधिकार (Exclusive Right) सुची बनाइ कामको बाँडफाँड गर्नुको अर्थ यो कार्य संविधान सँग नबाफिने गरी त्यही तहले कानुन बनाइ कार्यान्वयन गर्ने नै रहेको देखिन्छ । अतस् साभा अधिकारको नाममा अन्य तहको आफ्नो अधिकार सुचीमा प्रवेश गर्न मिल्दैन अर्थात विभिन्न तहका आफ्नै अधिकार सुचीमा

रहेका विषयहरू साभा अधिकार सुचीमा रहेका विषय भन्दा माथि हुन्छन (Exclusive function prevails over concurrent function) भन्ने सिद्धान्त अन्य संघीय मुलुकको सन्दर्भमा प्रयोग गरेको देखिन्छ । हाम्रो सन्दर्भमा पनि यही सिद्धान्तलाई अपनाउनु नै श्रेयस्कर देखिन्छ ।

ख. राजश्वको बाँडफाँड

संविधानले करको बाँडफाँड गरिदिएको छ । त्यस्तै राजश्वको बाँडफाँड पनि गर्ने व्यवस्था गरेको छ । करको बाँडफाँड गरिदिए पनि दुई वा दुई भन्दा बढी तहमा खप्टिएको हुँदा राजश्व कसले उठाउने र बाँडफाँड कसरी गर्ने भन्ने विषय टुड्याउनु पर्ने देखिन्छ । संघले बनाएको अन्तर सरकार वित्तिय व्यवस्थापन ऐन २०७४ ले धेरै हदसम्म यो विषयको टुङ्गो लगाए पनि यो ऐन बनाउदा अन्य तहहरूको विचार नसुनीएको र राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको पनि विचारहरू नलीइएको गुनासो गरेको देखिन्छ ।

राजश्व बाँडफाँडको लागि संघले मुल्य अभिविद्दी कर, अन्त शुल्क र प्राकृतिक स्रोतमा प्राप्त रोयल्टीमा उठेको राजश्वबाट निश्चित अंश बाँडफाँड गर्ने बन्दोबस्त गरेको छ । बाँडफाँडको आधार र मापदण्ड राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले सिफारिस गरे अनुसार हुने भनेको छ । अतः बाँडफाँडका आधार र मापदण्ड तयार गर्दा सबै संघीय इकाइहरूको विचारहरू कसरी सुनिन्छ भन्ने विषय ज्यादै महत्वपूर्ण छ ।

ग. अन्तरसरकार वित्तिय हस्तान्तरण

कर र राजश्वको बाँडफाँडको व्यवस्था गरिएता पनि कामको बाँडफाँड भएको आधारमा कर र राजश्वको बाँडफाँड भएको छैन । कारीव ७०५ राजश्व अप्रत्यक्ष करबाट उठाउदछौ । यस्ता करहरू उठाउने विन्दु र उपभोग गर्ने विन्दु फरक फरक हुने भएकाले यस्ता करहरू संघले उठाउनु आवश्यक देखिन्छ । विभिन्न संघीय इकाइहरूको राजश्व उठाउने क्षमता र खर्चको आवश्यकताको आधारमा अन्तर सरकार वित्तिय हस्तान्तरण गर्नु पर्ने व्यवस्था छ । समानीकरण अनुदान, विशेष अनुदान, शसर्त अनुदान र समपुरक अनुदानको नामबाट संघले प्रदेश र स्थानीयलाई र प्रदेशले स्थानिय तहलाई वित्तिय हस्तान्तरण गर्ने व्यवस्था छ । राजश्व उठाउने क्षमता र खर्चको आवश्यकताको बीचको खाडललाई पहीचान गर्नको लागि पनि अन्तर सरकार सम्बन्धलाई प्रष्टसंग परिभाषित गर्नु

पर्ने हुन्छ । त्यो राजश्वको उठ्ती र खर्चको आवश्यकताको बीचमा खाडल तिनै तहको कार्यक्षेत्रमा पर्दछ भन्ने दृष्टिकोणबाट यसको समाधान खोज्नु पर्दछ । राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले यो विषयमा कार्य गर्ने गरी संविधानले जिम्मा लगाएको छ ।

घ. कर्मचारी समायोजन

विगतमा नेपाल सरकारमा काम गर्नको लागि नियुक्त भएका कर्मचारीहरू कामको बाँडफाँड भएको आधारमा काम सँग सम्बन्धित तहमा जानु पर्ने देखिन्छ । यी कर्मचारीहरू पुरानो आफ्नो विरासत समेत बोकेर प्रदेश र स्थानीय तहमा जान्छन् भन्ने विषयलाई हामीले हेक्का राख्नु पर्ने हुन्छ । त्यसैले संघीय व्यवस्था अनुकूल चलन राजनैतिक नेत्रित्वले कर्मचारीलाई र कर्मचारीले राजनैतिक नेत्रित्वलाई प्रेरित गर्नु पर्दछ । कर्मचारी समायोजनको काम नसकिए सम्म संक्रमण व्यवस्थापनको सबै भन्दा महत्वपूर्ण कार्य बाँकी नै रहेको हुने छ । संविधानको संक्रमणकालिन व्यवस्थामा रहेका ११ वटा धारा मध्ये ९ वटा धाराहरू अब प्रयोग नै गर्नु नपर्ने गरी काम सकिएको छ । त्यस मध्ये एउटा धारा कर्मचारी समायोजन सँग सम्बन्धित छ भने अर्को धारा संविधान जारी हुँदाका बखत कायम रहेका कानूनहरू मध्ये संविधान सँग बाभिएका प्रावधानहरूको संक्रमण सम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ । यो कानूनको संक्रमणको बारेमा संविधानले नै समय सिमा तोकिदिएको छ भने कर्मचारी समायोजनको सम्बन्धमा भने संविधानले समय सिमा तोकेको छैन । कर्मचारी समायोजन ऐनले समय सिमा तोके पनि त्यसको पालना भएको देखिदैन । त्यसैले कानूनको संक्रमण सँग सँगै कर्मचारीको समायोजनको काम पनि सक्नु राम्रो हुन्छ ।

ङ. आवधिक योजना

हरेक तहले संविधानले आफुलाई जिम्मा लगाएको कामलाई कार्यान्वयन गर्नको लागि आवधिक योजना बनाउने, योजनाको आधारमा वार्षिक बजेट बनाउने र त्यसलाई कार्यान्वयन गर्ने गर्दछन् । यस्तो काम ७६१ ठाँउमा हुन्छ । एउटै भुगोल र जनताको लागि तीन तहमा योजना बन्दछन् । तिनै तहमा ७६१ ठाँउमै आवधिक योजना बन्ने भएको हुँदा यी योजनाहरूको बीचमा सामन्जस्यता हुन आवश्यक हुन्छ । यो सामन्जस्यताको विधि, प्रकृया, आधार र मापदण्डहरू के हुने हुन भन्ने सम्बन्धमा छलफल भएको देखिदैन । गण्डकी प्रदेशले यो विषयमा

कार्य गर्न सक्दछ । स्थानीय र प्रदेशको बीचमा समन्वय गरी यसको टुङ्गो लगाउन सकिन्छ । प्रादेशिक र स्थानीय योजनाको गन्तव्यलाई एउटै बनाउनको लागि निम्न आधारहरूलाई लिनु पर्ने देखिन्छ ।

१. संविधानले अनुसूची मार्फत बाँडफाँड गरेको कामको बारेमा प्रष्टता ल्याउने । साभ्ना अधिकारको पनि बाँडफाँडको टुङ्गो लगाउने । तिनै कार्य जिम्मालाई आधार मानी योजनामा समेट्ने विषयको बारेमा यकिन गर्ने ।
२. नेपालको संविधानले मौलिक हकको माध्यमबाट नागरिकका धेरै अधिकारहरूको सुनिश्चितता गरेको छ । यो नागरिकका अधिकारहरूको परिपुर्ती गर्ने जिम्मा तीन तहकै सरकारहरूको हुन जान्छ । संविधानले अनुसूची मार्फत गरेको कामको बाँडफाँड गरेको आधारमा नै मौलिक हकको जिम्माको बाँडफाँड गरी योजनामा समेट्नु पर्छ ।
३. अन्तराष्ट्रिय सन्धी सम्झौताबाट सि्रजित दायित्वहरूको परिपुर्ती गर्ने जिम्मा पनि संविधानले तीन तहको बीचमा गरेको कामको बाँडफाँडको आधारमा नै तय गरी सम्बन्धित तहको आवधिक योजनामा समेट्ने बन्दोबस्त मिलाउनु पर्दछ । अन्तराष्ट्रिय मञ्चहरूमा संघ सरकारले प्रतिनिधित्व गर्ने र कार्यान्वयनको जिम्मा तिनै तहले लिने गरी कामको बाँडफाँड हुनु पर्छ ।
४. संविधानले व्यवस्था गरेका राज्यका निर्देशक सिद्धान्तलाई आधार मानी संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय योजनाको गन्तव्य र प्राथमिकीकरण यकिन गरिनु पर्दछ । यसले गर्दा तिनै तहको गन्तव्य एउटै हुने र एउटै दिशा तर्फ जनतालाई निर्देशित गर्ने आधार तयार हुन्छ ।
५. मध्यमकालिन खर्च संरचना (Medium Term Expenditure Framework-MTEF)
अन्तरसरकार वित्त व्यवस्थापन ऐनले तिनै तहले मध्यमकालिन खर्च संरचना तयार गर्नु पर्ने कानुनी व्यवस्था गरेको छ । तर यो संरचनाले प्राथमिकीकरणको आधार तयार गर्ने, बजेट र आवधिक योजनाको बीचमा समान्जस्यता कायम गर्ने अनावश्यक राजनैतिक हस्तक्षेप गरी योजनाहरूलाई निर्णयकर्ताको निर्वाचन क्षेत्र तर्फ केन्द्रित गर्ने (Pork Bareliling) प्रव्रितीलाई रोक्ने अस्त्रको रूपमा यो मध्यम कालिन खर्च संरचनालाई उपयोग गर्न सकिन्छ । अन्तरसरकार वित्त व्यवस्थापन ऐनले

भने जस्तो मात्रै कार्यमा सिमित गर्दा यसको उपादेयता ज्यादै कम देखिन्छ । गण्डकी प्रदेशले यो मध्यम कालिन खर्च संरचनाको एउटा ढाँचा विकास गरी प्रदेश र स्थानीय तहको बीचमा सहकार्य गरी योजना र बजेटलाई एउटा मापदण्डमा निश्चित गर्न सकिन्छ, जुन अरु प्रदेशको लागि पनि मार्गदर्शक बन्न सक्दछ ।

नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहले मध्यकालिन खर्च संरचना तयार गर्दा देहायका विवरण खुलाउनु पर्ने व्यवस्था गरिएको छः

- क. प्रस्तावित योजनाको उद्देश्य
- ख. प्रस्तावित योजनाको लागी सम्भाव्यता अध्ययन गर्न वा खर्च चुट्याउन आवश्यकताको पुष्ट्याइँ
- ग. प्रस्तावित योजना कार्यान्वयन हुन सक्ने आर्थिक वर्ष र त्यसपछीका दुई आर्थिक वर्षमा प्राप्त हुन सक्ने प्रतिफल र उपलब्धी
- घ. प्रस्तावित योजना लागु गर्न आवश्यक पर्ने खर्चको विवरण
- ङ. खर्च व्यहोर्ने स्रोत र खर्च गरिएको रकमबाट प्राप्त हुन सक्ने प्रतिफल र उपलब्धीको प्रक्षेपण
- च. प्रस्तावित योजनाको मध्यम अवधीको खर्चको रणनीति र त्यसको वार्षिक खर्चसँगको तादात्म्यता
- छ. सञ्चालित योजना भए गत आर्थिक वर्षमा छुट्याइएको खर्च अनुसार लक्ष्य हासिल भए नभएको यथार्थ विवरण

६. मापदण्ड

संघले राष्ट्रव्यापी रूपमा लागु गर्ने गरी राष्ट्रिय मापदण्ड बनाउन सक्दछ, जुन न्युनतम र आधारभुत मापदण्ड हुन्छ । त्यसलाई पालना गर्दै प्रदेशले राष्ट्रिय मापदण्ड भन्दा माथिको आफ्नो मापदण्ड तय गर्ने अधिकार राख्दछ । त्यस्तै स्थानीय तहले राष्ट्रिय र प्रादेशिक मापदण्डलाई पालना गर्दै राष्ट्रिय र प्रादेशिक मापदण्ड भन्दा पनि माथिल्लो स्तरको स्थानीय मापदण्ड तय गर्न सक्दछ । संघ र प्रदेशले आफुले तय गरेको मापदण्डलाई कार्यान्वयन गराउनलाई अन्तरसरकार वित्तिय हस्तान्तरण मार्फत प्रोत्साहित गर्न सक्दछ । संघ र प्रदेशले मापदण्ड मार्फत प्रदेश र स्थानीयलाई एउटा स्तरमा राख्न सक्दछन । मापदण्डको विकास, प्रभावकारी कार्यान्वयन र त्यसको अनुगमन तथा मुल्याङ्कनको लागि तीन वटै तह

सँगै बसेर एउटा ढाँचा तयार गर्न सक्दछन ।

७. एउटै संघीय इकाईमा सेवा प्रवाह केन्द्र रहने तर त्यसको कार्यक्षेत्र अर्को संघीय इकाईमा पर्ने समस्या (Interjurisdictional spillover effect)

स्थानीय सरकारहरूको भुगोल परिभाषित गर्दा उक्त स्थानीय तहमा रहेका सेवा प्रवाह इकाईहरू र तीनको कार्यक्षेत्रलाई हेरेर कार्यक्षेत्र र राजनैतिक भुगोललाई एउटै क्षेत्रमा पार्न सकिएको छैन । सेवाको गुणस्तरले पनि सेवाग्राहीको छनौटलाई प्रभावित पार्ने हुँदा सेवा प्रवाह इकाईको कार्य क्षेत्र फरक परीरहन सक्दछ । यस्तो अवस्थामा सेवा प्रवाहको बन्दोबस्त कसरी मिलाउने हो भन्ने विषयमा प्रभावित संघीय इकाईहरू सँगै बसी तय गर्नु पर्ने हुन्छ । कर एक ठाउँमा तिर्ने र सेवा अर्को ठाउँमा लिने कार्यले सेवा प्रवाहमा पर्ने प्रभाव, सेवाग्राहीको व्यवहारमा पर्ने प्रभाव र सरकारको व्यवहारमा पर्ने प्रभावलाई विचार गरी यसको व्यवस्थापन गरिनु पर्दछ । अन्तर सरकार सम्बन्धको ढाँचा र प्रकृत्यालाई यी विषयहरू समेतलाई विचार गरी परिभाषित गर्नु पर्ने हुन्छ ।

८. संयुक्त सेवा प्रवाह बन्दोबस्त

प्रदेश र स्थानीय तहहरू कतिपय कामको लागि आयतनको लाभ (Economies of scale) को दृष्टिकोणले उपयुक्त नहुन सक्दछन । आयतनको लाभको फाईदा लिनको लागि दुई वा दुई भन्दा बढी संघीय इकाईहरू मिलेर संयुक्त रूपमा सेवा प्रवाह गर्ने बन्दोबस्त मिलाउन सकेमा लागत प्रभावी हुन सकिन्छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले निम्न विषयहरूलाई संयुक्त सेवा प्रवाह बन्दोबस्तको लागि उपयुक्त हुन सक्ने भनी औल्याएको छ ।

गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो कार्य सञ्चालन गर्दा लागत न्युनिकरण, स्रोत साधनको अधिकतम उपयोग वा प्रभावकारी सेवा प्रवाहको लागि देहायको विषयमा अन्य गाउँपालिका वा नगरपालिका सँग साभेदारी, सम्भौता वा संयुक्त व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ:

- ब्रीहत पुर्वाधार निर्माण, ठुला मेसिन तथा औजार खरिद र व्यवस्थापन
- विपद् व्यवस्थापन
- यातायातको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन
- फोहोरमैला बिसर्जनस्थल वा प्रशोधन प्रणालीको विकास र सञ्चालन
- दमकल तथा एम्बुलेन्स सेवाको सञ्चालन
- बस्ती विकास तथा भू-उपयोग योजना

- पर्यटन, प्रविधी तथा संस्कृतीको प्रवर्द्धन र विकास
- संयुक्त उद्दम
- आधारभुत तथा माध्यमिक तहको प्राविधिक शिक्षाको सञ्चालन, प्रवर्द्धन र विकास
- स्थानीय बजार व्यवस्थापन र वातावरण संरक्षण
- अन्तरस्थानीय तह भगिनी सम्बन्ध
- असल अभ्यास र अनुभवको आदान प्रदान
- भौतिक तथा आर्थिक सहयोग
- अन्य उपयुक्त विषय

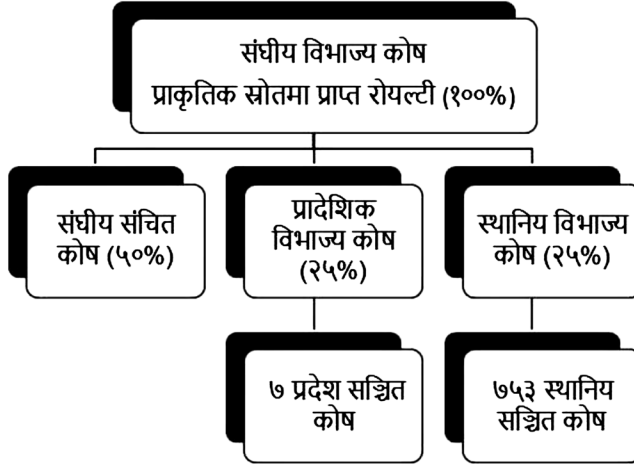
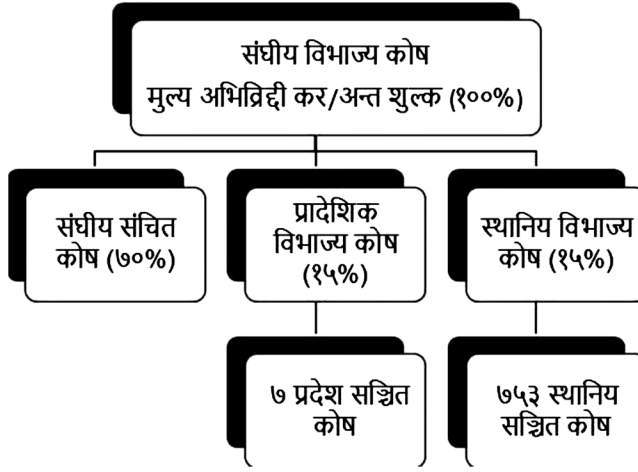
प्रदेश र स्थानीय तह मिलेर थप विषय गण्डकी प्रदेशको लागि तय गर्न सकिन्छ । यो विषयमा छलफल हुन आवश्यक छ । संयुक्त सेवा प्रवाह बन्दोबस्तको प्रकृया, ढाँचा, लागत व्यहोर्ने आधारमा सञ्चालन बन्दोबस्त जस्ता विषयहरू यकिन गरी प्रष्ट ढाँचा बनाउन सकेमा यो बन्दोबस्त बढी लागत प्रभावी हुने र सेवाको गुणस्तरमा पनि सुधार ल्याउन सकिने देखिन्छ ।

९. प्रदेश अन्तर्गतका स्थानीय सरकारहरूको बीचको विषमतालाई न्युनीकरण गर्ने

प्रदेश सरकारले आफ्नो प्रदेश मित्रका स्थानीय सरकारहरूको विकासको अवस्था, साधन स्रोतको उपलब्धता, साधन स्रोतलाई परिचालित गर्न सक्ने क्षमता, संस्थागत संरचनालाई विचार गरी उनिहरू सँग सहकार्य गर्ने र सघाउने योजना बनाउन आवश्यक देखिन्छ ।

प्रदेश सरकारले स्थानीय सरकारको प्रभावकारीतामा आफ्नो प्रभावकारीता खोज्नु पर्दछ । स्थानीय सरकारले पनि प्रदेश सरकारको प्रभावकारीताआफ्नो प्रभावकारीता खोज्नु पर्दछ ।

अनुसुची

विभिन्न तहका सरकारहरूको संवैधानिक वित्तीय अअधिकार

संघीय तह	प्रदेश तह	स्थानीय तह	साभ्का अधिकार
भन्सार	सवारी कर	सवारी साधन कर	
अन्तशुल्क	मनोरञ्जन कर	मनोरञ्जन कर	
मुल्य अभिवृद्धि कर	बिज्ञापन कर	बिज्ञापन कर	
संस्थागत आय कर		सम्पत्ति कर	
व्यक्तिगत आय कर	कृषि आयमा कर	मालपोत	
		व्यवसाय कर	प्रकाशित स्रोतबाट प्राप्त आय
भिसा शुल्क		घरजग्गा कर	
पर्यटन शुल्क	पर्यटन आयमा कर	पर्यटन शुल्क	पर्यटन शुल्क
पासपोर्ट	घरजग्गा रजिष्ट्रेसन शुल्क	घरजग्गा रजिष्ट्रेसन शुल्क	रजिष्ट्रेशन शुल्क
सेवा शुल्क	सेवा शुल्क	सेवा शुल्क	सेवा शुल्क
दण्ड जरिवाना	दण्ड जरिवाना	दण्ड जरिवाना	दण्ड जरिवाना

स्रोत व्यवस्थापन र कर प्रणालीमा प्रदेश र स्थानीय तहको अन्तरसम्बन्ध

- गोपीकृष्ण खनाल

यस भित्र

- प्रदेश र स्थानीय तहका स्रोत
- वित्तीय हस्तान्तरण र कर प्रणाली सम्बन्धी संवैधानिक तथा कानुनी व्यवस्था
- स्रोत व्यवस्थापन र कर प्रणालीमा प्रदेश र स्थानीय तहको सम्बन्ध
- चालु आर्थिक वर्षको वित्तीय हस्तान्तरण

प्रदेश तहको स्रोत	स्थानीय तहको स्रोत
➤ संघीय सञ्चित कोषबाट प्राप्त हुने अनुदान (वित्तीय समानीकरण, सशर्त, समपूरक र विशेष)	➤ संघीय सञ्चित कोषबाट प्राप्त हुने अनुदान (वित्तीय समानीकरण, सशर्त, समपूरक र विशेष)
➤ संघीय सञ्चित कोषबाट हुने राजस्व बाँडफाँट	➤ प्रदेश सञ्चित कोषबाट प्राप्त हुने अनुदान
➤ प्रदेशको एकल अधिकारमा रहेको कर राजस्व	➤ संघीय सञ्चित कोषबाट हुने राजस्व बाँडफाँट
➤ प्रदेश र स्थानीय तहको द्वैध अधिकारमा रहेको कर राजस्व	➤ प्रदेश सञ्चित कोषबाट हुने राजस्व बाँडफाँट
➤ नेपाल सरकारको स्वीकृतिमा परिचालन गर्न सकिने वैदेशिक अनुदान	➤ स्थानीय तहको एकल अधिकारमा रहेको कर राजस्व
➤ आन्तरिक ऋण	➤ प्रदेश र स्थानीय तहको द्वैध अधिकारमा रहेको कर राजस्व
➤ नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुनसक्ने ऋण	➤ आन्तरिक ऋण
	➤ नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुनसक्ने ऋण

संवैधानिक व्यवस्था

धारा ५७: राज्यशक्तिको बाँडफाँट

- अनुसूची ५, ६, ७, ८ र ९ ले थप स्पष्ट गरेको
- अधिकारको प्रयोग
 - ◆ संघले संविधान र संघीय कानूनबमोजिम
 - ◆ प्रदेशले संविधान र प्रदेश कानूनबमोजिम (तर, प्रदेश कानून संघीय कानूनसँग बाभन नहुने)
 - ◆ स्थानीयले संविधान र स्थानीय कानूनबमोजिम (तर, स्थानीय कानून संघीय र प्रदेश कानूनसँग बाभन नहुने)

धारा ५९: आर्थिक अधिकारको प्रयोग

- तीनै तहका सरकारले बजेट बनाउने (आर्थिक कानूनबिना राजस्व उठाउन र विनियोजन कानूनबिना खर्च गर्न नपाइने)
- तीनै तहका सरकारले घाटा बजेट प्रस्तुत गर्नसक्ने (तर, संघीय कानूनद्वारा निर्देशित हुने)
- वैदेशिक सहायता परिचालन संघले गर्ने (तर, संघको स्वीकृतिमा प्रदेशले वैदेशिक अनुदान परिचालन गर्नसक्ने)
- सबै तहले प्राकृतिक स्रोतको उपयोगका लागि लगानी गर्नसक्ने
- संघले प्रदेशलाई समेत लागु हुने गरी साभ्ना अधिकार र आर्थिक अधिकार सम्बन्धी नीति, मापदण्ड र कानून बनाउनसक्ने

धारा ६०: राजस्व स्रोतको बाँडफाँट

- तीनै तहका सरकारले आ(आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रको विषयमा कर लगाउने र राजस्व उठाउन सक्ने (कुनै पनि तहको सूचीमा नपरेका र साभ्ना सूचीमा परेका विषयमा कर लगाउने र राजस्व उठाउने व्यवस्था नेपाल सरकारले निर्धारण गरेबमोजिम हुने)
- नेपाल सरकारले संकलन गरेको राजस्व संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा न्यायोचित वितरण गर्नुपर्ने (राजस्व बाँडफाँट सन्तुलित र पारदर्शी हुनुपर्ने, राजस्व बाँडफाँट सम्बन्धी संघीय ऐन बनाउँदा धारा ६०(८) का विषयहरूलाई ध्यान दिनुपर्ने)

- प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस बमोजिम हुने
- खर्चको आवश्यकता र राजस्व क्षमताको आधारमा वित्तीय समानीकरण अनुदान उपलब्ध हुने (प्रदेशले पनि स्थानीय तहलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान उपलब्ध गराउने)
- सशर्त अनुदान, समपूरक अनुदान र विशेष अनुदान सम्बन्धी व्यवस्था संघीय कानूनबमोजिम हुने

धारा २५१: राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार

- वित्तीय समानीकरण अनुदान र सशर्त अनुदान हस्तान्तरणमा आयोगको भूमिका रहने
- राजस्व बाँडफाँटको ढाँचा तथा आधार आयोगले तयार गर्नुपर्ने
- तीनै तहका सरकारले राजस्व असुलीमा गर्नुपर्ने सुधारका बारेमा आयोगले सिफारिस गर्ने
- तीनै तहका सरकारका लागि आन्तरिक ऋणको सीमा आयोगले निर्धारण गर्ने
- प्राकृतिक स्रोतमा गरिने लगानी र सोबाट प्राप्त प्रतिफलको हिस्सा निर्धारण गर्ने
- प्राकृतिक स्रोतको परिचालनमा उठ्नसक्ने विवादको आँकलन गरी समाधानको उपाय खोज्ने

अनुसूचीहरूमा रहेका राजस्वसम्बन्धी एकल अधिकार

संघ	प्रदेश
➤ भन्सार महसूल	➤ कृषि आयमा कर
➤ मूल्य अभिवृद्धि कर	स्थानीय
➤ व्यक्तिगत आयकर	➤ सम्पत्ति कर
➤ संस्थागत आयकर	➤ घरबहाल कर
➤ पारिश्रमिक कर	➤ व्यवसाय कर
➤ राहदानी शुल्क	➤ भूमि कर (मालपोत
➤ भिसा शुल्क	

अनुसूचीहरूबमोजिम दुई वा तीन तहमा रहेका राजस्वसम्बन्धी अधिकार

प्रदेश र स्थानीय तह	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
<ul style="list-style-type: none">➤ घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क➤ सवारी साधन कर➤ मनोरञ्जन कर➤ विज्ञापन कर	<ul style="list-style-type: none">➤ पर्यटन दस्तुर➤ सेवा शुल्क➤ दण्ड जरिवाना

तहगत समन्वय

धारा २३२: तीन तहबीचको समन्वय

- नेपाल सरकारले राष्ट्रिय महत्त्वका विषय र प्रदेशहरूबीच समन्वय गर्न निर्देशन दिनसक्ने
- नेपाल सरकार आफैं वा प्रदेश मार्फत् स्थानीय तहलाई निर्देशन दिनसक्ने

धारा २३३: प्रदेश र प्रदेशबीचको समन्वय

- एक प्रदेशले अर्को प्रदेशको बासिन्दालाई आफ्नो प्रदेशको कानून बमोजिम समान सुरक्षा, व्यवहार र सुविधा उपलब्ध गराउनुपर्ने

धारा २३४: अन्तर प्रदेश परिषद्

- संघ र प्रदेश बीच र तथा प्रदेश र प्रदेश बीच उत्पन्न राजनीतिक विवाद समाधान गर्न अन्तर प्रदेश परिषद् रहने

धारा २३५: तीन तहबीचको समन्वय

- संघीय संसदले कानून बनाउने ।
- प्रदेश र स्थानीय तहबीच समन्वय गर्न र कुनै राजनीतिक विवाद भए प्रदेश सभाले समाधान गर्ने

धारा २३६: अन्तर प्रदेश व्यापार

- एक प्रदेश वा स्थानीय तहबाट अर्को प्रदेश वा स्थानीय तहको क्षेत्रमा हुने वस्तुको ढुवानी वा सेवाको विस्तार वा कुनै प्रदेश वा स्थानीय तहको क्षेत्रमा हुने वस्तुको ढुवानी वा सेवाको विस्तारमा कुनै बाधा अवरोध गर्न वा कुनै कर, शुल्क, दस्तुर वा महसूल लगाउन वा त्यस्तो सेवा वा वस्तुको ढुवानी वा विस्तारमा कुनै भेदभाव गर्न नपाइने ।

कानुनी व्यवस्था

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

दफा ३

- तीनै तहका सरकारले आ(आफ्नो कानुनबमोजिम आ(आफ्ना अधिकार क्षेत्रभित्रका विषयमा कर र गैर कर लगाउन र उठाउन सक्ने एवम् दण्ड जरिवाना उठाउने
- प्रदेश र स्थानीय तहले कर लगाउँदा राष्ट्रिय आर्थिक नीति, वस्तु तथा सेवाको ओसारप्रसार, पूँजी तथा श्रम बजार, छिमेकी प्रदेश र स्थानीय तहलाई प्रतिकूल नहुने गरी लगाउनुपर्ने
- नेपाल सरकारले संघीय कानुनबमोजिम रोयल्टी लगाउन र उठाउन सक्ने

दफा ४:

तीनै तहका सरकारले गैर करको दर निर्धारण गर्दा वस्तु वा सेवाको लागत, सञ्चालन र सम्भार खर्चलाई आधार मान्नुपर्ने

दफा २५:

प्रदेश र स्थानीय तहले आर्थिक र वित्तीय नीति तर्जुमा गर्दा नेपाल सरकारको आर्थिक र वित्तीय नीतिको अनुसरण गर्नुपर्ने

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ (अनुसूचीहरू)

गैर कर सम्बन्धी व्यवस्था

- संघ: पर्यटन दस्तुर, सेवा शुल्क दस्तुर, जुवार चिठ्ठा तथा क्यासिनोमा गैर कर, प्राकृतिक स्रोतमा रोयल्टी, दण्ड जरिवाना
- प्रदेश: सेवा शुल्क दस्तुर, पर्यटन शुल्क, दण्ड जरिवाना
- स्थानीय: सेवा शुल्क दस्तुर, पर्यटन शुल्क, दण्ड जरिवाना

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

➤ **दफा ५: एकल कर प्रशासन:** कुनै दुई तहले उठाउने कर तथा गैर करको प्रशासन सम्बन्धी व्यवस्था

<p>सवारी साधन कर</p> <p>➤ नीति बनाउने र दर तोक्ने प्रदेश</p> <p>➤ उठाउने प्रदेश</p>	<p>घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क</p> <p>➤ नीति बनाउने र दर तोक्ने प्रदेश</p> <p>➤ उठाउने स्थानीय</p>
<p>मनोरञ्जन कर</p> <p>➤ नीति बनाउने र दर तोक्ने प्रदेश</p> <p>➤ उठाउने स्थानीय</p>	<p>विज्ञापन कर</p> <p>➤ नीति बनाउने र दर तोक्ने प्रदेश</p> <p>➤ उठाउने ?</p>
<p>रिक्सा, टाँगा, अटो रिक्सा, विद्युतीय रिक्सामा स्थानीय तहले सवारी साधन कर लगाउने र उठाउने</p>	<p>दुई तहको अधिकार क्षेत्रमा परेको कर तथा शुल्क उठाउने तहले ६० प्रतिशत राखी ४० प्रतिशत बाँडफाँट गर्नुपर्ने</p>

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

दफा ६: मूल्य अभिवृद्धि कर र आन्तरिक उत्पादनबाट उठेको अन्तःशुल्क रकमको ७० प्रतिशत नेपाल सरकारलाई, १५ प्रतिशत प्रदेशलाई र १५ प्रतिशत स्थानीय तहलाई बाँडफाँट हुने

दफा ७: प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टी अनुसूची ४ बमोजिम बाँडफाँट हुने, जस अनुसार नेपाल सरकारलाई ५० प्रतिशत, सम्बन्धित प्रदेशलाई २५ प्रतिशत र सम्बन्धित स्थानीय तहलाई २५ प्रतिशत बाँडफाँट हुने

दफा ८ र ९: नेपाल सरकारले आयोगको सिफारिसमा वित्तीय समानीकरण अनुदान र सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउने

दफा १० र ११: नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहलाई सम्पूरक अनुदान र विशेष अनुदान उपलब्ध गराउन सक्ने

दफा १२ र १३: नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति लिई वैदेशिक अनुदान प्राप्त गर्न सक्ने

दफा १४: आयोगले सिफारिस गरेको सीमाभित्र रही संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण लिन सक्ने

दफा १५: नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहलाई ऋण दिन सक्ने

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

- दफा ५५: स्थानीय तहले घर र घरले चर्चेको जग्गामा सम्पत्ति कर लगाउने, अन्य जग्गामा भूमिकर लगाउने
- दफा ५७: स्थानीय तहले भवन, पसल, ग्यारेज, गोदाम, टहरा, छप्पर, कारखाना, जग्गा वा पोखरी बहाल रकममा कर लगाउने
- दफा ५८: पूँजीगत लगानी र आर्थिक कारोवारका आधारमा कर लाग्ने
- दफा ५९: स्थानीय तहले बहाल बितौरी कर लगाउन सक्ने
- दफा ६०: स्थानीय तहले पार्किङ शुल्क लगाउन
- दफा ६१: जडिबूटी, कवाडी र जीवजन्तु संकलन हुने स्थानको स्थानीय तहले यी वस्तुमा कर लगाउन सक्ने

कानूनी व्यवस्था

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १५ र १६ अनुसार राजस्व बाँडफाँट र वित्तीय समानीकरण अनुदान गर्दा लिनुपर्ने आधारहरू

राजस्व बाँडफाँट	वित्तीय समानीकरण अनुदान
जनसंख्या र जनसांख्यिक विवरण	शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानीजस्ता मानव विकास सूचकाङ्क
क्षेत्रफल	अन्य प्रदेश वा स्थानीय तहको सन्तुलित विकासको अवस्था
मानव विकास सूचकाङ्क	आर्थिक सामाजिक वा अन्य कुनै प्रकारको विभेदको अवस्था
खर्चको आवश्यकता	पूर्वाधार विकासको अवस्था र आवश्यकता
राजस्व संकलनमा गरेको प्रयास	जनतालाई पुर्याउनुपर्ने सेवा
पूर्वाधार विकास	राजस्वको अवस्था र उठाउन सक्ने क्षमता
विशेष अवस्था	खर्चको आवश्यकता

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १४ अनुसार प्राकृतिक स्रोतको परिचालनका आधारहरू

लगानीको हिस्सा तय गर्ने आधारहरू	प्रतिफलको हिस्सा तय गर्ने आधारहरू
<ul style="list-style-type: none"> ◆ राजस्वको अवस्था र उठाउन सक्ने क्षमता ◆ लगानी गर्न सक्ने क्षमता ◆ प्राप्त गर्ने उपलब्धिको हिस्सा ◆ प्राप्त उपलब्धिको उपभोगको हिस्सा ◆ पूर्वाधारको अवस्था र आवश्यकता ◆ आर्थिक अवस्था र भौगोलिक बनोट 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ परिचालित प्राकृतिक स्रोतको अवस्थिति ◆ प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्रभावित क्षेत्र ◆ परिचालित प्राकृतिक स्रोत उपरको निर्भरता ◆ प्रतिफलबाट लाभान्वित जनसंख्या ◆ प्राकृतिक स्रोतमा आश्रित जनसंख्या ◆ प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र दिगो व्यवस्थापनमा सहभागिता

चालु आर्थिक वर्षको वित्तीय हस्तान्तरणका लागि अवलम्बन गरिएको विधि

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन र अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐनमा उल्लिखित आधारहरूलाई सम्बोधन गर्ने गरी प्रत्येक प्रदेश र स्थानीय तहको देहायका सूचकाङ्कहरू निर्माण गरिएको:

- **पूर्वाधार सूचकाङ्क:** ऋयललभअतष्वप्तथ संग सम्बन्धित सडक, विद्युत र सूचना प्रविधि सम्बन्धी पूर्वाधार
- **न्यून विकास सूचकाङ्क:** पूर्वाधारको अवस्था, विभेद र असमानताको अवस्था
- **विभेद (असमानता) सूचक:** आर्थिक, लैङ्गिक, वातावरणीय र सामाजिक असमानता
- **मानव विकास सूचकाङ्क:** सन् २०१४ को जिल्ला तहको मानव विकास सूचकाङ्कको खण्डीकरण
- **मानव गरिबी सूचकाङ्क:** सन् २०१४ को जिल्ला तहको मानव गरिबी सूचकाङ्कको खण्डीकरण
- **प्रदेश तहको बहुआयामिक गरिबी सूचकाङ्क:** राष्ट्रिय योजना आयोगले तयार पारेको खर्चको आवश्यकता, लागत, राजस्व क्षमता, विभेदको बारेमा गरिएको अध्ययनलाई आधार लिइएको ।

राजस्व बाँडफाँट

राजस्व बाँडफाँट गर्दा यी सूचकाङ्कहरूलाई देहाय बमोजिम प्रयोग गरिएको (संघ र प्रदेश दुवैका लागि)

आधारहरू		प्रदेश	स्थानीय
जनसंख्या कुल जनसंख्या	८०	७०	७०
आश्रित जनसंख्या अनुपात	२०		
क्षेत्रफल		१५	१५
न्यून विकास सूचकाङ्क	७०	१०	१०
सोवा लागत सूचकाङ्क	२०		
सामाजिक तथा आर्थिक विभेद सूचकाङ्क	१०		
जम्मा		१००	१००
न्यूनतम			रु. ३ करोड

राजस्व बाँडफाँटका आधारहरूका लागि दिइएको भारको औचित्य

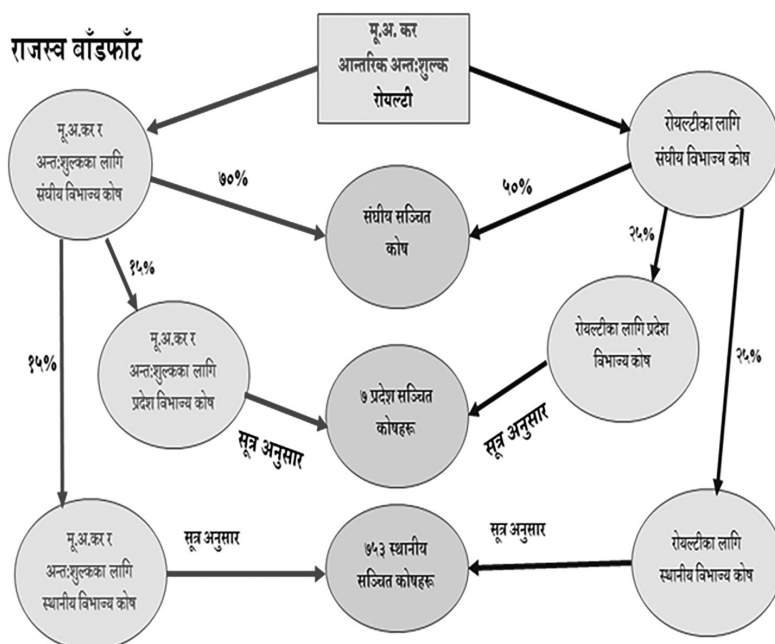
- ♦ राजस्व बाँडफाँटबाट सामान्यतया प्रशासनिक र सञ्चालन खर्च व्यहोरिने ।
- ♦ प्रशासनिक र सञ्चालन खर्च जनसंख्यामा निर्भर हुने ।
- ♦ सञ्चालन खर्च कुनै प्रदेश विशेषको क्षेत्रफल र न्यून विकास सूचकाङ्क र मानव विकास सूचकाङ्कमा पनि निर्भर हुने ।

सवारी साधन करको बाँडफाँट

प्रदेश र स्थानीय तहको द्वैध अधिकारमा रहेको सवारी साधन कर बाँडफाँटका लागि देहायका आधारहरू लिइएको

- ♦ सडकको लम्बाइ ५० प्रतिशत (सडक मर्मत गर्नुपर्ने कारण)
- ♦ जनसंख्या ४५ प्रतिशत (प्रदूषण, जोखिम, वातावरण लगायतका समस्या जनसंख्याले भोग्नुपर्ने कारण)
- ♦ वन तथा हरियाली ५ प्रतिशत (हरियाली प्रवर्द्धन तथा वातावरण जोखिम कम गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्ने कारण)

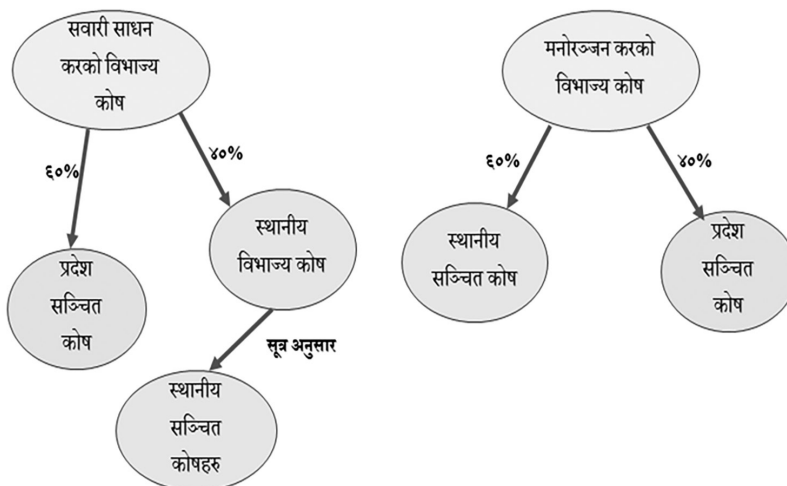
राजस्व बाँटफाँटको तरिका

प्रत्येक महिना संकलन भएको मू.अ.कर र आन्तरिक अन्तःशुल्क यही बमोजिम बाँडफाँट गरी अर्को महिनाको १५ गतेभित्र सम्बन्धित सञ्चित कोषमा जम्मा हुने

राजस्व बाँडफाँटका लागि प्रदेश र स्थानीय तहले तत्काल गर्नुपर्ने

- विभाज्य कोषको व्यवस्था (प्रदेश र स्थानीय तहमा बाँडबाँड हुने राजस्वका लागि)
- एक अर्काको सञ्चित कोषमा रकम हस्तान्तरण हुने व्यवस्था

करसम्बन्धी समसामयिक सवालहरू

संविधान र कानूनबाहेक कुनै पनि कराधिकार कुनै पनि तहको सरकारसँग नभएको केही प्रदेश र स्थानीय तहले चालु आर्थिक वर्षमा लगाएको करसम्बन्धी विषयहरू:

- ◆ प्रदेश विकास शुल्क
- ◆ प्राकृतिक स्रोतको उपयोग कर
- ◆ पटके सवारी साधन कर
- ◆ निकासी कर
- ◆ व्यवसाय कर
- ◆ विभिन्न प्रकारका शुल्कहरू
- ◆ कर र शुल्कका दर

करसम्बन्धी समसामयिक सवालहरू

- ◆ कतिपय स्थानीय तहले अझै स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन र नियमावली अनुसारका करहरू लगाएको
- ◆ कतिपय स्थानीय तहले आफूलाई प्राप्त कराधिकारको पूर्ण उपयोग नगरेको (उदाहरणको लागि घरबहाल कर)
- ◆ प्रदेश तहले कानून बनाई कराधिकार नभएको विषयमा पनि जिल्ला समन्वय समिति र स्थानीय तहलाई कर लगाउन दिएको
- ◆ कतिपय स्थानीय तहले सेवा नै प्रदान नगरेको विषयमा सेवा शुल्क लगाएको
- ◆ कारोबारको आधारमा व्यवसाय कर लगाउँदा दोहोरो करभार परेको
- ◆ प्रदेशले संघीय आर्थिक ऐन नहेरी र स्थानीयले संघ र प्रदेशको आर्थिक ऐन नहेरी आफ्नो आर्थिक ऐन तर्जुमा गरेको

कसरी सम्बोधन गर्ने

- करको दर होइन दायरा बढाउने
- अधिकार क्षेत्रभन्दा बाहिरको कर वा शुल्क हटाउने
- प्रचलित कानूनहरूमा अन्यथा भएको विषयमा पुनस्कर लगाउन नहुने
- आफूलाई प्राप्त कराधिकारको पूर्ण उपयोग गर्ने, तर कर र शुल्कको दर तोक्दा र लगाउँदा तीन कुरालाई ध्यान दिनुपर्ने

- ◆ सेवाको लागत, सञ्चालन र सेवाको उपलब्धता
 - ◆ पर्याप्त कराधार भए नभएको
 - ◆ कर वा शुल्क तिर्नसक्ने क्षमता भए नभएको
- कानून बनाउँदा प्रदेशले संघको र स्थानीयले संघ र प्रदेशको कानून हेर्नुपर्ने (संघको आर्थिक विधेयक जेठ १५ मा, प्रदेशको आर्थिक विधेयक असार १ मा र स्थानीयको आर्थिक विधेयक असार १० मा सम्बन्धित सभामा प्रस्तुत हुने भएकाले अधिल्ला कानूनहरू हेर्नुपर्ने)

वित्तीय हस्तान्तरणका अन्य पक्षहरू

वित्तीय समानीकरण अनुदान

वित्तीय समानीकरण अनुदानका लागि सूचकाङ्कहरूलाई देहाय अनुसार प्रयोग गरिएको (संघ र प्रदेश दुवैका लागि)

आधारहरू	प्रदेश	स्थानीय
राजस्व क्षमता र खर्चको आवश्यकता	-	७०
खर्चको लागत सूचकाङ्क	६०	-
मानव गरिबी सूचकाङ्क	-	१०
बहुआयामिक गरिबी सूचकाङ्क	१५	-
सामाजिक तथा आर्थिक विभेद सूचकाङ्क (आर्थिक ५०% समाजिक ४५% जलवायु परिवर्तन जोखिम ५%)		
पूर्वाधार सूचकाङ्क	१० (सडक घनत्व ८०% विद्युत उपलब्धता १०% सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा पहुँच १०%)	१५ (सडक घनत्व ५०% विद्युत उपलब्धता ३०% सूचना तथा सञ्चार प्रविधि पहुँच २०)
जम्मा	१००	१००
न्यूनतम् अनुदान	रु. १ अर्ब २ करोड	रु. ६ करोड

वित्तीय समानीकरण अनुदानका आधारहरूका लागि दिइएको भारको औचित्य

- ◆ वित्तीय समानीकरण अनुदानबाट प्रदेशले नेपालको संविधानको अनुसूची ६ र स्थानीय तहले अनुसूची ८ अनुसारको अधिकारको सूचीमा रहेका कार्यहरू गर्नुपर्ने
- ◆ यस प्रयोजनका लागि सबैभन्दा बढी विकास निर्माण र सेवा प्रवाहको लागत तथा खर्चको आवश्यकता र राजस्व क्षमताबीचको अन्तरले प्रभाव पार्ने, तसर्थ यसलाई बढी भार दिइएको
- ◆ पूर्वाधारको अवस्थाले पनि लागतमा फरक पार्ने भएको र स्थानीय तहभित्रै एवम् प्रदेशभित्रैको असमानता र विभेदले बढी प्रभाव पार्न सक्ने

सशर्त अनुदान

- ◆ साविकमा विषयगत मन्त्रालय र अन्तरगत कार्यान्वयनमा रहेका कार्यक्रम र आयोजना स्थानीय र प्रदेश तहमा हस्तान्तरण गर्ने आधार तयार गरिएको
- ◆ यी आधारमा कार्यक्रम, आयोजना र क्रियाकलाप छुट्याई स्रोत सहित हस्तान्तरण हुने
- ◆ आगामी वर्षदेखि
- ◆ नेपाल सरकारका नीति कार्यान्वयन गर्ने, सामाजिक र आर्थिक असमानता कायम गर्ने र क्षेत्रगत सन्तुलन कायम गर्ने गरी सशर्त अनुदानको सिफारिस गरिने

वित्तीय हस्तान्तरणको तरिका

वित्तीय समानीकरण अनुदान

- ◆ चार किस्तामा उपलब्ध हुने (श्रावण २५, कार्तिक २, माघ २ र बैशाख २ गते)

सशर्त अनुदान

- ◆ श्रावण १ गते कुल अनुदानको एक चौथाइ
- ◆ बाँकी तीन चौथाइ प्रगतिका आधारमा प्रत्येक चौमासिकको पहिलो दिन

प्राकृतिक स्रोतबाट संकलन हुने रोयल्टी

- ◆ प्राकृतिक स्रोत अवस्थित रहेको स्थानीय र प्रदेश तहको तथ्याङ्क तथा अन्य विवरण संकलन गरिएको
- ◆ प्राकृतिक स्रोतको उपयोगबाट प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष प्रभावित स्थानीय र प्रदेश तहको पहिचान गर्न अध्ययन भइरहेको
- ◆ न्दक दबकभम तथ्याङ्क विश्लेषण गरिएको
- ◆ सम्बन्धित मन्त्रालय, विभागसँग छलफल र स्थलगत अध्ययन समेत गरी हाल उपलब्ध तथ्याङ्कलाई अद्यावधिक गर्न शुरु गरिएको
- ◆ यिनका आधारमा रोयल्टी बाँडफाँटको ढाँचा तयार गरी शीघ्र पठाइने

आन्तरिक ऋण

- ◆ स्थानीय र प्रदेश तहले आन्तरिक ऋण उठाउन प्रयोग गर्ने मौद्रिक औजार तयार भइनसकेको र कानून नभएको
- ◆ स्थानीय र प्रदेश तहको समर्पित आर्थिक स्थिति सम्बन्धी तथ्याङ्क उपलब्ध नभएको भएतापनि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा उठाउन सक्ने कुल आन्तरिक ऋणको सीमा निर्धारण गरिएको
- ◆ संघको हकमा आर्थिक वर्ष २०७५/७६ को प्रक्षेपित कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ५ प्रतिशतमा नबढ्ने गरी
- ◆ प्रदेश र स्थानीय तहको हकमा राजस्व बाँडफाँट र आफ्नो आन्तरिक राजस्वको योगफलको १० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी
- ◆ सीमा निर्धारण गर्दा ऋणको उपलब्धता, ऋण तिर्ने क्षमता, ऋण लिने मौद्रिक औजारको अवस्थालाई विश्लेषण गरिएको
- ◆ पूँजी निर्माण हुने कार्यक्रमका लागि मात्र आन्तरिक ऋण उठाउन सिफारिस गरिएको
- ◆ यो सीमा आयोजनाको कुल लागत होइन, चालु वर्ष परिचालन हुनसक्ने अधिकतम रकम मात्र हो

स्रोतको व्यवस्थापन

- ◆ तीन तहका सरकारको आ-आफ्नो कार्यक्षेत्र रहेका संघ - नीति निर्माण, ठूला पूर्वाधार

प्रदेश - विकास निर्माण

स्थानीय - सेवा प्रवाह, स्थानीय विकास निर्माण

- ◆ यही अनुरूप स्रोत विनियोजन र खर्च गर्नुपर्ने
- ◆ खर्चको प्राथमिकीकरण गर्नुपर्ने
- ◆ बजेट बनाउँदा जस्तै क्रियाशीलता कार्यान्वयनमा पनि देखिनुपर्ने
- ◆ स्रोत कम वा बेशी भन्दा पनि स्रोतको व्यवस्थापन महत्त्वपूर्ण हुने

स्रोतको व्यवस्थापन

- **आन्तरिक आय वृद्धिमा जोड दिन सकिने, यसका लागि**
 - ◆ उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिका कार्यक्रमहरू तयार गर्नुपर्ने
 - ◆ प्रत्यक्ष कर मात्र आन्तरिक स्रोत हुँदैन, आर्थिक क्रियाकलापमा वृद्धि भएपछि स्रोत आफैँ वृद्धि हुन्छ
- **3 F + C आवश्यक हुने**
 - ◆ पहिलो **F** ले **Functions** अर्थात् काम जनाउँछ, जुन संविधान र अन्य कानूनहरूमा छन्, यस अनुसारको आयोजना तथा कार्यक्रम तयार हुनुपर्ने ।
 - ◆ दोस्रो **F** ले **Functionaries** अर्थात् काम गर्ने संयन्त्र जनाउँछ, मन्त्रालय आफैँले खर्च गर्दैन यसका लागि सोही बमोजिमको संयन्त्र चाहिने ।
 - ◆ तेस्रो **F** ले **Finance** अर्थात् वित्तीय स्रोत जनाउँछ, अधिल्लो दुई को अभावमा यो मात्र भएर काम हुँदैन ।
 - ◆ **C** ले **Capacity** अर्थात् क्षमता जनाउँछ, जुन पुनः संयन्त्र र वित्तीय र गैर वित्तीय स्रोतसँग सम्बन्धित हुन्छ ।

स्रोत व्यवस्थापनमा संघ र प्रदेशको सम्बन्ध

- संघ र प्रदेशको कार्यक्षेत्र र स्रोत एक अर्काको परिपूरक हुने
- संघबाट वित्तीय समानीकरण अनुदान र सशर्त अनुदान मात्र होइन, समपूरक अनुदान र विशेष अनुदान समेत प्राप्त हुने तर,
 - ◆ समपूरक अनुदानका लागि आफ्नो आयोजना र कार्यक्रम तयार हुनुपर्ने
 - ◆ अध्ययन गरिएका र प्रतिफल दिने आयोजना छनौट गर्नुपर्ने

- ◆ विशेष अनुदानका लागि पहल गर्न सकिने
- ◆ विशेष प्रकृतिका कार्यका लागि उपलब्ध हुने
- ◆ कार्यविधि अन्तिम चरणमा रहेकोले सो पश्चात् माग गर्न सकिने

घाटा बजेट र ऋण

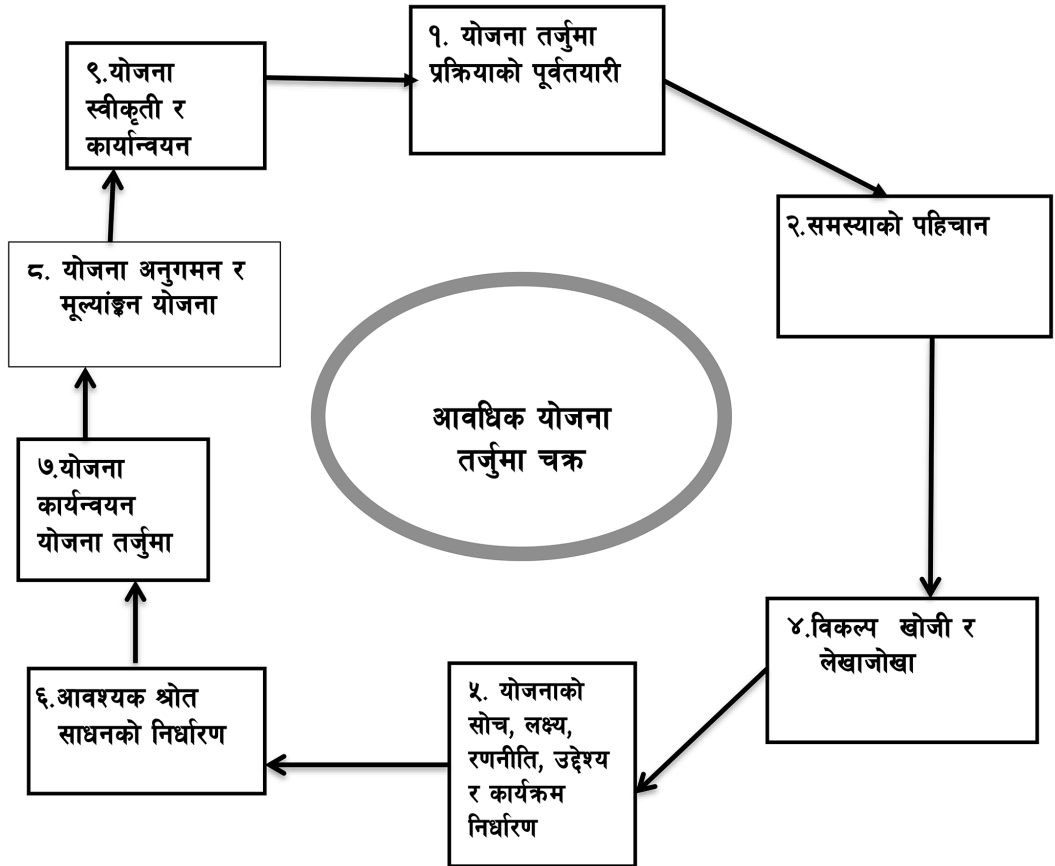
- ◆ संविधानतः घाटा बजेट प्रस्तुत गर्न सकिने - यो पूर्ति गर्न आन्तरिक ऋण लिनुपर्ने ।
- ◆ तर, आन्तरिक ऋण लिनका लागि मूलतः कानून, मौद्रिक औजार र सो अनुरूपको मौद्रिक बजार समेत आवश्यक पर्ने ।
- ◆ आन्तरिक ऋण जोखिमपूर्ण समेत हुने - वर्षेनी ठूलो रकम ब्याजको रुपमा तिर्नुपर्ने ।
- ◆ विकल्पको रुपमा आयोजना छनौट भएपछि नेपाल सरकारसँग ऋण माग गर्नु कम जोखिमयुक्त हुने ।

... समाप्त ...

थप जानकारीका लागि www.nnrfc.gov.np हेर्नुहुन
वा info@nnrfc.gov.np मा इमेल सम्पर्क गर्नुहुन
वा फोन नं. ०१-४२००५९३ मा फोन गर्नुहुन
जिज्ञासा र सुझाव अपेक्षित !

स्थानीय तहमा आबधिक विकास योजना तर्जुमा

डा. गिरिधारी शर्मा पौडेल

डा. गिरिधारी शर्मा पौडेल

उपाध्यक्ष

प्रदेश नीति तथा योजना आयोग

गण्डकी प्रदेश पोखरा, नेपाल

१. स्थानीय तहमा आबधिक विकास योजनाको आवश्यकता

बि.सं. २०७२ (सन २०१५) को सेक्टेम्बर महिनामा संयुक्त राष्ट्रसंघको साधारण सभाले बि.सं २०७२ देखि २०८७ (सन २०१६ देखि २०३०) सम्ममा विश्व रूपान्तरणको लागि महत्वकांक्षी १७ वटा दिगो विकास लक्ष्य, १६९ वटा परिमाणत्मक लक्ष्य र २३२ वटा सूचकहरूको (Goals, Targets and Indicators) घोषणा गर्‍यो । नेपाल यस दिगो विकास लक्ष्य घोषण गर्ने र कार्यान्वयन गर्न हस्ताक्षर गर्ने अग्रणी राष्ट्र हो । नेपालले बि.सं. २०७२ (सन २०१५) मा दिगो विकास लक्ष्यको प्रारम्भिक प्रतिवेदन तयार गरी संघीय तहमा दिगो विकास लक्ष्य कार्यान्वयन प्रक्रिया सुरु गर्‍यो र त्यसपछिका आबधिक एवं वार्षिक योजनामा दिगो विकास लक्ष्यलाई आन्तरिकरण गर्दै लगेको छ । राज्यको पुनरसंरचना पश्चात बि.सं. २०७३/०७४ मा (सन २०१७ मा) स्थानीयतह र प्रदेशतहका निर्वाचन सम्पन्न पश्चात स्थानीय र प्रदेश सरकारहरू गठन भई स्थानीय तहमा विकास निर्माणले गति लिन थालेको सन्दर्भमा राज्यका सबै तहमा योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनमा प्रक्रिया दिगो विकास लक्ष्यलाई आन्तरिककरण र स्थानीयकरण गर्दै लानुपर्ने आवश्यकता भएकोले स्थानीय तहमा दिगो विकास लक्ष्यमैत्री आबधिक योजना तर्जुमा आवश्यक भएको हो ।

स्थानीयतहहरू बीच प्रसस्त भौगोलिक विविधता छ । साथै प्राकृतिक स्रोत सम्भाव्यता, आर्थिक, सामाजिक विकास र पूर्वाधारको उपस्थितिको अवस्थामा पनि प्रशस्त भिन्नता रहेको छ । यी विविधता र भिन्नताबीच स्थानीयतहले आफ्ना क्षेत्रको समष्टिगत विकासका लागि दिगो विकास लक्ष्य कार्यान्वयनको संघीय प्रायसलाई आत्मसाथ गर्दै आवश्यक आबधिक, वार्षिक र रणनीतिगत विषय क्षेत्रका अल्पकालीन, मध्यमकालीन तथा दीर्घकालिन विकास योजना बनाउनुपर्ने कानूनी प्रावधान रहेको छ ।

स्थानीय तहलाई विकास योजना तर्जुमा सम्बन्धमा आवश्यक ज्ञान, सूचना, प्रविधि र प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउन र योजना तर्जुमामा बिहङ्गम राष्ट्रिय दृष्टिकोण प्रतिबिम्बित गर्ने, गराउने काममा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले यो लेख तयार गरिएको हो । स्थानीयतहले आफ्नो भूस्वरूप, आकार, स्रोत सम्भाव्यता, मौजुदा संस्थात्मक क्षमता र आवश्यकता अनुकुल आबधिक विकास योजना तर्जुमा गर्नुपर्दछ ।

यस लेखको उद्देश्य राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक आबधिक योजना र स्थानीयतहका आबधिक विकास योजना बीचको अन्तरसम्बन्ध स्पष्ट गर्न मद्दत पुऱ्याउने । स्थानीयतहले आबधिक विकास योजनामा आफ्ना क्षेत्रको समष्टिगत विकासका लागि लिने लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीतिहरू र योजना तर्जुमाका लागि समावेश हुनुपर्ने आवश्यक प्राविधिक विषयवस्तु

स्पष्ट गर्ने र आवधिक विकास योजना तर्जुमा प्रक्रियामा एकरूपता ल्याई सहभागिता मूलक योजना पद्धतिलाई स्थानीय तहमा संस्थागत गर्दै आवधिक विकास योजना तर्जुमामा सहयोग गर्नु हो ।

२. स्थानीय तहले योजना तर्जुमा गर्ने आधार

स्थानीयतहले आफ्ना योजना तर्जुमा गर्ने निम्न आधारहरू छन्:

- नेपालको संविधान २०७२ को अनुसूची ८ मा ब्याबस्था भएका प्रदेशका एकल अधिकारका क्षेत्र ।
- नेपालको संविधानमा रहेका मौलिकहक, राज्यका निर्देशक सिद्धान्त र स्थानीयतहको अधिकार ।
- राष्ट्रिय प्राकृतिकस्रोत तथा वित्त आयोगको कार्यक्षेत्रले निर्धारण गरेका क्षेत्र ।
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ मा रहेको आवधिक, वार्षिक, रणनीतिगत विषय क्षेत्रगत मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन विकास योजना बनाउँदा समेटिनु पर्ने अन्तरसम्बन्धित विषय र प्राथमिकता दिनुपर्ने विषयहरू ।
- अन्तर सरकारी बित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ मा रहेको राजस्व बाँडफाँट, सघीय विभाज्य कोष, प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको बाँडफाँट, वित्तीय समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, समपूरक अनुदान, वैदेशिक सहायता तथा आन्तरिक ऋण सम्बन्धी प्रावधानहरू ।
- संघीय तथा प्रादेशीक योजनाहरू: संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट जारी योजनाको प्रदेश तथा स्थानीय तहहरू बीच अन्तरसम्बन्धका आधारमा पूर्वाधारहरूको विकास गरी आर्थिक तथा सामाजिक अवसरहरूमा नागरिकको पहुँच अभिवृद्धि गर्ने लक्ष्य हांसिल गर्ने विषयहरू ।
- दिगो विकास लक्ष्य सम्बन्धमा स्थानीय तहले तय गर्नुपर्ने समपूरक तथा परिपूरकको भूमिका निर्वाह गर्न ।
- प्रदेश सरकारले तय गरेका विकास लक्ष्य हांसिल गर्न समपूरक र परिपूरकको भूमिका निर्वाह गर्न ।
- राष्ट्रिय भूउपयोग नीति २०६९
- दिगो विकासका लक्ष्य वि.स. २०७२-२०८७
- संघिय सरकारले जारी गरेका विकास सहायता नीति

- नेपाल पक्ष भएका अन्तराष्ट्रिय सन्धि सम्झौतामा ब्याक्त भएका प्रतिबद्धताहरू
- संघीय तथा प्रदेश सरकारले निर्माण गरेका अन्य मानकहरू ।

३. राष्ट्रिय, प्रदेश र स्थानीय तहका योजनाबीच अन्तर सम्बन्ध

नेपालको योजना प्रणाली संघीय संरचना अनुरूप संघीय, प्रदेशस्तर र स्थानीयतह गरी तीन तहका हुन्छन् ।

३.१ संघीय योजना

संघीय तहमा योजनाले मूलत राष्ट्रिय स्रोतसाधन, क्षेत्रगत विकास सन्तुलन, अन्तर प्रदेश स्तरका विकास, आधारभूत सेवाहरूको राष्ट्रिय व्यवस्थापन, अन्वेषण अनुसन्धान, राष्ट्रियस्तरका योजना र अनुगमनलाई समेट्छ । संघीय वार्षिक योजनामा राष्ट्रिय विकास निर्देशित हुने नीतिका अतिरिक्त प्रदेश र स्थानीयतहको लागि स्रोत हस्तान्तरण, प्रदेश तथा स्थानीयतहका सरकारका लागि संघीय मार्गदर्शनहरू रहेको हुन्छ । संघीय योजनाहरूमा सबैतहको सरकारको लगानी स्रोत र राजस्व परिचालन सम्बन्धी नीति र कार्यान्वयन व्यवस्था राखिएको हुन्छ । संघीय योजनामा राष्ट्रिय सरोकारका विषय, दिगो विकास लक्ष्य (Sustainable Development Goals) र मानव विकास सूचकाङ्क निर्दिष्ट लक्ष्य पूरा गर्न प्रदेश र स्थानीयतहबाट गर्नुपर्ने नीतिगत तथा कार्यक्रमगत सघाउ पुग्ने विषयबस्तु समेत राखिएको हुन्छ ।

३.२ समृद्ध नेपाल र सुखी नेपालीको राष्ट्रिय दुरदृष्टि बि.सं. २१०० (Vision 2100)

नेपाल सरकारले बिक्रम सम्बत २१०० अर्थात २१औं शताब्दिको अन्तमा समृद्ध नेपाल र सुखी नेपालीको दुरदृष्टि तय गरेको छ । उक्त दुरदृष्टि अन्तरगत समृद्धिको लागि उच्च र समतामुलक राष्ट्रिय आय, मानव पूँजी निर्माण तथा सम्भावनाको पूर्ण उपयोग, सर्वसुलभ तथा आधुनिक पूर्वाधार एवम आबद्धता र उत्पादन तथा उत्पादकत्व जस्ता लक्ष्यहरू तय भएका छन् । यी लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न उच्च आय वा औद्योगिक राष्ट्र स्तरको प्रतिव्याक्ति आय, शून्य निरपेक्ष गरिबी, राष्ट्रिय आम्दानीमा तल्लो ४० प्रतिशत जनसंख्याको उच्च अनुपात, गुणस्तरीय, रोजगारमुलक तथा जीवनपयोगी शिक्षा प्राप्त नागरिक, स्वास्थ्य र लामो आयु भएका नेपाली । त्यस्तैगरी उत्पादनसिल र मर्यादित रोजगारीमा संलग्न जनसंख्या, सर्वसुलभ, सुरक्षित र आधुनिक यातायात सेवा, सहरी

पूर्वाधारमा आबद्ध जनसंख्या, स्वच्छ उर्जाको उत्पादन तथा उपभोगमा यसको अनुपात, सूचना प्रविधिमा आबद्ध जनसंख्या, कृषि वनजन्य तथा औद्योगिक उत्पादन र अर्थतन्त्रमा सोको हिस्सा, सन्तुलित आयात निर्यात अनुपात, राष्ट्रिय, क्षेत्रगत तथा उत्पादनका साधनको उच्च उत्पादकत्व, उर्जा उपभोगमा स्वच्छ उर्जाको उच्च अनुपात जस्ता सूचकहरूतय भएका छन् ।

सुखको निम्ती परिस्कृत एबम मर्यादित जीवन सभ्य र न्यायपूर्ण समाज, स्वास्थ्य र सन्तुलित पर्यावरण, सुशासन, सबल लोकतन्त्र, राष्ट्रिय एकता र सम्मान जस्ता लक्ष्यहरू तय भएका छन् । यी लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न स्वस्थ नागरिक, सुबिधा सम्पन्न तथा सुरक्षित आवास, गतिशिल सामाजिक समाज, सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण, आधुनिक भौतिक सम्पत्तिमाथिको समतामुलक पहुँच र उच्च नागरिक सन्तुष्टि । त्यस्तैगरी विभेद र हिंसामुक्त समाज, सामाजिक सांस्कृतिक विविधता प्रबर्द्धन तथा संरक्षण, कानुनी शासन, उच्च सदाचार, विद्युतिय प्राणीलमा आधारित सबल, सक्षम र जवाफदेही सार्वजानीक सेवा, सुदृढ संघीय शासन प्रणाली, शान्ति र स्थिरता, स्वच्छ, स्वतन्त्र, र कम खर्चिलो निर्वाचन, मौलिक हकको प्रत्याभूति, नागरिक सहभागिता, नेपालीत्वको उच्च भावना, उच्च सामाजिक सदभाव, उच्च मानव तथा अन्य सुरक्षा र अत्यावश्यक बस्तु र सेवामा आत्मनिर्भरता जस्ता सूचकहरू तय भएका छन् । माथि उल्लेखित समृद्ध नेपाल र सुखी नेपालीको लक्ष्य हांसिल गर्न स्थानीय तहले आवधिक एबमं बार्षिक योजना बनाई कार्यान्वयन गरी राष्ट्रिय लक्ष्य हांसिल गर्न समपुरकको भूमिका निर्वाह गनुपर्दछ ।

३.३ प्रदेश स्तरको योजना

प्रदेश तहका योजनाहरू भूउपयोग नीति, कृषि व्यवसायिकीकरण, प्रादेशिक यातायात व्यवस्थापन, औद्योगिकरण, प्रदेश भित्रको तथा अन्तरप्रदेश व्यापार, लोकमार्ग, कृषि, आवास तथा बस्ती विकास, खानेपानी, खनिज अन्वेषण, दिगो विकास लक्ष्य जस्ता विषयगत क्षेत्रमा केन्द्रित रहन्छन । अन्तरप्रदेश र अन्तर स्थानीयतहका विषयगत योजनाबीच कार्यगत समन्वय र परिपूरकताका लागि प्रदेशले सघीय योजनाको दीर्घकालीन र मध्यमकालीन लक्ष्य एवम् उद्देश्यहरू, नीति, राष्ट्रिय महत्वका कार्यक्रमहरूलाई समेत आफ्नो आवधिक विकास योजनामा समाहित गर्नुपर्ने हुन्छ ।

३.४ स्थानीय तहको आवधिक विकास योजना

स्थानीयतहले संविधानको अनुसूची (८) का स्थानीयतहका एकल अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा आवधिक एवम् वार्षिक विकास योजना बनाउँछन । स्थानीयतहले आफ्ना योजना र कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन आवश्यकता अनुसार स्रोत साधन परिचालन गरी गर्नुपर्ने हुन्छ । स्थानीयतहका योजनामा संघ तथा प्रदेशले निक्षेपण गर्ने विषयसम्बन्धी नीति, मापदण्ड, दिगो विकास लक्ष्य हांसिल गर्ने कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू पनि समाहित हुनुपर्दछ । स्थानीयतहलाई संघ तथा प्रदेश सरकारबाट प्रदान गरिने स्रोतहरू शर्तहरू सहित आउने हुनाले ती शर्त एवम् वित्तीय सीमाहरू बारे पनि स्थानीयतहको आवधिक योजनामा उल्लेख हुनु उपयुक्त हुन्छ ।

३.५ तीन तहका आवधिक विकास योजनाहरू बीचको अन्तरसम्बन्ध

तीनतहका सरकारले तयार गरेका आवधिक विकास योजनाहरूबीच निम्न साभा उद्देश्यहरू हांसिल गर्न अन्तरसम्बन्ध रहेको हुन्छ ।

- दिगो विकासका लक्ष्यहरू हांसिल गर्दै बिक्रम सम्बत २०८७ सम्म नेपाललाई मध्यम आम्दानी भएको मुलुकको रूपमा स्तरोन्नति गर्ने ।
- बिक्रम सम्बत २१०० सम्म नेपाललाई उच्च आय भएको मुलुकका रुपान्तरण गर्ने समृद्ध नेपाल सुखी नेपालीको दूरदृष्टी (Vision 2100) कार्यान्वयन गर्ने ।
- पन्ध्रौं योजनामा राज्यका नीतिका रुपमा अंगिकार गरिएका राष्ट्रिय सुरक्षा, सामाजिक र सांस्कृतिक रुपान्तरण, कृषि, भूमिसुधार, उद्योग र वाणिज्य, प्राकृतिक साधन स्रोतको संरक्षण, सम्बर्द्धन र उपयोग, श्रम र रोजगार, सामाजिक न्याय र समावेशीकरण तथा न्याय र दण्ड व्यवस्था सम्बन्धी विषयहरू ।
- पन्ध्रौं योजनालाई परिपूरकको रुपमा सघाउन स्थानीतहले साभा अधिकारक्षेत्रको रुपमा राष्ट्रिय योजना कार्यान्वयन गर्न सघाउने विषयहरू ।
- प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना कार्यान्वयन गर्न स्थानीयतहले प्रदेशलाई सघाउन पर्ने विषयहरू ।
- तीनै तहको साभा अधिकारक्षेत्रमा प्रदेश र स्थानीयतहले राष्ट्रिय दायित्व लाई सघाउनु पर्ने ।

- आ आफ्ना एकल अधिकारक्षेत्रको समग्र विषयलाई निर्देशित गर्न ।

३.६ स्थानीयतहको आवधिक योजना सबै पक्षको साभ्ना दस्तावेज हुने

दिगो विकास लक्ष्य हांसिल गर्न स्थानीयतहमा विकाससंग सम्बन्धित सरकारी, गैरसरकारी र निजी क्षेत्र समेतको आवधिक विकास योजना तर्जुमा, स्रोत साभ्नेदारी र कार्यान्वयनमा उत्तिकै भूमिका र योगदान रहने भएकोले आवधिक विकास योजना विकाससंग सम्बन्धित सबैको साभ्ना दस्तावेज हो । त्यसैले यसको तर्जुमा प्रक्रिया सहभागितामूलक एवम् पारदर्शी हुनुपर्ने र सबै साभ्नेदार हरूको सक्रिय संलग्नतामा यसको तर्जुमा भयमा साभ्ना दृष्टिकोण र समभ्नेदारी विकास हुन्छ । यो योजना साभ्ना दस्तावेजका रुपमा बन्ने भएकाले यसको प्रयोग र कार्यान्वयनमा स्थानीयतह, दातृपक्ष, विकास साभ्नेदार, गैसस र स्थानीय सरोकारका अरुपक्षबीचसाभ्ना धारणा बनाउन उपयुक्त हुन्छ ।

स्थानीयतहको आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्दा स्थानीयस्तरको भू विशेषता, दोहन र परिचालन योग्य अन्य स्रोत, नागरिकको चासो आदिको स्थानगत र तुलनात्मक लाभको उच्चतम उपयोग गरिन्छ । स्थानीयतहको स्थलगत विशेषता, गाउँ र नगरबीचको सबै प्रकारको भिन्नता र समानता, फरक फरक आर्थिकस्तर र स्थान विशेषका भौतिक संरचना हरू यसमा स्पष्ट खुलाइन्छ । जस्तै कुनै स्थानीयतहको भौगोलिक क्षेत्र हिमपातक्षेत्र र रमणीय महाभारत दुबै शृंखलामा पर्ने र छोटो समयमै समथर तराई मधेशक्षेत्र प्रवेश गर्न सक्ने विशिष्टता भएको हुनसक्छ । यसैगरी कृषि बहुवाली एवम् प्रजातिगत भिन्नता, समशितोष्ण र पतभर मौसमी फलफूल उत्पादनहुने विशेषतायुक्त हुनसक्छ । स्थानीयतहको आवधिक योजना उपलब्ध साधन स्रोतबाट उच्चतम प्रतिफल र विकास नतिजाको लागि अपनाउने व्यवस्थापनको सिद्धान्त र औजारहरूको प्रयोग गरी तयार गरिने व्यावसायिक योजना पनि हो । आवधिक विकास योजनामा सोच तथा लक्ष्य र प्रतिफल प्राप्ति सम्बन्धी नतिजाहरू निकाल्ने उपक्रमहरू राखिएको हुन्छ । तिन्को कार्यान्वयनका लागि तयार गरिएका आयोजना तथा कृयाकलाप वा गतिविधिहरू लगानी आकर्षित गर्ने औजारको रुपमा प्रयोग हुन्छन । आवधिक विकास योजना एक व्यवसायिक रणनीतिक योजना समेत हो । लगानी इच्छुक राष्ट्रिय तथा अन्तरराष्ट्रिय विकास संस्थाहरूले प्रस्ताव गरिएका योजना र अनुमानित प्रतिफल बीचको सम्बन्ध, स्थानीयतहको

कार्यान्वयन क्षमता, नीति प्रतिबद्धता, आर्थिक विश्लेषण र आर्थिक नियन्त्रण तथा अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्थाको लेखाजोखा गरेर नै लगानी प्रत्याभूत गर्नेहुनाले आवधिक विकास योजना एक लगानी आकर्षक व्यवसायिक दस्तावेजको रूपमा समेत बनाउन उपयुक्त हुन्छ ।

३.७ स्थानीय तहले बनाउनुपर्ने योजनाहरू

स्थानीयतहले निम्नअनुसारका योजनाहरू र प्रतिवेदनहरू बनाउनु पर्दछ ।

- स्थानीयतहको स्थितीपत्र
- आवधिक विकास योजना
- त्रिबर्षिय मध्याबधि खर्च संरचना
- वार्षिक योजना
- वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन
- योजनाको मध्याबधि मूल्याङ्कन प्रतिवेदन
- योजनाको अन्तिम मूल्याङ्कन प्रतिवेदन
- योजनाको दिगोपनको मूल्याङ्कन प्रतिवेदन

४. स्थानीयतहको स्थितीपत्र तयार गर्ने

स्थानीयतहले आवधिक योजना तर्जुमा पुर्व सबै बस्तुस्थितीको बिबरण आउनेगरी स्थितीपत्र तयार गर्नुपर्दछ । स्थितीपत्रमा स्थानीयतहका सबै आधार बर्ष सूचनाहरू विश्लेषण गरिएका हुन्छन र यी सूचनाले आवधिक योजना तर्जुमा गर्न सघाउंछन । संघीय तथा प्रदेश सरकारका नीति, रणनीति तथा कार्यक्रम र योजना तर्जुमा प्रक्रियासम्बन्धी निर्देशन तथा मार्गदर्शनहरूको समीक्षा गरेर स्थानीयतहको आवधिक योजना तर्जुमा प्रयोजनका लागि निम्न विषय वस्तुको विवरण सहितको स्थिती पत्र तयार गर्नु पर्दछ ।

- संघीय तथा प्रदेश सरकारका नीति तथा कार्यक्रमहरूका प्राथमिकता क्षेत्रहरू ।
- संघीय तथा प्रदेश सरकारका कार्यक्रमहरूका लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, परिमाणत्मक लक्ष्य तथा सूचकहरू ।
- दिगो विकास लक्ष्य वि.सं. २०७२-२०८७ का सूचकहरू ।
- स्थानीय तहको योजना तयार गर्ने मापदण्ड र मानदण्ड ।
- समृद्ध नेपाल र सुखी नेपालीका सूचकहरू ।

स्थानीय तहका स्थितीपत्रमा तलका अनुच्छेदमा उल्लेख गरिएका विवरणहरू समावेश गर्न उपयुक्त हुन्छ ।

- ४.१ **भूमिका:** भूमिका, उद्देश्य, स्थानीय तहमा सञ्चालित योजना तथा कार्यक्रमहरूको मूल्याङ्कन, अध्ययन विधि, वस्तुस्थितीको विवरण, तथ्याङ्क र सूचना संकलन, आधाररेखा सूचना, तथ्याङ्कको खण्डिकरण, तथ्याङ्कको विश्लेषण र अध्ययन सीमा ।
- ४.२ **स्थानीयतहको भौगोलिक चरित्र:** भौगोलिक अवस्थिती, सीमाना तथा राजनीतिक, प्रशासनिक विभाजन, भुधरातल, भू-क्षेत्र (टोपोग्राफी), भिरालोपना, माटोको बनावट र उर्बराशक्ति, भू-क्षय संभावित क्षेत्र, जलवायू, जलश्रोत, समस्या तथा चुनौती, सारांश र सिफारिसहरू ।
- ४.३ **जनसंख्याको चरित्र:** जनसंख्याको आकार (वडा र बस्तीस्तरको छुट्याउने), जनसंख्याको वृद्धिदर (ग्रामीण र शहरी क्षेत्र छुट्टिने गरी) र जनसंख्या प्रक्षेपण, जनसंख्याको विश्लेषण, प्रजननदर, जन्म, मृत्यु, बसाईसराई, जनसंख्याको बनावट, उमेर समूह, लिङ्ग, एकल महिला, जनसंख्याको वितरण, शहरी तथा ग्रामीण, भौगोलिक वितरण (जनघनत्व/घनावस्ती/शहरीकरण), धर्म, जातजाति तथा भाषागत एवम् अपाङ्गता अनुसार जनसंख्या विवरण, जनसंख्याक समस्या तथा चुनौती, सारांश र सिफारिसहरू ।
- ४.४ **भू-उपयोगको स्थिती:** वर्तमान भू-उपयोग, शहरीकरण, भू-उपयोग सम्बन्धी नक्साहरू (उपलब्ध भएसम्म), भिरालोपनका नक्सा, कृषि भू-उपयोग सम्बन्धी नक्साहरू, वातावरण संवेदनशिल क्षेत्र नक्शा, शहरी भू-उपयोग सम्बन्धी नक्सा, भूउपयोग सम्बन्धी समस्या तथा चुनौती, सारांश र सिफारिसहरू ।
- ४.५ **शहरीकरण तथा वस्ती विकासको स्वरूप र चरित्र:** शहरीकरण, वस्ती विकासको स्वरूप र वस्ती श्रृंखला, शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रमा आवास स्थिती, शहरीकरण सम्बन्धी समस्या तथा चुनौती, सारांश र सिफारिसहरू ।
- ४.६ **स्थानीयतहको आर्थिक स्थिती:** स्थानीयतहको अर्थतन्त्रको संरचनात्मक स्वरूप, कृषि प्रणाली, सिंचाई, कृषि उत्पादन तथा खाद्यान्नमा आत्मनिर्भरता, पशुपंक्षीजन्य तथा माछा उत्पादन तथा आत्मनिर्भरता, फलफूल तथा तरकारीको उत्पादन स्थिती, कृषि भूमिको आकार तथा स्वामित्वको स्थिती, मलखाद, उन्नत बीज, कृषि औजार, कृषि ऋण उपयोग, पहुँच तथा आपूर्ति स्थिती, कृषि उपजको

भण्डारको सुविधाको स्थिती, सिंचित क्षेत्र तथा सिंचाई प्रणाली, स्थानीय स्तरमा खाद्य सुरक्षाको अवस्था, स्थानीयतहको अर्थतन्त्रको विशिष्टिकरण, आर्थिक अन्तरसम्बन्ध, अन्तर क्षेत्र जस्तै कृषि, वन आदि, अन्तर स्थानीयतह, स्थानीयतहमा वैदेशिक लगानीको स्थिती, घरपरिवारको आयस्तर तथा गरिवीको स्थिती, स्थानीय अर्थतन्त्र सम्बन्धी समस्या तथा चुनौती, सारांस र सिफरिसहरू ।

४.७ **श्रमशक्ति तथा रोजगारीको स्थिती:** उमेर समुह १६ देखि २४ सम्मको अवस्था (युवा रोजगारीको अवस्था), उमेर समुह २४ देखि ५९ वर्षसम्मको अवस्था, स्वदेशी तथा विदेशी रोजगारीको अवस्था (लिंग तथा सामाजिक समुह अनुसार), बेरोजगार दर, अर्धबेरोजगार दर, निकट भविष्यमा सृजना हुन सक्ने रोजगारी, रोजगार सम्बन्धी समस्या, तथा चुनौती, सारांश र सिफरिसहरू ।

४.८ **उद्योग तथा खानी क्षेत्रको स्थिती:** औद्योगिक विकासको स्थिती तथा औद्योगिक उत्पादन-लघु, घरेलु तथा साना समेत), प्रमुख स्थानीय उत्पादनको बजारीकरणको स्थिती, स्थानीय उत्पादनको बाह्य उत्पादनसंग गर्नुपर्ने प्रतिस्पर्धाको स्थिती, उद्यमशिलता, सिप विकास, बजारीकरण सेवा, कर्जा, बजार सूचनामा उद्यमीको पहुँचको स्थिती, स्थानीय कच्चा पदार्थको उपलब्धता तथा उपयोगको स्थिती, खानी स्रोत तथा उपयोग, अन्य उद्योग तथा खानीजन्य विवरणहरू, उद्योग सम्बन्धी समस्या, तथा चुनौती, सारांश र सिफरिसहरू ।

४.९ **व्यापार, पर्यटन तथा सेवा क्षेत्रको स्थिती:** थोक तथा खुद्रा व्यापार, निकासी, पैठारी स्थिती, ढुवानी तथा भण्डार, वित्तिय तथा व्यवसाय सेवा, पर्यटन विकास, अन्य आर्थिक विकासका सम्भावनाहरू, स्थानीयतहमा वित्तिय ब्याबस्थापन सम्बन्धी समस्या तथा चुनौती, सारांश र सिफरिसहरू ।

४.१० **भौतिक पूर्वाधार, सञ्चार र प्रविधीको स्थिती:** सडक यातायात, सडक यातायातको स्थिती, ग्रामीण यातायातको आवश्यकता, सडक वर्गिकरण तथा सडक घनत्व, द्वन्द तथा भुकम्पमा ध्वस्त भएका पूर्वाधारको अवस्था, अन्य यातायातका माध्यमहरू, सञ्चार सुविधा, हुलाक, टेलिफोन, इमेल इन्टरनेट, टेलिभिजन, पत्रपत्रिका, रेडियो, वडा तथा बस्तीअनुसार विद्युत तथा नवीकरणीय ऊर्जा विकास स्थिती विद्युतीकरणको अवस्था, नवीकरणीय/बैकल्पिक ऊर्जा विकासको अवस्था र वितरण स्थिती, लघु तथा साना जलविद्युत, वायोग्यास, सौर्य ऊर्जा, सुधारिएको घट्ट, उन्नत चुल्हो/वायो ब्रिकेट/जैविक इन्धन, लघु तथा साना

जलविद्युत, नविकरणीय ऊर्जा विकास र तिनीहरूको प्रयोगको सम्भावना, शहरी तथा ग्रामीण खानेपानी आपूर्ति र पहुँच स्थिती, शहरी तथा ग्रामीण सरसफाईको स्थिती, खानेपानीका संभावित स्रोतहरू र तिनको उपयोगको स्थिती, विद्यालयहरूमा खानेपानी तथा सरसफाई (छात्र र छात्राका लागि शौचालय) सुविधाको स्थिती, खुल्ला दिशा मुक्त क्षेत्रको स्थिती, ढल निकास र फोहोरमैला संकलन तथा व्यवस्थापन, नदी नियन्त्रण भौतिक पूर्वाधार सम्बन्धी समस्या तथा चुनौती, सारांश र सिफारिसहरू ।

४.११ **शिक्षा तथा खेलकुदको स्थिती:** स्थानीयतहको शैक्षिक तथा साक्षरता स्थिती, शिक्षा सेवा तथा सुविधा, पूर्वाधारको माग तथा आपूर्तिको स्थिती, शिक्षक संख्या र तालिम, मानव संसाधन विकासको स्थिती, बाल विकास, छात्र छात्राको अवस्था, भर्ना तथा स्कूल परित्याग दर, (आधारभूत र मा.वि. तह.), विद्यालय पुग्न लाग्ने समय, वैकल्पिक एवम् अनौपचारिक शिक्षा, विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा बाल प्रतिनिधित्व, उच्च शिक्षा, क्याम्पस र विश्वविद्यालय, प्राविधिक र अप्राविधिक शिक्षा आदिको स्थिती, खेलकुद पूर्वाधार र खेलको स्थिती, शिक्षा तथा खेलकुद सम्बन्धी समस्या तथा चुनौती, सारांस र सिफारिसहरू ।

४.१२ **स्वास्थ्य स्थिती:** स्वास्थ्य सेवा सुविधा र स्वास्थ्य स्थिती, स्वास्थ्य चौकी, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, आयुर्वेद, अस्पताल, निजी अस्पताल, बर्थिङ्ग केन्द्र, औषधी पसल, स्वास्थ्य संस्था पुग्न १ घण्टाभन्दा बढी समय लाग्ने घरपरिवार संख्या, स्वास्थ्य संस्थामा मानव संसाधनको स्थिती (डाक्टर, नर्स, स्वास्थ्य कर्मी), खोपको अवस्था, कोरा जन्म तथा मृत्यु दर, मातृस्वास्थ्य, महिला स्वास्थ्य, पोषण, प्रमुख रोगहरू र तिनको रोकथाम, सरसफाई तथा वातावरणीय स्वास्थ्य, संक्रमित रोगको स्थिती (संक्रमित, प्रभावित संख्या, जोखिम क्षेत्र, सही जानकारी भएको १५ देखि २४ वर्ष उमेर समूह) स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्या तथा चुनौती, सारांश र सिफारिसहरू ।

४.१३ **समाज कल्याण तथा सामाजिक सुरक्षाको स्थिती:** बालगृह, वृद्धाश्रम, हिंसा पीडित, बेच बिखनमा परेका युवती तथा महिलाहरूको लागि सुरक्षित घर, सडक बालबालिकाको स्थिती, सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्तकर्ता र वर्तमान स्थिती, छात्रवृत्ति वितरणको स्थिती, पोषण भत्ता वितरण स्थिती, नागरिक सुरक्षा सेवा, अपराधिक घटनाको प्रवृत्ति, नागरिक प्रहरीको अनुपात, महिला

प्रहरी, सुरक्षा अवस्था, महिला तथा बालबालिकाको विकास स्थिती, शैक्षिक स्थिती र पहुँच, स्वास्थ्य स्थिती तथा प्रजनन् स्वास्थ्य, सीप विकास, क्षमता विकासको स्थिती, रोजगार स्थिती र पहुँच (स्वदेशी तथा विदेशी रोजगारी, समग्र आर्थिक विकासको स्थिती), वैवाहिक स्थिती/बालविवाह आदि । भेदभाव, छुवाछुत, महिला विरुद्ध हिंसा सामुदायिक र राजनीतिक क्रियाकलापमा सहभागिता र प्रतिनिधित्व, सेवा र सुविधा माथिको पहुँच, नियन्त्रण र शक्ति विश्लेषण (निर्णय प्रक्रियामा पहुँच), विकासको हरेक चरणमा महिला तथा पिछ्छडिएका वर्गको सहभागिता तथा विकासको प्रतिफलबाट लाभान्वित वर्गको पहुँच, जन्म दर्ता/विवाह दर्ता मृत्यु दर्ता, एकल महिलाको स्थिती, द्वन्द्व पिडित महिला, बालबालिकाको अवस्था, बाल श्रमको अवस्था, अभिभावक विहीन बालबालिकाको अवस्था, समुदायमा आधारित बाल संरक्षण प्रणाली, पीडित महिला/बालबालिकाको न्यायमा पहुँचको स्थिती, महिला/बालबालिकाको लागि अल्पकालीन आश्रयस्थलको स्थिती, उपेक्षामा परेका बालबालिकाको स्थिती, महिला/बालबालिका घरमुली रहेको अवस्था, समाज कल्याण तथा सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी समस्या तथा चुनौती, सारांश र सिफारिसहरू ।

४.१४ **उपेक्षित उत्पिडित, पिछ्छडा वर्ग, दलित तथा जनजातीको स्थिती:** शैक्षिक स्थिती, गरिवीको स्थिती, रोजगारीको स्थिती, स्वास्थ्य स्थिती, समग्र सामाजिक स्थिती (नियन्त्रण र शक्ति विश्लेषण (निर्णय प्रक्रियामा पहुँच) सामुदायिक र राजनीतिक क्रियाकलापमा सहभागिता र प्रतिनिधित्व, सेवा र सुविधामाथिको पहुँच, दृष्टिविहिन तथा शारीरिक असक्तको अवस्था, तेश्रो लिंगीको स्थिती, स्थानीय स्तरमा मानव अधिकारको अवस्था, स्थानीयतहमा दलित तथा जनजातिका समस्या तथा चुनौती, सारांस र सिफारिसहरू ।

४.१५ **वन, वातावरण तथा जलवायु परिवर्तनको स्थिती:** वन क्षेत्रको स्थिती, वन संरक्षण तथा जैविक विविधता, वन उत्पादन तथा सामुदायिक सहभागिता, वन पैदावारको माग तथा आपूर्ति स्थिती, शहरी वातावरण स्थिती, वायु तथा जलीय प्रदुषण, ध्वनी प्रदुषण, माटो जमिन प्रदुषण, फोहरमौला व्यवस्थापन, अन्य वातावरणीय समस्याहरू, ढल निकास, ग्रामीण वातावरणीय स्थिती, भूक्षय तथा बाढीपहिरो, नदी कटान, वन डढेलो, घरभित्रको वायु प्रदुषण, जलाधारको अवस्था, बाढी, पैरो, नदी कटान, हुरी बतासबाट सम्भावित जोखिमको अवस्था,

जलवायु परिवर्तन सम्बन्धित क्षेत्रमा नविकरणीय ऊर्जाको अवस्था, जलवायु अनुकूलन योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनको स्थिती, स्थानीयतहमा वन, वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी समस्या तथा चुनौती, साराश र सिफरिसहरू ।

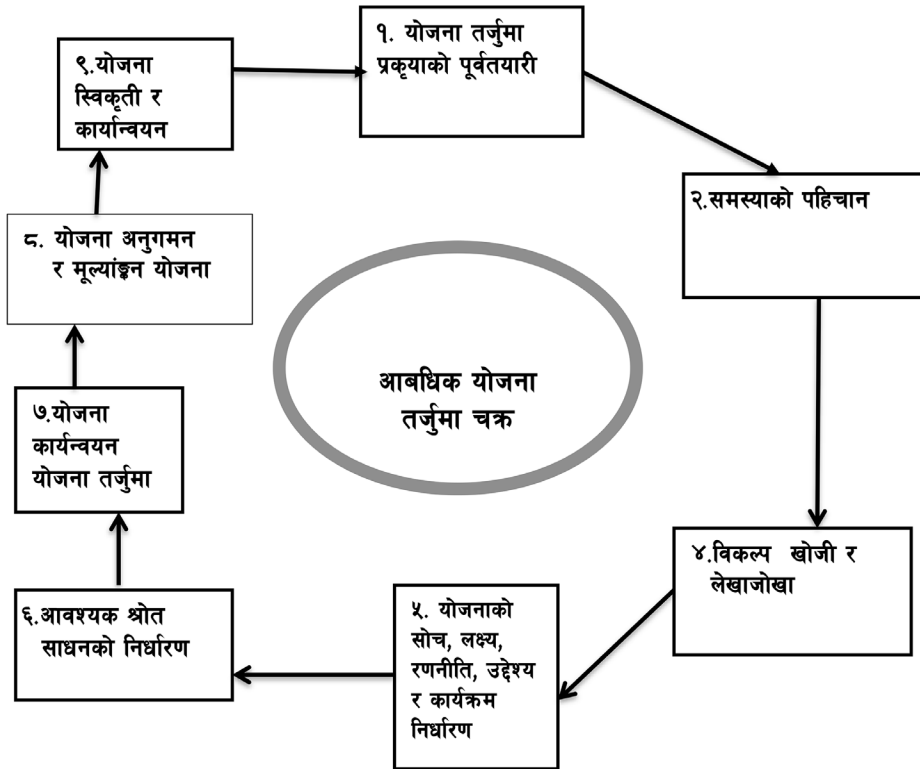
४.१६ **संस्थागत स्रोत तथा क्षमता:** वित्तीय स्रोत तथा क्षमता विश्लेषण, स्थानीय सरकार, गैसस/नगरिक समाजहरूको क्षमता विकास र वित्तीय अवस्था, स्थानीयतहको आर्थिक स्रोतको तथा आय, आन्तरिक स्रोत स्थिती तथा प्रक्षेपण, संघीय सरकारको समानिकरण अनुदान, संघीय तथा प्रान्तिय सरकारका सशर्त र विशेष अनुदान, सहयोग तथा राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त रकम र सोको प्रक्षेपण, स्थानीयतहको आर्थिक स्रोत परिचालन तथा आय स्थिती, जनसहभागिता परिचालन स्थिती तथा प्रक्षेपण, सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रक्रिया, सूचना तथा अभिलेख व्यवस्थापन, नागरिक समाज, संगठनको प्रवर्द्धनको स्थिती, योजना, आयोजना र कार्यक्रमहरूको अनुगमन, स्थानीयतहमा बाल बालिका, महिला, दलित, जनजाति समितिहरूको प्रभावकारिता स्थिती, स्थानीय स्तरमा गठित समितिहरू र तिनिहरूको क्रियाशिलता (विपद व्यवस्थापन, बालमैत्री स्थानीय शासन प्रवर्द्धन, सामाजिक सुरक्षा व्यवस्थापन समिति), सामाजिक परिचालन, सार्वजनिक लेखाजोखा, सार्वजनिक सुनुवाई, नागरिक वडापत्रको अनुगमन स्थिती, लैङ्गिक तथा समावेशी परीक्षण एवम् लेखाजोखा सम्बन्धी अवस्था ।स्थानीयतहकाविषयगत कार्यक्रममा लगानी स्थिती तथा प्रक्षेपण, संघीय/प्रदेशस्तरीय विषयगत कार्यक्रम र आयोजनामा लगानी स्थिती तथा प्रक्षेपण, गैससहरूले आर्थिक तथा सामाजिक पूर्वाधार सृजना गर्ने कार्यक्रममा गरेको लगानी तथा प्रक्षेपण, निजी क्षेत्रले आर्थिक तथा सामाजिक पूर्वाधार सृजना गर्ने कार्यक्रममा गरेको लगानी तथा प्रक्षेपण । त्यस्तैगरी स्थानीय जनशक्ति तथा प्राविधिक क्षमता विश्लेषण (सामाजिक समूह अनुसारको सूचना), योजना तथा कार्यान्वयन क्षमता विश्लेषण, योजना तथा कार्यान्वयनको लागि संस्थागत स्वरूप, संस्थागत समन्वय तथा संजाल, स्रोत उपयोग स्थिती (शीर्षकगत खर्च विश्लेषण, संचालनमा रहेका आयोजना संख्या र आयोजना सम्पन्न गर्ने दर, विनियोजित रकमको निकास र खर्चकोस्थिती), स्थानीयतहको न्यूनतम सर्त र कार्यसम्पादन स्थिती, स्थानीय स्तरमा दिगो विकास लक्षले निर्धारण गरेका सूचकहरूको अवस्था, विस्थापितहरूको अवस्था र पूर्नस्थापना, द्वन्द्व विस्थापीत,

प्रकोप विस्थापित, शान्ति, विकास र पुर्नसंरचना सम्बन्धी गतिविधि, योजनाको लागि उपलब्ध वित्तीय स्रोतको संक्षिप्त विवरण तथा प्रक्षेपण, अन्तर स्थानीयतह सम्बन्ध (राजश्व, श्रोतपरिचालन, बसाईसराई, जलाधार व्यवस्थापन, पर्यटन विकास, दैवि प्रकोप, संस्कृति संरक्षण आदि), स्थानीयतहमा संस्थागत स्रोत तथा क्षमता सम्बन्धी समस्या तथा चुनौती, सारांस र सिफरिसहरू ।

५. स्थानीय तहमा आबधिक योजना तर्जुमा प्रकृया

आबधिक विकास योजना तर्जुमा पकृया चित्र १ बमोजिम गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

चित्र १: आबधिक विकास योजना निर्माण चक्र

५.१ योजना तर्जुमाको पूर्व तयारी

स्थानीयतहको योजना संघीय तथा प्रदेश नीति तथा कार्यक्रमलाई दृष्टिगत गरी तयार गर्नु उपयुक्त हुनेहुंदा पूर्वतयारीको क्रममा विद्यमान

नीति, रणनीति तथा योजना तर्जुमा प्रक्रिया सम्बन्धी निर्देशन तथा मार्गदर्शनहरूको लेखाजोखा जरुरी हुन्छ । यसका साथै योजना तर्जुमा प्रक्रिया सम्बन्धी गतिविधिहरूको व्यवस्थित सञ्चालनका लागि प्रक्रिया प्रारम्भ गर्नु अगाडी सिर्जनागर्नुपर्ने पूर्वाधारहरूको पूर्वानुमान गरी सोको व्यवस्थापन गर्न आवश्यक हुन्छ । योजना तर्जुमा प्रकृया समय र परिस्थिति अनुसार फरक हुन सक्ने भएतापनि योजना तर्जुमा प्रकृयाको तयारी तथा पूर्व आवश्यकताहरूको व्यवस्थापन गर्दा तपसिल बमोजिमका कार्यहरू सम्पादन गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।

५.१.१ स्थानीयतहको आवधिक विकास योजना तर्जुमा पद्धतिको छनोट

आवधिक विकास योजना तर्जुमाका तीनवटा प्रचलित पद्धति छन ।

- पहिलो सहभागितात्मक प्रकृयामुखी तयारी गर्ने पद्धति ।
- दोस्रो विषयविज्ञद्वारा तयारी गर्ने पद्धति ।
- विषयविज्ञ सम्मिलित सहभागितात्मक मिश्रीत पद्धति

आवधिक विकास योजना सहभागितामूलक प्रकृयामुखी पद्धतिमात्रबाट तर्जुमा गरिंदा विषय विश्लेषण नभइ महत्वाकांक्षी योजनाहरूको फेहरिस्त बन्ने हुँदा लगानी स्रोत जुटाउन कठीन हुनजान्छ । विशेषज्ञहरूको संलग्नतामा मात्र आवधिक विकास योजनाको तर्जुमा गर्दा यो बढी सिद्धान्तमुखी हुने, स्थानीय चाहना भन्दा टाढा हुने, र स्थानीय बस्तुपरक नहुने जस्ता कमजोरीहरू देखिन सक्छन् । तसर्थ प्रक्रियागत तथा विशेषज्ञता दुवैको सम्मिश्रणबाट आवधिक विकास योजनातर्जुमा गर्न सकिएको अबस्थामा वास्तविकताको नजिक हुन्छ । तसर्थ विषयविज्ञ सम्मिलित सहभागितात्मक मिश्रीत योजना तर्जुमा पद्धति अपनाउन उपयुक्त हुन्छ ।

५.१.२ विषय क्षेत्रगत योजना तर्जुमा समिति निर्माण

आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्दा विषयक्षेत्रगत रुपमा छलफल गर्ने प्रयोजनका लागि निम्न छ वटा समितिहरू गठनगरी परिचालन गरिनुपर्छ । यी समितिहरू विषय तथा कार्यक्रमको प्रस्तावलाई विषयगतरुपमा छलफल गर्ने व्यवस्था मिलाउन गठन गरिएका समिति (स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ दफा ६७) नै हुनसक्छन ।

५.१.२.१ आर्थिक विकास समिति: यस समितिले कृषि, पोषण, उद्योग तथा वाणिज्य,

पर्यटन, सहकारी र वित्तिय क्षेत्र जस्ता बिषयगत क्षेत्र हेर्दछ। त्यस्तैगरी यस समितिले दिगो बिकास लक्ष्य सम्बन्धी निम्नअनुसारका चारवटा लक्ष्यहरू हेर्दछ:

- दिगो बिकास लक्ष्य १: सबै प्रकारका गरिबीलाई सबै ठाउँबाट अन्त्य गर्ने ।
- दिगो बिकास लक्ष्य २: भोकमरीको अन्त्य गर्ने, खाद्यसुरक्षा तथा उन्नत पोषण प्राप्त गर्ने र दिगो कृषिको प्रबर्द्धन गर्ने ।
- दिगो बिकास लक्ष्य ८: सबैका लागि समावेशी तथा दिगो आर्थिक वृद्धि, रोजगारी तथा मर्यादित कामको प्रबर्द्धन गर्ने ।
- दिगो बिकास लक्ष्य १२: दिगो उपभोग र उत्पादनको ढाँचा सुनिश्चित गर्ने ।

५.१.२.२ **सामाजिक बिकास समिति:** यस समितिले शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाई, संस्कृति, लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण जस्ता बिषयगत क्षेत्र हेर्दछ। यस समितिले दिगो बिकास सम्बन्धी पाँचवटा लक्ष्यहरूसमेत हेर्दछ।

- दिगो बिकास लक्ष्य ३: स्वास्थ्य जीवन सुनिश्चित गर्ने र सबै उमेर समुहका सबै मानिसको कल्याण प्रबर्द्धन गर्ने ।
- दिगो बिकास लक्ष्य ४: सबैका लागि समावेशी तथा गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूलाई प्रबर्द्धन गर्ने ।
- दिगो बिकास लक्ष्य ५: लैङ्गिक समानता हांसिल गर्ने र सबै महिला तथा किशोरीहरूको सशक्तीकरण गर्ने ।
- दिगो बिकास लक्ष्य ६: सबैका लागि खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
- दिगो बिकास लक्ष्य १०: देशभित्रै र देशहरूमाभ्र रहेको असमानतालाई न्युन गर्ने ।

५.१.२.३ **पूर्वाधार बिकास समिति:** यस समितिले सडक तथा पुल, भोलुंगे पुल, सिंचाइ, भवन तथा सहरी बिकास, उर्जा, लघु तथा साना जलविद्युत, वैकल्पिक उर्जा, संचार जस्ता बिषयगत क्षेत्र हेर्दछ। दिगो बिकास लक्ष्य अन्तरगत यस समितिले तिनवटा लक्ष्यहरू हेर्दछ।

- दिगो विकास लक्ष्य ७: सबैका लागि खर्चले धान्न सक्ने, भरपर्दो, दिगो तथा आधुनिक ऊर्जामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
- दिगो विकास लक्ष्य ९: बलियो पूर्वाधार निर्माण गर्ने, औद्योगिकीकरणलाई दिगो बनाउने तथा नवीन खोजलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- दिगो विकास लक्ष्य ११: सहरहरूलाई समावेशी, संरक्षित, सबल र दिगो बनाउने ।

५.१.२.४ वातावरण तथा बिपद ब्याबस्थापन समिति: यस समितिले वन तथा भुसंरक्षण, जलाधार संरक्षण, वातावरण संरक्षण, जलवायु परिवर्तन, फोहरमैला व्यवस्थापन, जल उपन्न प्रकोप नियन्त्रण, विपद् व्यवस्थापन आदि बिषयगत क्षेत्रमा काम गर्दछ । यस समितिले दिगो विकास लक्ष्य सम्बन्धमा दुईवटा लक्ष्यहरूमा कामगर्दछ ।

- दिगो विकास लक्ष्य १३: जलवायु परिवर्तन तथा यसका प्रभावहरू विरुद्ध लड्न तत्काल कार्य थाल्ने ।
- दिगो विकास लक्ष्य १५: वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमीकरण विरुद्ध लड्ने, भूक्षयीकरण रोकेर त्यस्तो प्रक्रियालाई उल्ट्याउने तथा जैविक विविधताको क्षतिलाई रोक्ने ।

५.१.२.५ संस्थागत विकास तथा सेवा प्रवाह समिति: यस समितिले मानव संसाधन विकास, संस्थागत क्षमता विकास, संस्थागत पूर्वाधार, नागरिक वडापत्र तथा टोकन प्रणाली, सेवा प्रवाहका मापदण्ड निर्धारण, सेवा प्रवाहमा विद्युतीय सूचना प्रविधीको प्रयोग आदि बिषयगत क्षेत्र हेर्दछ । दिगो विकास लक्ष्य सम्बन्धमा यस समितिले लक्ष्य १६ ले निदिष्ट गरेको न्यायपुर्णा, शान्तिपुर्ण र समावेशी समाजहरूको प्रवर्द्धन गर्ने कार्य गर्दछ ।

५.१.२.६ बित्तीय ब्याबस्थापन र शुसासन समिति: यस समितिले लेखांकन, राजस्व परिचालन, वित्तिय अनुशासन, आन्तरिक लेखा परीक्षण तथा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली, अन्तिम लेखा परीक्षण तथा वेरुजु फर्छ्यौट, सूचना तथा संचार व्यवस्थापन जस्ता क्षेत्रगत बिषयमा काम गर्दछ । साथै दिगो विकास लक्ष्य सम्बन्धमा लक्ष्य १७ ले निदिष्ट गरेको दिगो विकासका लागि विश्वव्यापी साभेदारीलाई पुनर्जीवन दिने कार्य गर्दछ ।

५.१.३ विषयक्षेत्रगत योजना तर्जुमा समितिका काम, कर्तव्य र अधिकार प्रष्ट गर्ने ।

स्थानीयतहको योजनातर्जुमा प्रयोजनको लागि गठन भएका विषयक्षेत्रगत समितिहरूको लागि निश्चित रूपमा उनिहरूको काम, कर्तव्य र अधिकार तयार गर्नुपर्दछ । उक्त कार्य विवरणमा के कुराको योजना तयार गर्ने हो? योजना तर्जुमा प्रक्रियाको प्रयोजन के हो ? लक्षित वर्ग/गरिव/ बञ्चित समुह/वर्गको पहिचान कसरी गर्ने हो? योजनाको मस्यौदा तयार गर्ने समया कति हो? उपलब्ध श्रोतसाधनको पहिचान कसरी गर्ने हो? कुन काम कहिले सम्पन्न गर्ने हो र समितिका प्रत्येक सदस्यको भूमिका के हो ? आदि । यस कार्यले समितिको भूमिका प्रष्टाउदै समयमा काम सम्पन्न गर्न मद्दत गर्दछ । योजना तर्जुमा विषयक्षेत्रगत समितिलाई प्रभावकारी तथा गतिशील बनाउन अभिमुखीकरण तालिम दिएर उनिहरूको काम, कर्तव्य, अधिकार र योजना तर्जुमासम्बन्धी निर्देशनहरू स्पष्ट पार्नु पर्दछ।

५.१.४ विषयगत क्षेत्रगत समितिको संरचना

- संयोजक: कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाका सदस्य
- सदस्य गाउँ तथा नगर सभाका कम्तिमा १/१ जना महिला तथा दलित सदस्य सहित ३ जना
- सदस्य सचिव बजेट तथा कार्यक्रम समितिले तोकेको सम्बन्धित विषय हेर्ने महाशाखा/शाखाका प्रमुख
- सम्बन्धित विषयगत क्षेत्र अन्तर्गतका अन्य शाखा प्रमुख आमन्त्रित रहन सक्नेछन् ।

विषयगत समितिले आवश्यकता अनुसार नीजिक्षेत्र, नागरिक समाज, गैह्रसरकारी क्षेत्र, विषय विशेषज्ञ, विकास साभेदार संस्थाका प्रतिनीधि आदिलाई आमन्त्रित सदस्यको रूपमा बोलाउन सक्नेछन ।

५.१.५ सहभागिता मुलक कार्यशाला आयोजना गर्ने

योजना तर्जुमा प्रयोजनको लागि विषयविज्ञ सम्मिलित सहभागितात्मक मिश्रीत विधी अपनाई सबै सरोकारवलाहरूको कार्यशाला आयोजना गर्नुपर्दछ र उक्त कार्यशालाकामाथि उल्लेख भए बमोजिमका उद्देश्य र प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्नुपर्छ । कार्यशालाबाट आएका निचोडहरूको टिपोट गरी आबधिक योजनामा समावेस गर्नुपर्दछ ।

यस कार्यशालामा विषयक्षेत्रगत समितिका संयोजक र सदस्यहरू, प्रदेश योजना आयोग, जिल्ला समन्वय समिति, स्थानीय राजनैतिक दल, स्थानीयतहको विकाससँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित साभेदारहरू, नीजिक्षेत्र, विषयविज्ञ पेशाविद्,सिमान्तकृत लोपोन्मुख समुदाय अपाङ्ता भएका व्यक्ति, नागरिक समाजका प्रतिनीधि सहभागी हुनुपर्दछ ।

यस कार्यशालाको उद्देश्य सघीय परिवेष र तीनवटै तहका योजना र तिन्को अन्तरसम्बन्ध बारे जानकारी दिने, विकासका अन्तरसम्बन्धित विषयहरूबारे सहभागीहरूलाई जानकारी गराउने, दिगो विकास लक्ष्य कार्यान्वयनको लागि स्थानीयतहले गनुपर्ने परिपुरक र समपुरकका कार्यहरूबारे जानाकारी गराउने,

सूचना र तथ्याङ्कका आधारमा समष्टिगत विश्लेषण र छलफल गर्ने,स्थानीयतहको समस्या विश्लेषणका आधारमा लक्ष्य उद्देश्य तथा रणनीतिहरू निर्धारण लगायत आवधिक योजनाको विस्तृत तयारी गर्ने ।

५.२ स्थानीय तहका समस्याहरूको पहिचान

आवधिक विकास योजना तर्जुमाका लागि पूर्वशर्तका रूपमा रहेको तथ्याङ्कीय विश्लेषण सहितको बस्तुगत विवरणका आधारमा विभिन्न विश्लेषण गरिन्छ । यस अन्तर्गत गरिने विश्लेषणबाट आवधिक विकास योजनाहरू बीचको परिपूरकताबाट राष्ट्रिय तथा प्रान्तिय सरोकारका विषयहरू र स्थानीय समस्याहरू सम्बोधन गरिन्छ । जस्तै राष्ट्रिय महत्वका कार्यक्रमका लागि आवश्यक पर्ने जग्गा व्यवस्थापनबारे स्थानीयतहको भूउपयोग योजनामा उल्लेख गर्नुपर्छ । जनशक्ति क्षमता विश्लेषणबाट आवधिक योजनामा तयार गरिने परिदृश्यहरू कार्यान्वयन सुगमताबारे अनुमानगर्न सकिन्छ । राजनैतिक घोषणापत्रहरूको विश्लेषणबाट योजना कार्यान्वयनमा राजनैतिक प्रतिबद्धता बारे यकीन गर्न सकिन्छ । पुनसंरचना अधि र पछीको अवस्था विश्लेषणबाट नौला पक्षहरू उजागर भएको अवस्था पत्ता लाग्दछ ।

५.२.१ स्थानीय तहका समस्या विश्लेषण

स्थानीय तहका समस्या पहिचानको क्रममा निम्न अनुसारका स्थिती विश्लेषण गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

आवधिक विकास योजनाहरू बीचको परिपूरकता: तीनवटै तहका योजनाको

दीर्घकालीन, मध्यमकालिन र अल्पकालिन लक्ष्य एवम् उद्देश्यहरू,तीनबटै तहका योजनाको नीति, कार्यनीति,अन्तर सरकारी वित्त उपयोग, राष्ट्रिय र प्रान्तिय महत्वका कार्यक्रम, नेपालले कार्यान्वयनको लागि तय गरेका दिगो विकास लक्ष्य, परिमाणत्मक लक्ष्य र सूचकहरू र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्धतिको विश्लेषण गरी समस्या पत्ता लगाउनु पर्दछ ।

क्षमता विश्लेषण: जनशक्ति क्षमता विश्लेषण, योजना तर्जुमा, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि विषयगत कार्यालयहरूको/महाशाखा वा शाखाहरूको तथ्याङ्क व्यवस्थापन क्षमता, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन क्षमता, उपलब्ध जनशक्ति तथा प्राविधिक क्षमता, योजना कार्यान्वयन क्षमता, विकास आयोजनाहरूको भौतिक प्रगतिको स्थिती, प्राविधिक जनशक्तिको उपलब्धता, जनशक्तिको तालिम जनशक्ति माग तथा आपूर्ति स्थिती ।

राजनैतिक घोषणापत्र विश्लेषण: दलीय चुनावी घोषणापत्र, दलहरूको प्रतिबद्धतापत्र, पुर्नरसंरचना अधि र पछीको अबस्था विश्लेषण र जनचाहनाका नौला उजागर पक्ष ।

सार्वजानिक सेवा प्रवाहको स्थिती र समस्या विश्लेषण: स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको स्थिती, समस्या र योजनाले सम्बोधन गर्नु पर्ने विषय, शिक्षा सेवाको स्थिती, समस्या र योजनाले सम्बोधन गर्नुपर्ने विषय, सामाजिक सुरक्षा जस्तै, बालबालिका, महिला, अपाङ्गता भएका ब्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक, सिमान्तकृत र पिछडा समुदाय आदिको वर्तमान अबस्था, समस्या र योजनाले सम्बोधन गनसपर्ने विषय । खानेपानी, सरसफाई, बिद्युत, संञ्चार आदिको वर्तमान स्थिती, समस्या र योजनाले सम्बोधन गर्नु पर्ने विषय ।

पूर्वाधार स्थिती र समस्या: भौतिक पूर्वाधार जस्तै सडक, जल र हवाइ यातायात, उर्जा आदिको वर्तमान अबस्था, समस्या र योजनाले सम्बोधन गनुपर्ने विषय ।

आर्थिक स्थिती र समस्या: गरिबी, रोजगारी, उद्योग धन्दा, ब्यापार ब्याबसाय, होटेल, पर्यटन आदिको वर्तमान अबस्था, समस्या र योजनाले सम्बोधन गर्नुपर्ने विषय। माथि उल्लेखित विषयहरूको विश्लेषण र स्थानीयतहको स्थितीपत्रको अध्ययन र विश्लेषणबाट स्थानीयतहका समस्या र आबधिक योजनाले सम्बोधन गनुपर्ने विषयहरूको यकिन गरिन्छ ।

५.२.२ स्थानीय तहका सबल र कमजोर पक्ष तथा उनीहरूका अवसर र चुनौतीहरूको विश्लेषण ।

स्थानीय तहका सबल र कमजोर पक्ष तथा उनीहरूका अवसर र चुनौतीहरूको (SWOT Analysis) Strength, Weakness, Opportunity, Threat) विश्लेषण गरेर पनि स्थानीय तहको आबधिक योजनमा सम्बोधन गर्नुपर्ने समस्या हरूको पहिचान गरिन्छ।

तालिका १: स्थानीयतहका सबल र दुर्बल पक्ष तथा अवसर र चुनौती विश्लेषण

क्र. सं.	विषय	सबलपक्ष	दुर्बलपक्ष	अवसर	चुनौती	सबलपक्ष र अवसरलाई उपयोग गर्दै दुर्बलपक्ष र चुनौतीलाई हटाउने रणनीति
(क) व्यवस्थापकिय						
१	मानव, आर्थिक र वस्तुगत श्रोत					
२	नगरपालिका/ गाउँपालिका कार्यालयको सीप, ज्ञान र क्षमता					
३	समन्वय र साभेदारी					
४	व्यवस्थापन सूचना प्रणाली					
५	अनुगमन र मूयाङ्कन					
(ख) कार्यक्रमगत						
६	आर्थिक पक्ष					
७	सामाजिक पक्ष					
८	जलवायु परिवर्तन					
९	वन तथा वातावरण					
१०	पुर्बाधार विकास, पुनरनिर्माण					
११	मानवअधिकार र सामाजिक न्याय					
१२	शुसासन					
१३	श्रोत पचालन					

यस्तो विश्लेषणका लागि सहभागितामूलक पद्धतिमा आधारित समस्या विश्लेषणका अन्य औजारहरू (Problem Tree, Appreciative Enquiry आदि) को प्रयोग गर्न सकिन्छ। यस विश्लेषणमा स्थानीय तहका सबल र कमजोर पक्ष आन्तरिक हुन्छन् र अबसर तथा चुनौती बाह्य हुन्छन्। तसर्थ यस्वाट स्थानीयतहलाई आफ्नो क्षमताको सही पहिचान गरी आफ्नो संस्थाको सबल पक्षको अधिकतम उपयोग गर्न र कमी कमजोरलाई न्यून गर्ने उपायहरू अबलम्बन गर्न मद्दत मिल्छ। साथै यस्तो विश्लेषणको आधारमा प्राप्त अबसरहरूको उपयोगका लागि रणनीतिहरू तर्जुमा गरी उपयुक्त रणनीति छनौट गरि कार्यान्वयन निर्माण गर्नुपर्छ (तालिका १)।

५.२.३ सरोकारवालाको विश्लेषण

स्थानीयतहका समस्या पहिचान गर्ने सन्दर्भमा यसका विभिन्न सरोकारवालाहरूको (Stakeholders) विश्लेषण पनि एक महत्वपूर्ण पक्ष हो। स्थानीयतहको विकासमा सरोकारवालाको चासो, समस्या तथा अपेक्षाहरू पहिचान गरी विश्लेषण गर्नुपर्दछ। सरोकारवालाका चासोहरू समयमै पहिचान भई आबधिक योजनाले सम्बोधन गरेको अवस्थामा उनीहरूको भूमिका योजना कार्यान्वयनमा सकारात्मक हुनेहुँदा योजना तर्जुमाको यस समस्या पहिचान चरणमा सरोकारवालाको विश्लेषण अति आवश्यक प्रकृया हो। सरोकारवालाको विश्लेषण निम्नअनुसारको विधिअपनाई गर्न उपयुक्त हुन्छ।

- स्थानीयतहसँग सम्बन्धित सबै सरोकारवालाहरू तथा समूहहरूको सूची तयार गर्ने।
- सूचीमा समावेश भएका सरोकारवालाहरू लक्षित समूह, सेवा प्रदायक समूह, निजी क्षेत्र, नागरिक समाज, स्थानीय संघसंस्था आदिमा वर्गिकरण गर्ने।
- सरोकारवाला विश्लेषणको लागि मुख्य मुख्य सरोकारवालाहरू छनौट गर्ने।
- छनौट गरिएका सरोकारवालाहरूको विशेषता, चासो, सम्भाव्यता र समस्याहरूको विश्लेषण गर्ने।
- स्थानीयतहको योजना तथा कार्यक्रमका लागि सरोकारवालाहरूको भूमिकालाई विश्लेषण गर्ने।

यस प्रकारले स्थानीय समस्याहरूको पहिचान र स्थानीय विकासमा प्रभावपार्ने तत्वहरूको विश्लेषण पश्चात विगतका प्रयास तथा उपलब्धिहरूको संक्षिप्त विवरण, स्थानीयतहका प्रमुख समस्या तथा चुनौतीहरूको संक्षिप्त विवरण र स्थानीयतहको आर्थिक एवं सामाजिक सेवाको स्तर तथा पुर्बाधारको अबस्था सुधारको लागि उपलब्ध अवसर तथा सम्भावनाहरू विश्लेषण गर्नु पर्दछ । यसरी गरिने विश्लेषण र प्रक्षेपणको आधारमा आबधिक बिकास योजना तर्जुमा प्रकृया आर्को चरणमा प्रवेश गर्दछ ।

तालिका २: सरोकारवलाको विश्लेषणका विषयहरूको व्याख्यात्मक टिप्पणी तयार गर्ने

सरोकारवलाको विशेषता	<ul style="list-style-type: none"> ● परिमाणात्मक पक्षहरू (सङ्ख्या, प्रतिशत, आदि) ● सामाजिक पक्षहरू (धर्म, संकृति, सामाजिक समुह, आदि) ● अवस्था तथा हैसियत (विधिसम्मत, अनौपचारिक, आदि) ● संरचना (संगठन, व्यक्ति, आदि) ● गतिविधि तथा योगदान
सरोकारवलाको चासो	<ul style="list-style-type: none"> ● आवश्यकता तथा चाहनाहरू ● चासो (व्यक्त, अव्यक्त, निहित स्वार्थ) ● अग्रसरता (आशा, डर, अपेक्षा, आदि) ● स्वभाव (मैत्रीपूर्ण, तटस्थ, विरोधपूर्ण, सकारात्मक, नकारात्मक, आदि) ● कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने निकाय प्रतिको धारणा
सरोकारवलाको सम्भाव्यता	<ul style="list-style-type: none"> ● सबल पक्ष (श्रोत, अधिकार, एकाधिकार, सफलता र सिकाइहरू, आदि) ● सरोकारवलाले स्थानीयतहका कार्यक्रममा दिन सक्ने योगदानहरू
सरोकारवलाका समस्याहरू	<ul style="list-style-type: none"> ● दुर्बलता तथा कमी-कमजोरी ● स्थानीयतहका कार्यक्रममा दिन नचाहने योगदानहरू ● मुख्य समस्याहरू
स्थानीयतहका कार्यक्रमका लागि सरोकारवलाको महत्व	<ul style="list-style-type: none"> ● सरोकारवलालाई कसरी हेर्ने ? ● सम्बद्ध पक्ष प्रतिको दृष्टिकोण तथा व्यवहार कस्तो हुनुपर्ने हो? आदि

५.३ स्थानीय तहको लागि परिचालन तथा उपयोग गर्नसकिने सम्भाव्य स्रोतको पहिचान संघीय संरचनामा एकल अधिकार क्षेत्रका स्रोत उपर स्थानीयतहको आफ्नो अधिकार स्थापित रहेकोले अधिकारक्षेत्र भित्रको परिचालन तथा उपयोग सम्भाव्य स्रोत पहिचान (identification) र सम्भाव्यता (potential/viability) विश्लेषण गरी सोको आधारमा आवधिक योजनाका लागि थपलगानी अनुमान गर्नुपर्दछ । स्थानीयतहले परिचालन तथा उपयोग गर्न सकिने सम्भाव्य स्रोत पहिचान तथा विश्लेषण गर्न तल दर्शाइएको तालिकाको प्रयोग गर्नुपर्छ ।

३.४ समस्या समाधान गर्ने विकल्पको खोजी र लेखाजोखा

माथिको खण्डमा पहिचान भएका विकास समस्याको समाधानको लागि के कस्ता रणनीति तथा उद्देश्यहरू लिनु उपयुक्त हुन्छ भन्ने सम्बन्धमा विभिन्न विकल्पको खोजी तथा लेखाजोखा गर्नुपर्दछ । समस्या समाधान गर्ने के कस्ता विकल्पहरू उपलब्ध छन् सो बारे लेखाजोखा गर्नु पर्दछ । स्थानीयतहका आवश्यकताहरू के के छन् ? वा त्यस्ता आवश्यकताहरू संम्बोधन गर्न के कस्ता उद्देश्यहरू निर्धारण गर्नुपर्दछ ? ति उद्देश्यहरूलाई विश्लेषण गर्न नकारात्मक भाषामा लेखिएका समस्यालाई सकारात्मक कथनमा परिवर्तन गरी समस्यालाई उद्देश्यमा परिवर्तन गर्नुपर्दछ ।

उद्देश्य विश्लेषणबाट समस्या समाधान गर्ने विकल्पहरू पहिचान गर्नुपर्नेहुन्छ । विकल्पहरू लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवालहरूलाई समेत संम्बोधन हुने खालका हुनुपर्दछ । एकै प्रकारका उद्देश्यहरूलाई समूहकृत गरी विभिन्न विकल्पहरूको छनौट गर्न सकिन्छ । छनौट गरिएका विकल्पहरूबाट कुन विकल्प महत्वपूर्ण छ सोको मुल्याङ्कन गरी क्रमबद्धता निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

प्राथमिकता निर्धारण भइ सकेका समस्याहरू मध्येबाट मुख्य मुख्य समस्याहरू छनौट गर्नुपर्दछ । प्रत्येक समस्याको तत्कालीन असरहरू, मुख्य कारणहरू पहिचान गर्नु पर्दछ । प्रमुख समस्याहरूको समाधानका सम्भावित उपाय र उद्देश्य तथा मुख्य मुख्य रणनीतिहरू के के हुन सक्छन् छनौट गरी तालिका ३ मा उल्लेख गर्नुउपयुक्त हुन्छ ।

तालिका ३: विकल्प विश्लेषण

क्र. सं.	समस्या	तत्कालिन परिणाम र असर	मुख्य कारण	समधानका सम्भावित उपायहरू	सम्भावित उद्देश्य	समस्या समधानको लागि लिनुपर्ने रणनीति

पहिचान भएका सम्मस्याहरू समधानका विकल्पहरू विश्लेषण गरे पश्चात कम लागत र समय गाग्ने, स्थानीय श्रोतको अधिकतम उपयोग हुने, उपलब्ध शिप र ज्ञानको प्रयोग गरी समस्या समधान गर्ने विकल्पको छनोट गर्नुपर्दछ ।

५.५ **आवधिक विकास योजनाको सोच, लक्ष, उद्देश्य, रणनीति र कार्यक्रम निर्धारण** स्थानीयतहको योजनाको पहिलो भागको रूपमा स्थितीपत्र तयार भइ सकेपछि योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा को चरणमा प्रवेश गर्नुपर्दछ । यो चरणमा स्थानीयतहको वस्तुस्थिती विश्लेषणबाट प्राथमिकतामा परेका समस्याहरूलाई सम्बोधन गर्नुपर्दछ । विकल्प विश्लेषणको आधारमा निर्दिष्ट समयमा उपलब्ध स्रोत तथा साधनहरूबाट हांसिल गर्न सकिने नतिजा शृङ्खला तथा कार्यक्रमहरू निर्धारण गर्नुपर्दछ .

५.५.१ **आवधिक योजना तर्जुमागर्ने निर्देशक सिद्धान्तहरू निर्धारण गर्ने** स्थानीयतहको आवधिक विकास योजना तर्जुमा प्रक्रियाले स्थानीयतहमा बसोबास गर्ने सबै जनसमुदायको सामाजिक, आर्थिक, सास्कृतीक र वातावरणीय अवस्थामा उल्लेखनीय परिवर्तन ल्याउने उद्देश्य राखेको हुँदा योजना तर्जुमा प्रक्रियाको लागि निर्देशक सिद्धान्तहरू तयगर्नुपर्दछ । देहायका आधारभुत पक्षहरूलाई ध्यानमा राखि निर्देशक सिद्धान्तहरूको निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

- दिगो विकास लक्ष्य २०७२-२०८७ प्राप्त गर्न लक्षित हुनुपर्दछ ।

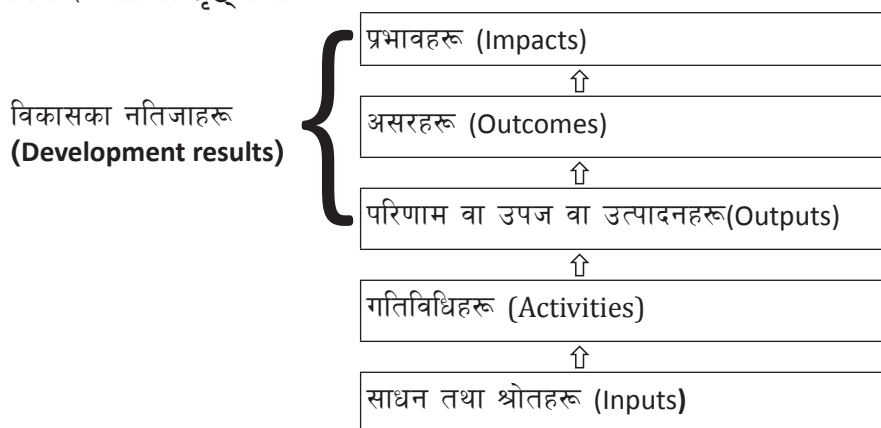
- समृद्ध नेपाल र सुखी नेपालीको लक्ष्य लाइ यर्थातमा बदल्ने कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिनु पर्दछ ।
- स्वास्थ्य, शिक्षा, खानेपानी, सरसफाई, विद्युत, सञ्चार र यातायात जस्ता सेवालाई सर्वव्यापी (Universal) बनाउने र यी गतिविधिहरूमा प्रत्येक ब्यक्ति र समुदायको सहज पहुँच हुनपर्दछ ।
- स्वस्थ तथा सुरक्षित वातावरण, विशेषगरि स्वच्छ हावापानी, यथेष्ट पोषण (खाद्यपदार्थ) तथा आवासमा प्रत्येक ब्यक्ति र समुदायको पहुँच हुनुपर्दछ ।
- स्वास्थ्य, शिक्षा, खानेपानी, सरसफाई, विद्युत, सञ्चार, यातायात, मानवअधिकार, सामाजिक न्याय र शासन पद्धती सुधारका प्रयासहरूमा सरकारी, गैरसरकारी, नीजिक्षेत्र, तथा अन्तर्राष्ट्रिय साभेदारहरूको सहकारितामा अघि बढनु पर्दछ ।
- पछाडी पारिएका दलित, जनजाती, मधेसी, गरिब, एकल महिला, अपाङ्ग र पिछडाबर्गको सेवामा पहुँच बृद्धि गर्न अवरोध पुऱ्याउने कारक तत्वहरू पत्ता लगाइ सोको सम्बोधन गर्ने गरी कार्यक्रम निर्धारण गर्नु'पर्दछ ।
- सामाजिक एवं सांस्कृतिक अवस्थामा असर पुऱ्याउने प्रचलनमा रहेका कारक तत्व तथा जोखिमहरूको बारेमा ज्ञान हुन अति जरुरी छ ।
- प्राथमिकता तथा लक्ष्यहरूको निर्धारणको आधार वैज्ञानिक तथ्य) (scientific evidence) मा आधारित हुनपर्दछ ।
- सहभागितामुलक प्रक्रियाबाट प्राथमिकता तथा लक्ष्यहरूलाई अन्तिम रूपदिनुपर्दछ ।
- भविष्यको सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक र वातावरणिय स्वास्थ्यको अवस्थामा असर पार्ने सक्ने सामाजिक तथा वातावरणीय प्रवृत्तिहरूको अनुगमन तथा अवलोकन गर्ने क्षमता अत्यावश्यक हुन्छ ।

५.५.२ नतिजा शृङ्खला निर्धारण गर्ने

योजनाले हांसिल गर्न चाहेका नतिजाहरू एकै पटकमा हांसिल नभइ एक पछि अर्को गरी क्रमशः समयानुसार हांसिल हुँदै जाने हुन्छन । श्रेणीगत उद्देश्यहरू (Hierarchy of objectives) को निर्धारण गर्दा नतिजामा आधारित

व्यवस्थापन (result-based management) विधिलाई प्रयोग गर्नुपर्दछ (चित्र २) । यो विधिले स्थानीयतहको सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक र वातावरणिय स्थितीमा सुधार गर्ने प्रयास र सोको प्रतिफल सम्बन्ध (cause and effect relationships) देखाउँछ । यसले योजनाको नतिजा सृष्ट्रखला, लक्ष्यहरू तथा सूचकहरूको निर्धारणमा सहयोग गर्छ । नतिजाको विभिन्न तह हुने हुँदा नमुनाको रूपमा तहगत नतिजाको सृष्ट्रखला तल उल्लेख गरिएको छ । स्थानीयतहका योजना तथा कार्यक्रमको नतिजाहरू तयगर्दा माथिल्लो तहका नतिजालाई परिभाषित गर्दै तल भर्नु पर्दछ । सर्वप्रथम योजनाको अन्तिम प्रतिफल वा प्रभाव (Impact) तय गर्ने । त्यस पछि क्रमशः असरहरू र प्रतिफलहलाई परिभाषित गर्नुपर्दछ । नतिजाहरू विशिष्ट (specific), नाप्न सकिने (measurable), प्राप्त हुन सक्ने (attainable), प्रासङ्गिक (relevant), तथा समयआबद्ध (time-bound) अर्थात SMART हुनुपर्दछ । शृष्ट्रखलामा रहेका विभिन्न तहका नतिजाहरू तर्कसङ्गत रूपले क्रमबद्ध हुनु पर्दछ । अतः नतिजाहरूबीच कारण असरसम्बन्ध (cause-effect-relationships) वा साधन साध्य र सम्बन्ध (means-end-relationship) छ, छैन जाँच गर्नुपर्छ । आवश्यक भए अर्को नतिजा छनौट गर्ने वा नतिजा लेखनको शब्दहरूमा हेरफेर गरी नतिजा सृष्ट्रखलालाई परिमार्जन गर्नुपर्दछ ।

चित्र २: नतिजा शृष्ट्रखला

सरोकारवालाहरूको सहभागितामूलक छलफलबाट प्रस्तावित नतिजा शृष्ट्रखलालाई अन्तिम रूप दिनुपर्दछ । नतिजाहरू निर्धारण गर्दा तिनीहरूको

सम्भाव्यतालाई सुनिश्चित गर्नुपर्दछ। यसको लागि निम्न प्रमुख प्रश्नहरूमा ध्यान दिनुपर्दछ: के नतिजाको लागि निर्धारण गरिएको समय, सीमा र श्रोतहरू तथा अपेक्षित परिवर्तन बीच पर्याप्त सन्तुलन छ? के हामी उपलब्ध श्रोतहरूबाट धेरै कुराहरूगर्न खोजीरहेकात छैनौं? अन्य पक्षहरू वा जोखिमहरू के के हुन जसले नतिजाको प्राप्ति प्रभावित गर्न सक्छ? आदि।

३.५.३ दीर्घकालिन सोच निर्धारण (Vision) गर्ने

दीर्घकालिन सोच भनेको सपना देख्नु हो। यो दुरदृष्टि हो। आदर्श अवस्थाको परिकल्पना हो। सोचले मानिसमा उत्प्रेरणा जगाउँछ। सोचमा गन्तव्यको लगभग पहिचान भएको हुनुपर्छ। सोच सामान्यतया लामो समयकालका लागि लिइन्छ। नीति तथा योजनाको सन्दर्भमा सामान्यतया दीर्घकालीन सोच १५ देखि २० वर्षका लागि लिने गरिन्छ। नेपालको संविधानले स्थानीयतहलाई बिघटन वा खारेज वा प्रतिस्थापन गर्नसक्ने कुनै अवस्थाको परिकल्पना गरेको छैन। स्थानीयलाई स्थानीयतहको प्रमुखको पदमा लगातार दुई कार्यकाल निर्वाचित भइ आफ्नो गाउँपालिका वा नगरपालिकाको लागि सोच लिने र १० वर्ष कार्यान्वयन गर्नसक्ने संवैधानिक अवसर प्राप्त छ। तसर्थ स्थानीयतहको सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक अवस्था, भौतिक पुर्वाधार र औद्योगिककरणको भविष्य कस्तो हुनु पर्ने हो र हाँसिल गर्न सकिने खालको आदर्श अवस्था (attainable ideal situation) को परिकल्पना गरी दीर्घकालीन सोच (long-term vision) निर्धारण गर्नुपर्दछ।

उदाहरणको लागि: समृद्ध नगर र सुखी नगरवासी

३.५.४ आवधिक विकास योजनाको लक्ष्य निर्धारण

लक्ष्य एक चाहना हो जुन हाँसिल गर्न निर्धारण गरिन्छ। यो चाहनाको अन्तिम नतिजा हो। यस्तो चाहनामा प्राप्तिको आशा रहन्छ। स्थानीय विकासको लक्ष्य निर्धारण गर्दा स्थानीयतहमा परिचालन तथा उपयोग सम्भाव्य स्रोत पहिचान र स्थानीयतहको समस्या विश्लेषणबाट निस्केका निष्कर्षहरूलाई मुख्य आधार मान्नुपर्दछ।

उदाहरणको लागि

आर्थिक उन्नती र भौतिक पुर्वाधारको विकास गरी समृद्ध नगर बनाउने।

३.५.५ उद्देश्य निर्धारण

केही चाह राखी त्यो हासिल गर्नुको आसय नै उद्देश्य हो । उद्देश्यले उपलब्धी प्राप्त हुने अर्थ लाग्ने परिभाषा दिन्छ । विकासका उद्देश्यहरू एकभन्दा बढी हुन सक्छन् । यिनीहरूमा देहायका विशेषता हुनुपर्छ ।

- लक्ष्य प्राप्त सम्बन्धी मध्यमकालिन नतिजा समेटिने गरी उद्देश्य लेखन गर्नुपर्छ ।
- उद्देश्य लक्ष्य भन्दा बाहिर जानु हुँदैन ।
- उद्देश्य गुणात्मक र परिमाणात्मक रूपले मापन गर्न सम्भव हुनेगरी लेखन गर्नुपर्दछ ।
- लक्ष्यले स्थानीयतहको विकासको सम्भावना र अवसरहरूलाई अधिकतम उपयोग गर्नेकुरा संकेत गरेको हुनुपर्छ ।
- एक लक्ष्य हासिल गर्न एक भन्दा बढी उद्देश्य लिन सकिन्छ ।

उदाहरणको लागि

- पिछ्छाडिएका गाउँबस्तीका जनताको आर्थिक स्तर उठाउने ।
- प्रति ब्याक्ति आय बार्षिक रु. ११०,००० बाट रु. २००००० पुऱ्याउने ।
- गरिबी निवारण गरी आर्थिक समृद्धि हांसिल गर्ने ।

५.५.६ विषय क्षेत्रगत उद्देश्य र परिपूरकता

विषयक्षेत्रगत भन्नाले स्थानीयतहको समग्र आर्थिक र सामाजिक विकासका लागि ६ वटा समूहकृत उपक्षेत्रहरूलाई जनाउँछ । माथी उल्लेखित विषयगत क्षेत्रहरूले आंआफ्नो क्षेत्रमा हांसिल गर्ने उद्देश्यका लागि निकाल्नुपर्ने नतिजा नै बास्तवमा विषयगत क्षेत्रका उद्देश्य हुन । यी विषयक्षेत्रगत समितिमा स्थानीयतहको आंफ्नो सोच निर्धारण भइ उद्देश्यहरू स्थापित भएको अवस्थामा ती उद्देश्यको विषयगत उपलब्धी सँगको अन्तरसम्बन्ध र परिपूरकतालाई जाँच्ने काम गर्नुपर्दछ ।

- पिछ्छाडिएका गाउँबस्तीमा संञ्चालित आर्थिक क्रियाकलाबले लोपउन्मुख जाति, दलित तथा आर्थिक रूपले सिमन्तकृत जनतालाई प्राथमिकता दिनुपर्ने हुनसक्छ ।
- प्रति ब्याक्ति आय बढाउन समाजका सबै पक्षलाई समान अवसर आवश्यक हुनसक्छ ।

- गरिबी निवारण गर्न गरिब केन्द्रित सामाजिक आर्थिक कार्यक्रम आवश्यक हुनसक्छन ।

माथिका पक्षलाई ध्यान दिएर बिषयक्षेत्रगत उद्देश्यले स्थानीय तहको समग्र विकासमा के कस्ता समपुरक र परिपुरकको भूमिका निर्बाह गर्दछन जांच गरी उन्नत परिपुरकता बिकास गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

५.५.७ रणनीति निर्धारण

लक्ष्य र उद्देश्यहरू हासिल गर्न अपनाउनु पर्ने तौर तरिका नै रणनीति हो । युद्ध जित्न वा खेल जित्न चालिने चाल नै रणनीति हो । जित्ने काम फत्ते गर्न रणनीति परिवर्तन गरिरहन सकिन्छ । आवधिक विकास योजनाका लक्ष र उद्देश्य हासल गर्न विभिन्न रणनीतिहरू तय गर्नुपर्छ । कार्यक्रम कार्यान्वयनको समयमा निर्धारित रणनीतिले उन्नत काम गर्न नसकेमा मध्याबधी मूल्याङ्कन गरी पुनरावलोकन गर्न सकिन्छ ।

उदाहरणको लागि

- स्थानीयस्तरमा विकास कार्यक्रम संञ्चालन गर्दा पिछ्छाडिएका गाँउ र जनसमुदायलाई बिशेष प्राथमिकता दिने ।
- उत्पादन वृद्धि गरी गरिब जनताको आयस्तर बढाउने कार्यक्रम जनसहभागितामा छनौट गर्ने आदि ।

३.५.८ कार्यक्रम (Program) निर्माण

निर्धारित उद्देश्यहरू पूरा गर्न अर्थात नतिजा निकाल्न उद्देश्यसित सम्बन्धित कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्नुपर्छ । कुनै खास उद्देश्य प्राप्तिको निम्ति तयार गरिएका कार्य र क्रियाकलापहरूको विभिन्न कार्य क्षेत्र (sector/sub-sector) सँग सम्बन्धित आयोजना, कार्यपद्धति वा सेवाहरूको एकीकृत समूहलाई नै कार्यक्रम भनिन्छ । आवधिक विकास योजनाले निर्दिष्ट गरेका लक्ष एवम् नीतिहरूलाई कार्यनीति माफत रुपान्तरण गर्न कार्यक्रमहरू निर्माण गरिन्छन ।

कार्यक्रम भनेको योजना कार्यान्वयन गर्ने निकायको नियन्त्रणमा रहने कार्यहरू हुन । कार्यक्रम कार्यान्वयनको उपज वा फल भनेको परिणाम हो । कार्यक्रम र परिणामहरू तय गर्दा समस्या विश्लेषणको आधारमा गर्नुपर्दछ । समस्या विश्लेषणबाट प्राप्त नतिजाहरू बमोजिम भए नभएको

जाँच गरी परिमार्जन गर्नुपर्छ । सरोकारवालाहरूको सहभागितामुलक छलफलबाट योजनाका परिणामहरू तथा कार्यक्रमहरूको अन्तिम रूप दिनुपर्छ । योजनाका परिणाम तथा कार्यक्रम छनौट गर्दा निम्न आधार हरूलाई ध्यान दिनुपर्दछ: प्रभावकारिता (Effectiveness), समता (Equity), लागतकार्यदक्षता (Cost efficiency), स्वीकार्यता (Acceptability), समय (Timing), अनिश्चितता (Uncertainty) र दिगोपना (Sustainability) ।

उदाहरणको लागि

- पर्यटन विकास कार्यक्रम
- उर्जा विकास कार्यक्रम
- कृषि विकास कार्यक्रम
- उद्योग विकास कार्यक्रम
- पूर्वाधार विकास कार्यक्रम
- पिछ्छाडिएका क्षेत्रमा गरिबी निवारण कार्यक्रम
- ग्रामिण सडक सुधार कार्यक्रम
- पूर्वाधार विकास कार्यक्रम
- कृषि प्रशोधन उद्योग कार्यक्रम

आवधिक विकास योजना एक निर्देशक योजनाको रूपमा रहने भएकाले कार्यक्रम सञ्चालनका लागि गरिने क्रियाकलाप एवम् गतिविधिस्तरको विस्तृत तयारी एवम् तर्जुमा यस्मा गरिदैन । यस्तो योजना क्रियाकलापहरू वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम मार्फत सम्बोधन गरिन्छन । तथापी आवधिक योजनामा राखिने कार्यक्रमहरूले सो कार्यक्रम सघाउने गरी सोचिएका क्षेत्र र योजनाहरू नछुटुन भन्नाका लागि योजना तथा आयोजनाहरू समेत निर्धारण गर्नुपर्छ । यसरी निर्धारण गरिएका योजनाहरू क्रमिक रूपमा आवधिक योजना अवधिभर विभिन्न परिमाणात्मक संख्यामा सञ्चालन गरिन्छन र वार्षिक योजनाहरूमा हाँसिल गरिने उपलब्धीको कुल योग नै आवधिक योजनाको परिमाणात्मक लक्ष हुन्छन ।

५.५.९ कार्यक्रम/आयोजनाको संभाव्यता अध्ययन

संभाव्यता अध्ययन आयोजना छनोटको एक महत्वपूर्ण प्रक्रिया हो जसबाट प्रस्तुत आयोजना उपलब्ध बजार, प्राविधि, वित्तिय तथा आर्थिक दृष्टिकोणले

संचालन योग्य (viable) छ वा छैन भन्ने निर्धारण गर्न सकिन्छ । स्रोत तथा साधनको सीमितताले गर्दा स्थानीय चाहनाका सबै आयोजना कार्यान्वयन गर्न नसकिने हुँदा प्रतिस्पर्धामा रहेका सम्भावित आयोजनाहरूमध्येबाट सबैभन्दा उत्तम आयोजना छनौट गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गर्नुपर्दछ । यसले आयोजना प्राविधिक रूपले व्यवहारिक (Practical) तथा आर्थिक रूपले धान्न सकिने (viable) छ, छैन भन्ने छानबीन गर्दछ । संभाव्यता अध्ययन गर्दा कार्यक्रम वा आयोजनाको बजार, प्राविधिक पक्ष, वित्तीय पक्ष, आर्थिक पक्ष, दिगो विकास लक्ष्य, वातावरणीय तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन पक्ष, लैंगिक पक्ष र संगठन व्यवस्थापन पक्षको विश्लेषण गर्नुपर्दछ । कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा सम्भाव्यता अध्ययनले उच्च प्रतिफल दिने, स्थानीय सिप र साधनले कार्यान्वयन गर्न सकिने, कम समयमा सम्पन्न हुने, कम लागत लाग्ने आयोजनाहरू छनौट गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

५.५.१० कार्यक्रमहरूको प्राथमिकता

आवधिक योजना तर्जुमाका लागि आयोजना तथा कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण गर्दा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले निर्धारण गरेका बजेट तथा कार्यक्रमको प्राथमिकीकरणका आधार, संघीय सरकार तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त मार्गदर्शन, स्थानीय आर्थिक अवस्था, आन्तरिक आयको अवस्था जस्ता आधारमा गर्नुपर्छ । प्राथमिकता निर्धारण गर्दा विषयक्षेत्रगत रूपमा समिति भित्रका योजनाहरूलाई प्राथमिकीकरण गरिनुपर्छ । योजनाको प्राथमिकता निर्धारण गर्दा स्थानीयतहले उपयुक्त आधार छनौट गरी अङ्गभार निर्धारण गर्ने र बढी अङ्ग प्राप्त गरेका कार्यक्रम तथा योजनाको प्राथमिकता निर्धारण गर्नुपर्छ । आयोजना प्राथमिकीकरण गर्नको लागि सबै क्षेत्रमा लागुहुने गरी आधारहरू तयार गरी प्रत्येक आधारको लागि अलग अलग अङ्गभार छुट्याई अङ्ग दिइ प्राथमिकीकरण गर्न सकिन्छ । प्राथमिकता तय गर्दा प्रतक्ष्य योगदान पुयाउनेलाई अति उत्तम (तीन अङ्ग), अप्रतक्ष्य योगदान पुयाउनेलाई उत्तम (दुई अङ्ग), र तथस्टलाई सामान्य (एक अङ्ग) गरी बर्गिकरण गर्न उपयुक्त हुन्छ (तालिका ४) ।

तालिका ४: आयोजनाको अङ्क

क्र.सं.	योगदानका किसिम	योगदान	अङ्क
१	क) प्रत्यक्ष योगदान पुयाउने	अति उत्तम	३
२	(ख) अप्रत्यक्ष गदान पुयाउने	उत्तम	२
३	(ग) तथस्ट	सामान्य	१
४	(घ) न्युन योगदान पुयाउने	न्युन	०

कार्यक्रम/आयोजनाको प्राथमिकीकरण मापदण्ड अनुसूची २ मा उल्लेख गरिएका छन् ।

५.५.११ आयोजनाहरूको सूची तयार गर्ने

गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले योजना बनाउँदा अल्प, मध्यम तथा दीर्घकालीन प्रकृतिका आयोजनाहरूको सूची समेत तयार गर्नुपर्ने कानूनी प्रावधान रहेको छ । स्थानीयतहले आफ्नो आवधिक विकास योजनाको अवधिलाई मध्यमकालीन र सोच पूरागर्ने अवधिलाई दीर्घकालीन मान्नुपर्छ । आयोजनाहरूको सूचीमा निम्न सूचनाहरू उल्लेख गर्न उपयुक्त हुन्छ (तालिका ५) ।

तालिका ५: आयोजनाको समय अनुसारको बिबरण

क्र. सं.	आयोजनाको नाम	अल्पकालिन प्रकृति (१ देखि ३ वर्षमा सम्पन्न गर्न सकिने)	मध्यकालिन प्रकृति (३ देखि ५ वर्षमा सम्पन्न गर्न सकिने)	दीर्घकालिन प्रकृति (५ वर्ष भन्दा बढी समय लाग्ने र आफ्नै स्रोतले निर्माण गर्न सकिने)
१				
२				
३				

साथै आयोजनाहरू कार्यान्वयनमा लैजान कुनस्तरमा रहेको छ, सो बारे जानकारी राख्न देहायको तालिका अनुसारको आयोजनासूची बनाउन उपयुक्त हुन्छ ।

तालिका ६: आयोजनाहरूको सुची

आयोजनाको नाम	आयोजनाको योगदान				संभाव्यता अध्ययन		स्थानीय प्राथमिकता		लगानी निश्चितता		बाह्य सहयोगको आवश्यकता	
	अति उत्तम	उत्तम	सामान्य	न्युन	भएको	नभएको	हो	होइन	छ	छैन	छ	छैन

यस्तो सूची बनाउँदा विषय क्षेत्रगत छुट्टाछुट्टै र तिनको स्रोत लगानी प्रक्षेपण पनि गरिनुपर्छ। स्थानीयतहका सहयोगी इच्छुक राष्ट्रिय वा बाह्य संस्थाले लगानीका लागि आयोजना छनौट यस्तो सूचीबाटै गर्दछन।

५.५.१२ एकीकृत आवधिक योजना तर्जुमा समिति

गाउँपालिकाको उपाध्यक्ष वा नगरपालिकाको उपप्रमुखको संयोजकत्वमा रहेको बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले नै बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा सम्बन्धी स्थानीयतहको आवश्यकता बमोजिमका अन्यकार्यहरू गर्नुपर्ने भएकोले सबै विषयक्षेत्रगत समितिहरूबाट तयार भएको विश्लेषण र प्रस्तावका सम्बन्धमा उक्त समितिले नै देहायको काम सम्पादन गरी विकास योजनाहरू एकीकृत स्वरूपमा तयार गर्नुपर्छ। यस्तो एकीकरण गर्दा देहायका कार्यहरू सम्पादन गर्नुपर्छ।

- विषयगत क्षेत्रका योजनाहरू एकीकृत गर्ने।
- योजना तथा कार्यक्रममा दोहोरोपना हुन नदिने।
- योजना तथा कार्यक्रम बीच आपसीतादात्मता तथा परिपूरकता कायम गर्ने।

५.५.१३ विषयगत खाकाको तयारी

एकीकृत आवधिक योजनातर्जुमा समितिले आफ्नो काम सम्पादन गरेपछि दस्तावेज लेखनका लागि विषयगत खाकाको तयारी गर्नुपर्छ। यस्तो खाकाले लेखन कार्यलाई सिमीत र विषय केन्द्रित राख्छ। आवधिक योजना दस्तावेजको विषयगत खाका अनुसूचीमा १मा राखिएको छ।

५.६ आवश्यक स्रोत साधनको विश्लेषण र मध्यमकालिन खर्च संरचना

सघीय वित्त व्यवस्था अन्तर्गत विभिन्न तहमा गरिने खर्च अधिकारको बाँडफाँड, कर तथा राजस्व प्रणाली विकास, माथिल्लो तहबाट तल्लो तहमा वित्तीय हस्तान्तरणको व्यवस्था र अत्यावश्यक विकास खर्च जुटाउन सार्वजनिक ऋण लिने व्यवस्था जस्ता विषयहरूमा स्पष्ट संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्था गरिएकोले ती सबैको विश्लेषण गरिनुपर्छ। विश्लेषण गर्दा राजस्व, समानिकरण रकम, विषेस अनुदान, ससर्त अनुदान, ऋण, दातृपक्ष र अन्तरराष्ट्रिय सहयोग आदिलाइ समेटनु पर्दछ।

स्थानीयतहले आवधिक योजना अवधिका लागि सार्वजनिक खरिदको अनुमान गर्दा आगामी तीन आर्थिक वर्षमा हुने खरिदको प्रक्षेपण सहितको मध्यकालीन खर्च संरचना तयार गर्नु पर्छ। मध्यकालीन खर्च संरचनामा देहायका विवरण खुलाउनु पर्छ।

- प्रस्तावित योजनाको उद्देश्य।
- प्रस्तावित योजनाको लागत संभाव्यता अध्ययन गर्न वा खर्च छुट्याउन आवश्यक रहेको कुराको पुष्ट्याई।
- प्रस्तावित योजना कार्यान्वयन हुन सक्ने आर्थिक वर्ष र त्यसपिछका दुई आर्थिक वर्षमा प्राप्त हुन सक्ने प्रतिफल र उपलब्धी।
- प्रस्तावित योजना लागू गर्न आवश्यक पर्ने खरिदको विवरण।
- खर्च व्यहोर्ने स्रोत र खरीद गरिएको रकमबाट प्राप्त हुन सक्ने प्रतिफल र उपलब्धीको प्रक्षेपण र
- प्रस्तावित योजनाको मध्यम अवधिको खरीदको रणनीति र त्यसको वार्षिक खरीदसँगको तादात्म्यता।

५.६.१ आयोजनाहरूको लागि वार्षिक तथा आवधिक लगानी प्रक्षेपण गर्ने

आवधिक विकास योजना कार्यान्वयनका लागि प्राथमिकता क्रम निर्धारण गरिएका आयोजना तथा कार्यक्रमहरूलाई कार्यान्वयन योजनामा उल्लेख गरिए बमोजिम आवधिक योजनाहरूको निर्धारित वर्षहरूमा कार्यान्वयन गर्न वार्षिक र आवधिक विकास योजना अवधिका लागि लगानी कार्यक्रम तयार गर्नुपर्छ। आयोजनाहरूका लागि वार्षिक तथा आवधिक लगानीको अनुमान तलका अनुच्छेदमा भनिय अनुसार गर्न उपयुक्त हुन्छ।

५.६.२ आन्तरिक र बाह्य स्रोत विश्लेषण गर्ने

माथी अनुमान गरिएका लगानीका लागि आन्तरिक र बाह्य स्रोत विश्लेषण गर्नुपर्छ । आन्तरिक स्रोत भनेको स्थानीयतहको कार्यक्षेत्रभित्रको पूर्ण नियन्त्रणमा रहेको अवस्था हो । यसअन्तर्गत एकल अधिकारक्षेत्रमा पर्ने स्रोत पर्दछन् । बाह्य वातावरण भन्नाले स्थानीयतहको पूर्ण नियन्त्रणमा नरहने तर स्थानीयतहले प्रभाव पार्न सक्ने, नीतिगत सुधारमा सहयोग गर्नसक्ने र मार्गनिर्देश गर्नसक्ने अवस्थालाई जनाउँछ । यो भनेको सङ्घीय तथा प्रदेश कानूनबाट निर्देशित हुने विषय पनि हुन । यसमा गैरसरकारी संस्था, सहकारी, सामुदायिक सघ, संस्था र निजीक्षेत्रका कार्यक्रमहरूका साथै केन्द्रीयस्तरबाट सञ्चालित स्रोत तथा योजना र कार्यक्रमहरू पर्दछन् (तालिका ७)।

तालिका ७: गाउँकार्यपालिका तथा नगरकार्यपालिकाले स्रोत साधनको अनुमान कार्यक्रम: आर्थिक विकास

कार्यक्रम	जम्मा अनुमानित लागत रु. ००० मा	वर्ष १	वर्ष २	वर्ष ३	वर्ष ४	वर्ष ५
(क) मध्यकालिन आयोजना						
१						
२						
३						
४						
५						
जम्मा						
(ख) आबधिक योजनाको लागि आयोजना						
१						
२						
३						
४						
५						
जम्मा						

नोट: यो अनुमानित लागत विवरण फारम आर्थिक विकास क्षेत्रको

सबै क्षेत्रको लागि जस्तै सामाजिक क्षेत्र, पुर्बाधार क्षेत्र, वातावरण तथा बिपद ब्याबस्थापन क्षेत्र, संस्थागत विकास तथा सेवा प्रवाह क्षेत्र, बित्तिय ब्याबस्थापन र शुसासन क्षेत्रको लागि छुट्टा छुट्टै भर्नुपर्दछ ।

५.६.३ आन्तरिक स्रोतको विश्लेषण र प्रक्षेपण

आन्तरिक स्रोतबाट उपलब्ध हुन सक्ने स्रोतहरू योजना तर्जुमा गर्दाको वर्षलाई आधार वर्षमानि प्रक्षेपण गर्नुपर्छ । प्रक्षेपणको लागि तालिका ८ को प्रयोग गर्न उपयुक्त हुन्छ ।

तालिका ८: बजेट प्रक्षेपण (रु, ००० मा)

शिर्षक	आवधिक योजन तर्जुमा वर्षको खुद आय	आवधिक योजना अवधिको अनुमान	कैफियत
सम्पत्ति कर			
घरजग्गा कर			
व्यवसाय कर			
जडिबुटि,कवाडी र जीबजन्तु कर			
कुल कर अनुमान			
बहाल विटौरी शुल्क			
पाकिङ्ग शुल्क			
सेवा शुल्क			
कुल शुल्क अनुमान			
कुल अनुमान			

५.६.४ बाह्य स्रोतको विश्लेषण र प्रक्षेपण

स्थानीय तहलाई आवधिक योजना अवधिमा बाह्य स्रोतबाट हुनसक्ने सम्भाव्य स्रोतहरूको विश्लेषण र प्रक्षेपण गर्नुपर्छ । यसरी बाह्य स्रोतको प्रक्षेपण गर्दा योजना तर्जुमा वर्षलाई आधार वर्षमानी बाह्य स्रोतबाट आउनको लागि प्रतिबद्धता व्यक्त भएका र अन्य निकट भविष्यमा उपलब्ध हुने स्रोतहरूलाई ध्यान दिइ तालिका ९ अनुसार प्रक्षेपण गर्नुपर्छ ।

तालिका ९: बाह्य स्रोतको प्रक्षेपण (रु , ००० मा)

शिर्षक	आवधिक योजना तर्जुमा वर्षको खुद आय	आवधिक योजना अवधिको अनुमान	कैफियत
संघीय विभाज्यकोष बाट प्राप्त बाँडफाँड			
समानीकरण अनुदान			
सशर्त अनुदान (संघ र प्रदेश)			
विशेष अनुदान			
प्रदेश सञ्चित कोषवाट बाँडफाँड			
कुल बाँडफाँड			
वैदेशिक सहायता			
आन्तरिक ऋण			
अन्य स्थानीयतहवाट प्राप्त अनुदान			
व्यक्ति संघसंस्थावाट प्राप्त अनुदान			
कुल सहायता र अनुदान			
कुल बाह्यस्रोत अनुमान			

५.६.५

नीजि क्षेत्रवाट परिचालन हुने संभाव्य स्रोतको विश्लेषण र प्रक्षेपण

स्रोतहरूको विश्लेषण गर्दा नीजि क्षेत्रवाट हुने संभाव्य लगानीको विश्लेषण र प्रक्षेपण तालिका १० अनुसार गर्न उपयुक्त हुन्छ ।

तालिका ९: बाह्य स्रोतको प्रक्षेपण (रु , ००० मा)

शिर्षक	आवधिक योजना तर्जुमा वर्षको खुद आय	आवधिक योजना अवधिको अनुमान	कैफियत
संघीय विभाज्यकोष बाट प्राप्त बाँडफाँड			
समानीकरण अनुदान			
सशर्त अनुदान (संघ र प्रदेश)			
विशेष अनुदान			
प्रदेश सञ्चित कोषवाट बाँडफाँड			
कुल बाँडफाँड			

बैदेशिक सहायता			
आन्तरिक ऋण			
अन्य स्थानीयतहवाट प्राप्त अनुदान			
व्यक्ति संघसंस्थावाट प्राप्त अनुदान			
कुल सहायता र अनुदान			
कुल बाह्यस्रोत अनुमान			

५.६.६ गैरसरकारी संस्था (गैसस) बाट परिचालन हुने स्रोतको विश्लेषण र प्रक्षेपण स्रोतहरूको आंकलन गर्दा गैससबाट विभिन्न सामाजिक कार्यको लागि हुने स्रोत परिचालनको आंकलन तालिका ११ अनुसार गर्न आवश्यक हुन्छ ।

तालिका ११ गैससको स्रोत प्रक्षेपण (रु,००० मा)

शिर्षक	गैससको एकल लगानी	स्थानीयतहसँग सहलगानी	स्थानीयतह, प्रदेश र संघ सँगको सहलगानी	आवधिक योजनामा गैससबाट मात्र हुने कुल लगानी	कैफियत
स्वास्थ्य					
सुत्केरी स्याहार कार्यक्रम					
सामाजिक सेवा					
जलवायु परिवर्तन					
कुल अनुमानीत लगानी					

माथि उल्लेखित आन्तरिक र बाह्य दुवै स्रोतबाट संकलन तथा परिचालन योग्य स्रोतहरू मध्ये आवधिक योजना अवधिमा उपलब्ध हुनसक्ने पूँजीगत लगानीको अनुमान गर्नुपर्छ । यस्तो अनुमान गर्दा सार्वजनीक, नीजि र गैसस क्षेत्रको छुट्टा छुट्टै र संयुक्त दुवै अनुमान गर्नुपर्छ ।

५.६.७ आवधिक योजना अवधिमा परिचालन संभाव्य कुल स्रोतको अनुमान

माथि उल्लेखित प्रक्रिया अनुसार अन्तरीक र बाह्य क्षेत्रबाट परिचालन हुने समग्र स्रोतको आंकलन गरी आवधिक योजना अवधिलाई चाहिने स्रोत र उपलब्ध स्रोतको विश्लेषण गरी स्थानीयतहमा प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाको लागि स्रोतको उपलब्धताको प्रत्याभुती गर्न आवश्यक हुन्छ । कुल स्रोतको विश्लेषण गर्न तालिका १२ को प्रयोग गर्न उपयुक्त हुन्छ ।

तालिका १२: कुल स्रोतको प्रक्षेपण (रु ,००० मा)

स्रोतको विवरण	वर्ष १	वर्ष २	वर्ष ३	वर्ष ४	वर्ष ५
(क) कुल संकलन					
आन्तरीक					
बाह्य					
(ख) प्रशासनीक र अन्य दायित्व					
(ग) (क-ख) लगानी योग्य अनुमान					
(घ) लगानी आवश्यक अनुमान					
(ङ) (घ-ग) बचत/न्युन					
अन्य स्रोतवाट पूर्ति (निजी तथा गैसस क्षेत्रको स्रोत अनुमान तालिकावाट)					

५.६.८ आवश्यक जनशक्तिको आंकलन

आर्थिक स्रोतको अतिरिक्त योजना कार्यान्वयनको लागि आवश्यक जनशक्तिको ब्याबस्थापन पनि महत्वपूर्ण पक्ष हो । योजना कार्यान्वयनको लागि के कति र कुन प्रकारको जनशक्ति आवश्यक पर्दछ त्यसको योजना कार्यान्वयन पूर्व आंकलन गरी ब्याबस्थापन गर्नु पर्दछ । आवश्यक जनशक्तिको प्रक्षेपण गर्न तालिका १३ को प्रयोग गर्न उपयुक्त हुन्छ ।

तालिका १३: जनशक्तिको आंकलन

क्र. सं.	योजना अबधीको लागि आवश्यक द संख्या	हालको स्विक्कृत दरबन्दी	योजना अबधीको लागि नपुग दरबन्दी	स्विक्कृत दरबन्दीमा हाल कार्यरत कर्मचारी				नपुग कर्मचारी पुर्ती गर्ने स्रोत					
				संघीय सरकार बाट	प्रदेश सरकार बाट	आफ्नै श्रोत बाट	अन्य बिकास साभ्हेदार संस्थाबाट	जम्मा कार्यरत कर्मचारी	संघीय सरकार बाट	प्रदेश सरकार बाट	आफ्नै श्रोत बाट	अन्य बिकास साभ्हेदार संस्थाबाट	
१													
२													
३													
४													
५													
६													
७													
	जम्मा												

नपुग स्रोतको व्यवस्थापन गर्ने: नपुग स्रोतको पूर्तिका लागि योजना कार्यान्वयन गर्न लाग्ने स्रोतसाधन (वित्तीय तथा जनशक्ति) को पूनः समिक्षा गर्नुपर्दछ । नपुग स्रोतसाधन पूर्तिको रणनीति तय गर्नुपर्दछ । थप श्रोत प्राप्त भएपछि कार्यान्वयन गर्ने गरी कार्यक्रम वा आयोजनाहरूको वर्गिकरण गर्नुपर्दछ ।

बजेट तयारगर्ने: स्रोतसाधनको आवश्यकताहरू निर्धारण गरेपछि प्रत्येक कार्यक्रमका लागि के कति पूँजीगत तथा चालू खर्चलाग्ने हो सोको एकिन गर्नुपर्दछ । प्रत्येक वर्ष आवश्यक पर्ने बजेट अनुमान गरी बजेट शिर्षकहरू अनुसार रकम बाँडफाँट गर्नुपर्दछ ।

५.७ योजना कार्यान्वयन योजना (Plan Implementation Plan)

योजना कार्यान्वयन योजनामा आवधिक योजनाको उद्देश्य प्राप्त गर्नका लागि आवश्यक कार्यान्वयन विधि, कार्यान्वयन कार्यतालिका, र जिम्मेवारी तालिका समेटिएको हुन्छ । त्यस्तो कार्यान्वयन योजना आवधिक योजनामा उल्लेख भएका कार्यक्रम र कृयाकलापहरूका लागि क्रमबद्ध रूपमा आवधिक विकास योजनावधिका लागि बनाउनुपर्छ ।

५.७.१ कार्यान्वयन विधि निर्धारण (Implementation mode)

योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पूर्वाधार सृजना गर्नुपर्ने तथा सरोकारवलाबीच समन्वय र साभेदारी गर्नुपर्ने भएकाले स्थानीयतहले आवधिक विकास योजनामा उल्लेखित योजनाको भौतिक निर्माण सम्बन्धी कार्यान्वयनको विधि तयार गरी कार्यान्वयनमा लैजानुपर्छ । यसरी कार्यान्वयन विधि निर्धारण गर्दा

- ठेक्का पट्टा,
- उपभोक्ता समिति,
- करारमा,
- संयुक्त व्यवस्थापन वा साभेदारी, र
- गैरसरकारी संस्था मार्फत

कसरी गर्ने हो सार्वजनिक खरिद ऐनको परिधि भित्र रहि योजना वा कार्यक्रम सञ्चालन हुनु पूर्व नीतिगत सकेत गर्नुपर्दछ ।

५.७.२ योजना कार्यान्वयन तालिका (Project Implementation Schedule)

योजना कार्यान्वयन गर्ने निकायले कुन काम कहिले शुरु गर्ने, कहिले सम्पन्न गर्ने समय किटान गरिएको कार्यतालिका बनाइ कार्यान्वयन ब्यवस्था गर्नु पर्दछ । योजना कार्यान्वयन गर्दा सम्बद्ध निकाय र व्यक्तिलाई तोकिएका कार्य जिम्मेवारी र कृयाकलाप प्रति जिम्मेवार बनाउन उपलब्धी परिणाम सूचक सहित कार्यसम्पादन करार गर्ने प्रणाली अपनाउनुपर्दछ ।

योजनाको क्रमबद्ध कार्यान्वयनको लागि कार्यान्वयन कार्ययोजना तयार गर्नुपर्दछ । कार्ययोजनामा आयोजनाको नाम, आयोजना कार्यान्वयन बिधि,आयोजनाका मुख्य मुख्य परिणाम तथा सूचकहरू, कार्यान्वयनको लागि चाहिने स्रोत, जिम्मेवार ब्याक्ति, कार्यप्रारम्भ गर्ने मिति, कार्यसम्पन्न हुने मिति र प्रगती प्रतिवेदन बुझाउने समय प्रष्टहुनेगरी उल्लेख गनुपर्दछ। योजना कार्यान्वयन योजना बनाउंदा तालिका १४ को प्रयोग गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

तालिका १४: योजना कार्यान्वयन कार्ययोजना

क्र. सं.	आयोजनाको नाम	आयोजना कार्यान्वयन बिधि	आयोजनाका मुख्य मुख्य परिणाम सूचकहरू	कार्यान्वयनको लागि चाहिने स्रोत			जिम्मेवार ब्याक्ति	कार्य प्रारम्भ गर्ने मिति	कार्य सम्पन्न हुने मिति	प्रगती प्रतिवेदन बुझाउने समय
				बजेट रु	जनशक्ति	भौतिक सामग्री				
२										
३										
४										
५										
६										

नोट: यो योजना कार्यान्वयन कार्ययोजना सबै क्षेत्रको लागि जस्तै आर्थिक क्षेत्र, सामाजिक क्षेत्र, पुर्बाधार क्षेत्र, वातावरण तथा बिपद ब्यावस्थापन क्षेत्र, सस्थागत बिकास तथा सेवा प्रबाह क्षेत्र, बित्तिय ब्यावस्थापन र शुसासन क्षेत्रको लागि छुट्टा छुट्टै बनाउनु उपयुक्त हुन्छ ।

५.८ योजना अनुगमन तथा मूल्यात्कंकन योजना

५.८.१ अनुगमन योजना

स्थानीयतहका सार्वजानिक नीति, कार्यक्रम र आयोजनाको प्रभावकारी र नतिजामसखि कार्यान्वयन र यीनिहरूको उचित संञ्चालन तथा ब्याबस्थपन गर्न र सम्पादन भएका वा हुदै गरेका कार्यहरूमा जबाफदेहिता एकिन गर्नका लागि अनुगमन र मूल्याङ्कन जस्ता कार्यहरू आवश्यक पर्दछन् . योजना तर्जुमा चरणमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजनाको तर्जुमा पनि एक महत्वपूर्ण कार्य हो ।

अनुगमनले बिभिन्न प्रस्नको उत्तर खोजी बिकास कार्यक्रम/आयोजनाको नतिजा खोज्ने र कार्यान्वयन गर्ने स्थानीतह र पदाधिकरीहरूको जबाफदेहिता बृद्धि गर्न मद्दत गर्दछ । जस्तै: आयोजनाले कत्तिको राम्रो काम गरिरहेको छ ? आयोजनाले योजना अनुसारका कार्यक्रम र कृयाकलाब कार्यान्वयन गरिरहेको छ कि छैन? आयोजनाले आफना कार्यक्रमहरू पुर्व निर्धारित समय तालिका अनुसार कार्यान्वयन गरिरहेको छ कि छैन? आयोजनाले कायक्रम कार्यान्वयन गर्दा पुर्व निर्धारित मापदण्ड र गुणस्तर अनुसार गरेको छ कि छैन ? आयोजनको कार्यान्वयन खर्च अनुमान गरेभन्दा बढि वा घटि के छ? आयोजनाका कृयाकलाबहरू कार्यान्वयनका सबल र दुर्बल पक्ष के के हुन? आयोजना कार्यान्वयन गर्दा के कस्ता समस्या देखिए?समस्या समधानका यपयुक्त उपाय के के हुन? तसर्थ अनुगमनले कार्यक्रम वा आयोजना कार्यान्वयनका सबल र दुर्बल पक्ष पत्ता लगाइ दुर्बल पक्ष न्युनिकरण गर्न, प्रगतिको समिक्षा गरी कार्यक्रम वा आयोजना कार्यान्वयनमा आवश्यक समायोजन गर्न र कार्यक्रम वा आयोजना सम्बन्धी आवश्यक सूचना संकलन गरी प्रमाणमा आधारित निर्णय गर्ने पद्धतिको सुदृढिकरण गर्न मद्दत गर्दछ . माथि उल्लेखित कारणहरूले गर्दा योजना कार्यान्वयन योजना संगै अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना तयारगरी कार्यान्वयन गर्ने व्याबस्था गर्नुपर्दछ ।

अनुगमनका लागि योजनाका आधिकारिक दस्तावेजहरू जस्तै योजना कार्यान्वयन योजना, आयोजना विवरण तालिका, जिम्मेवारी तालिका, आयोजनाको नतिजाखाका आदि दस्तावेजहरूको अध्ययन गर्नुपर्दछ ।

५.८.२ अनुगमन प्रणालीको छनौट तथा निर्धारण

अनुगमन प्रणाली नतिजाखाका (Result Framework) को आधारमा स्थापित गर्नु उपयुक्त हुन्छ। स्थानीयतहले आफ्नो विशिष्टता र प्राविधिक क्षमताका आधारमा यस्तो विधि अपनाउन सक्छन्। यस्तो विधिका लागि प्रदेश नीति तथा योजना आयोगबाट प्रबर्द्धित दिगो विकास लक्ष्यका विस्तृत सूचकहरूलाई परिपुरक तथा समपुरक गर्नेगरी स्थानीय तहले आफ्ना कार्यक्रमका सूचकहरू निर्धारण गर्नु उपयुक्त हुन्छ।

स्थानीयतहले आफ्नो आवश्यकता र उपलब्ध तथ्याङ्कको परिमाणात्मक स्थितीका आधारमा मौलिक रूपमा अनुगमन प्रणाली अबलम्बन गर्नसक्ने भएकोले देहाय बमोजिम गर्नु उपयुक्त हुन्छ। साथै स्थानीय तहको तथ्याङ्क व्यवस्थापन र प्रयोगका लागि प्रदेश तथा राष्ट्रिय प्रणालीसँग आबद्ध हुने खालको (Monitoring Information System) अनुगमन सूचना प्रणालि विकास गर्नुपर्दछ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन बमोजिम गैरसरकारी सङ्घसंस्था, उपभोक्ता समिति, सहकारीसंस्था लगायतका सामाजिक तथा सामुदायिक सङ्घसंस्थाले स्थानीयतहसँगको समन्वयमा रही कार्यगर्नुपर्ने र स्थानीयतहले तोकेको संयुक्त अनुगमन तथा प्रगति प्रणाली अपनाउनु पर्ने भएकोले सो सम्बन्धी तथ्याङ्क समेत सङ्कलन र विश्लेषण गर्नुपर्छ।

५.८.३ अनुगमन तह

आवधिक विकास योजनाको अनुगमन लक्ष, उद्देश्य र कार्यक्रम तहमा गरिने पद्धति तालिका १५मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका १५: अनुगमन तालिका

कुल तहमा अनुगमन गर्ने ?	के अनुगमन गर्ने ?	कहिले र कसले अनुगमन गर्ने ?	कुन तहका सूचक राख्ने ?	मापन गर्ने आधार के हुने ?
लक्ष्य		कार्यपालिका द्वारा नियुक्त स्वतन्त्र संस्था वा विज्ञ	प्रभावतहको	संघ, प्रदेश र स्थानीयतहका वार्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरू
उद्देश्य	प्रभाव	कार्यपालिका द्वारा आवधिक योजनाको मध्यमकालमा	<ul style="list-style-type: none"> असरतहको मानिसको सोचमा आएको परिवर्तन 	<ul style="list-style-type: none"> स्थलगत अनुगमन वार्षिक प्रगति प्रतिवेदनहरू
कार्यक्रम	देखिने असर <ul style="list-style-type: none"> विद्यालय भर्नामा वृद्धि अस्पतालमा जचाउन आउने विरामीको वृद्धि उत्पादकत्वमा परिवर्तन सडक पंहुचमा वृद्धि 	गाँउर नगर कार्यपालिका द्वारा गठित अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति । वार्षिक	परिणाम तहका <ul style="list-style-type: none"> प्रतिशत वृद्धि 	<ul style="list-style-type: none"> सहभागितामूलक नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार नमूना सर्वेक्षण गर्ने
आयोजना	परिणामहरू <ul style="list-style-type: none"> क्लिन्क सञ्चालन कक्षा सञ्चालन उत्पादन सडक बिस्तार भवन निर्माण 	गाँउ र नगरकार्यपालिका द्वारा गठित अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति । शाखा कार्यलयहरू र प्रमुख कार्यकारी अधिकृत चौमासिक, वार्षिक	परिणामतहको संख्यात्मक वृद्धि	<ul style="list-style-type: none"> नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार स्थलगत अनुगमन सार्वजनिक परीक्षण सामाजिक परीक्षण सार्वजनिक सुनुवाइ गुनासो संकलन

५.८.४ नतिजाखाकाको निर्माण (यसलाई अनुगमन तथा मूल्यांकन योजना पनि भन्न सकिन्छ)

विकास योजना प्रक्रियालाई नतिजामुखी बनाउन र योजना, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूबीच सूचकका माध्यमबाट कसिलो सम्बन्ध स्थापना गर्न, वार्षिक योजनामार्फत आवधिक योजनामा अपेक्षित नतिजा हांसिल गर्नकोलागि यथोचित साधन स्रोतको विनियोजन गर्न, र अनुगमन तथा मूल्यांकन पद्धतिलाई नतिजामूलक गराउन विषय क्षेत्रगत नतिजा खाका

बनाई कार्यान्वयनमा लैजानु उपयुक्त हुन्छ । नतिजाखाका बनाउंदा निम्नकुरामा ध्यान दिनु उपयुक्त हुन्छ ।

- (क) नतिजाखाकामा तीन तहका नतिजा (प्रभाव, असर र प्रतिफल तह) परिभाषित गरी तिनीहरूको अन्तरसम्बन्ध एकिन गर्नुपर्दछ । साथै स्थानीयतह अन्तर्गत संचालित विकास कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूबाट विषय क्षेत्रगत प्रतिफल हासिल गर्न पुर्याउने योगदान श्रृंखला एकिन गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।
- (ख) आयोजनाको प्रभाव, असर र प्रतिफलको मापनका लागि विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचकहरूलाई ब्यावहारिक बनाइनु पर्दछ । यसो गर्दा प्रदेश नीति तथा योजना आयोगले तयार गरेको अनुगमन तथा मूल्यांकन दिग्दर्शनमा समाविष्ट दिगो बिकास लक्ष्यका सूचकहरूलाई मूल आधारका रूपमा लिनुपर्दछ ।
- (ग) यी सूचकहरूको आबधिक अनुगमन तथा मूल्यांकनलाई सजिलो बनाउन संभव भएसम्म हरेक सूचकहरूको आधार वर्ष २०७५/७६ को स्थितीतय गर्ने र आबधिक योजना अबधिभरका लागि वार्षिक लक्ष्य र तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने, पुष्ट्याईको स्रोत र जिम्मेवार निकाय प्रष्ट गर्नुपर्दछ ।
- (घ) विषय क्षेत्रगत रूपमा राखिएका प्रतिफल, असर र प्रभाव सूचकहरू हांसिल गर्नका लागि आवश्यक पर्ने न्यूनतम बाह्य वातावरणीय पक्ष तथा संभावित जोखिम अनुमान गनुपर्दछ ।
- (ङ) नतिजा खाकाको निर्माण तल दिएको नमुना अनुसारको फारममाभरी कार्यान्वयन गर्न उपयुक्त हुन्छ ।

नतिजा खाकाको प्रयोग योजना प्रक्रियाका विभिन्न चरणहरूमा देहाय वमोजिम गर्न उपयुक्त हुन्छ ।

- (क) वार्षिक विकास कार्यक्रम तथा वजेटलाई नतिजामूलक बनाउन यसको प्रयोग गर्नुपर्दछ । वार्षिक विकास कार्यक्रम तयार गर्दा सम्बद्ध विषय क्षेत्रगत खण्डमा यस नतिजा खाकाका सूचकहरू मूलतः असर र प्रभाव तहका सूचकहरू समावेस गर्नुपर्दछ । यसले कुनै खास आर्थिक वर्षमा सम्बद्ध विषयगत क्षेत्रमा हांसिल गर्ने नतिजालाई प्रष्टपार्दछ ।

- (ख) मध्यकालिन खर्च संरचनालाई नतिजामुखी बनाउन पनि यस खाकामा रहेका सूचकहरूको प्रयोग गर्नुपर्दछ। साथै यस खर्च संरचनाको प्रमुख अंगका रूपमा लिइने मध्यमकालीन कार्यसम्पादन खाका (Medium-term performance framework) बनाउन यसले प्रमुख आधारका रूपमा काम गर्दछ।
- (ग) वैदेशिक सहयोग लिनुपर्दा सम्बद्ध विकासका साभेदारहरू कुनै खास आयोजना वा कार्यक्रमले कसरी विषय क्षेत्रगत र स्थानीय स्तरका लक्ष्यहरू हासिल गर्न सहयोग गर्छ भनी जान्न उत्सुक हुन्छन्। यस्तो स्थितिमा उनीहरूको सहयोग रहने अमुक आयोजनाले सम्बद्ध विषयगत क्षेत्रको प्रतिफल, असर हुँदै प्रभाव हासिल गर्न सहयोग गर्ने बाटो प्रष्ट गर्न यसले मद्दत पुर्याउँछ।
- (घ) आवधिक योजनाको विषय क्षेत्रगत प्रावधानहरूको समीक्षा गरी वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन तयार गर्न यसको महत्व रहन्छ। यस अर्थमा यसले अनुगमन तथा मूल्यांकन योजनाकै रूपमा काम गर्दछ (तालिका १६)।

तालिका १६: नतिजाखाका बनाउने नमुना फारम

क्षेत्र:

नतिजा	सूचकहरू	आधार तथ्याङ्क २०७५/७६	लक्ष्य					पुष्ट्याईका स्रोत	जिम्मेवार निकाय	जिम्मेवार ब्याक्ति	जोखिम तथा अनुमान
			०७६/७७	०७७/७८	०७८/७९	०७९/८०	०८०/८१				
प्रभाव:											
असर १:											
प्रतिफल १.१:											
प्रतिफल १.२ :											
प्रतिफल १.३ :											
असर २:											
प्रतिफल २.१:											
प्रतिफल २.२ :											
प्रतिफल २.३ :											
असर ३:											
प्रतिफल ३.१:											
प्रतिफल ३.२:											
प्रतिफल ३.३:											
असर ४:											
प्रतिफल ४.१:											
प्रतिफल ४.२:											
प्रतिफल ४.३:											

लगानी: प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	बिनियोजित बजेट	कार्यक्रम तथा आयोजनाले दिने प्रतिफल नं.

नोट: यस खण्डमा कुन कार्यक्रम वा आयोजनाले कुन प्रतिफल प्राप्त गर्न मद्दत गर्दछ उल्लेख गर्ने । नतिजाखाका सबै क्षेत्रको लागि जस्तै आर्थिक क्षेत्र, सामाजिक क्षेत्र, पुर्बाधार क्षेत्र, वातावरण तथा बिपद ब्याबस्थापन क्षेत्र, सस्थागत बिकास तथा सेवा प्रवाह क्षेत्र, बित्तिय ब्याबस्थापन र शुसासन क्षेत्रको लागि छुट्टा छुट्टै बनाउनु उपयुक्त हुन्छ ।

५.८.५ अनुगमन एवं प्रगती प्रतिवेदन प्रणाली

सम्पन्न कामको परिमाण र लेखाजोखा तथा विश्लेषण र सुझाव समेतको लिपिबद्ध दस्तावेज नै प्रतिवेदन हो । प्रतिवेदन बाध्यकारी वा औपचारिक दुबै हुन्छन् । आवधिक विकास योजना र वार्षिक योजनाको सन्दर्भमा स्थानीयतहले आफुभन्दा उपल्लो निकाय र आआफ्ना सभाहरूमा समेत बाध्यकारी रूपमा विभिन्न प्रतिवेदन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । अनुगमनका क्रममा नियमित, व्यवस्थित र समयबद्धरूपमा तथ्याङ्क विवरणहरू सङ्कलन, र प्रशोधन गरी प्रतिवेदन गर्ने कार्य गरिन्छ । प्रगती प्रतिवेदन प्रणालि तालिका १७ अनुसार गर्न उपयुक्त हुन्छ ।

तालिका १७: प्रतिवेदन तालिका

अनुगमन प्रतिवेदन	प्रविदन गर्ने समय	समय
अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना अनुसार	उपाध्यक्ष वा उपप्रमुखले बैठकमा पेश गर्ने	मासिक, चौमासिक, वार्षिक
जिससको समन्वय र अनुगमन गर्ने भुमिका	कार्यपालिका	वार्षिक
गैरसरकारी सङ्घसंस्था, उपभोक्ता समिति, सहकारी संस्था लगायतका सामाजिक तथा सामुदायिक सङ्घ संस्थाका संयुक्त अनुगमन तथा प्रतिवेदन ।	अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति र शाखा कार्यलयहरू	मासिक, चौमासिक, वार्षिक
संघीय सरकारलाई गर्नुपर्ने प्रतिवेदन (जन्म, मृत्यु, विवाह, बसाइसराइ, सम्बन्ध विच्छेद र धर्मपुत्र र धर्मपुत्री घटना र सामाजिक सुरक्षा आदि ।	शाखा कार्यलयहरू र प्रमुख कार्यकारी, प्रशासकीय अधिकृत	वार्षिक

५.८.६ मूल्याङ्कन

स्थानीयतहले कार्यान्वयन गरेका नीति, योजना, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू हालको समयमा के-कति सान्दर्भिक, लाभदायी तथा प्रभावकारी छन् ? तिनिहरूले लाभग्राहीका माग कुन हदसम्म सम्बोधन गरेका छन् ? कार्यान्वयनमा समावेशिता र लैङ्गिक समता छ, कि छैन ? तिनिहरूको कार्यक्षमता कस्तो छ? तिनिहरूवाट के-कस्ता उपलब्धि, असर तथा प्रभावहरू हासिल भएका छन् ? तिनिहरूवाट प्राप्त प्रतिफल तथा नतिजाहरूको दिगोपना कस्तो छ ? भन्ने सम्बन्धमा स्थानीयतह आफैले

वा स्वतन्त्र तेषोपक्षका मूल्याङ्कनकर्ताबाट उद्देश्यपूर्ण र व्यवस्थित तरिकाले उपयुक्त विधी अपनाई लेखाजोखा गर्ने कार्य मूल्याङ्कन हो .

मूल्याङ्कनले कार्यक्रम/ आयोजनाका क्रियाकलापहरू लाभ ग्राहिका आवश्यकता सम्बोधन गर्न कतिको सान्दर्भिक छन् ? कार्यक्रम/आयोजनाले सञ्चालन गरेका क्रियाकलापहरू राष्ट्रिय, प्रान्तिय तथा स्थानीय प्राथमिकता भित्र पर्छन कि पर्दैनन ? कार्यक्रम/आयोजनाका क्रियाकला बाहेक संघीय, प्रादेसिक र स्थानिय नीति र योजनासंग मेल खान्छन कि खादैनन ? कार्यक्रम/आयोजना कार्यान्वयन गर्दा समावेशिता, लैङ्गिक समता र लाभग्राहिको संलग्नता कस्तो छ ? कार्यक्रम/आयोजनामा उपलब्ध भौतिक, आर्थिक र मानविय श्रोतहरूको उपयोग प्रभावकारि रुपमा भए कि भएनन ? कार्यक्रम/आयोजनाले सञ्चालन गरेका क्रियाकलाबहरूप्रभावकारी छन् कि छैनन र यदी प्रभावकारी नभय किन प्रभावकारी नभएका होलान ? कार्यक्रम/आयोजनाले लक्ष्य अनुरूप नतिजा दिएको छ कि छैन ? लक्ष्य अनुरूप प्रगती नभएको भए के कारणले प्रगती नभएको होला ? कार्यक्रम/ आयोजनामा लाभ लागत अनुपात कस्तो छ ? कार्यक्रम/आयोजनाको आर्थिक तथा वित्तिय आन्तरिक प्रतिफल दर कस्तो छ ? कार्यक्रम/आयोजनामा श्रोत विनियोजन र श्रोत उपयोग सक्षमता कस्तो छ ? कार्यक्रम/आयोजनाले लाभग्राहीहरूमा के कस्ता असर र प्रभाव छोडे ? असर र प्रभावहरू सकारात्मक मात्र छन् कि नकारात्मक पनि छन् ? इच्छित र अनईच्छित नतिजाहरू के के हुन ? कार्यक्रम/आयोजनाका क्रियाकलाबहरूले स्थानीय जनताको जिवनस्तरमा सुधार ल्याए कि ल्याएनन ? समग्रमा कार्यक्रम/आयोजनाका उधेस्य कुन हद सम्म पुरा भए ? उपलब्धि हासिल गर्न के कस्ता ब्याबधानहरू देखिए? कार्यक्रम/आयोजना कार्यान्वयनले ब्याबस्थापनमा सुधार र संस्थगत सुद्विढिकरण गर्न के कस्ता योगदान दिए ? कार्यक्रम/आयोजना सञ्चालन गर्दाका सिकाईह ? के के हुन र तिनीहरूअन्य ठाउंकालागि अनुकरणिय छन् कि छैनन ? कार्यक्रम/आयोजनाका नतिजाहरूको दिगोपना कस्ता छन् आदि प्रस्नको उत्तर दिन्छ, र स्थानीयतह र तिनका पदाधिकारीलाई पृष्ठपोषण गरी कार्यक्रम/आयोजनाको जस अपजस बहन गर्न उत्प्रेरित

गर्दछ । यस कार्यले स्थानीयतहमा असल शासन अभ्यास गर्न समेत मद्दत गर्ने हुनाले स्थानीयतहमा मूल्याङ्कन कार्य आवश्यक पर्दछ । मूल्याङ्कन कार्यक्रम/आयोजना छनोट चरणदेखि सञ्चालन चरणपछिका चार अवस्थामा गरिन्छ । कार्यक्रम/आयोजना छनोट गर्नुपूर्व समग्र स्थितीको मूल्याङ्कन गरिन्छ र यसलाई पूर्वमूल्याङ्कन (Ex-ante) भनिन्छ । कार्यक्रम/आयोजना चालु रहेको अवस्थामा यसले आशातित उपलब्धि हांसिल गर्ने दिसा उन्मुख छ कि छैन भन्नेबारे थाहापाउन र कार्यान्वयन चरणका सिकाई अभिलेख गरी सुधार गर्न कार्यक्रम/आयोजना चालु अवस्थामा पनि मूल्याङ्कन गरिन्छ र यसलाई चालु (On-going) मूल्याङ्कन भनिन्छ । कार्यक्रम/आयोजना कार्यान्वयनको अन्तिम चरणमा अथवा सम्पन्न भएको लगत्तै के कस्ता नतिजाहरू प्राप्त भए, सिकाईहरू के रहे? असर र प्रभाव के भए जस्ता बिषय थाहा पाउन अन्तिम वा सम्पन्न (Terminal) मूल्याङ्कन गरिन्छ । कार्यक्रम/आयोजना सम्पन्न भएको केहिबर्ष पछि प्रभाव र नतिजाको दिगोपना अध्ययन गर्न मूल्याङ्कन गरिन्छ र त्यसलाई कार्यक्रम पछिको (Ex-post) मूल्याङ्कन भनिन्छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा मूल्याङ्कन सम्बन्धी व्यवस्था अनुरूप आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गर्दा कामको प्रकृति अनुरूप जोखिमक्षेत्रको पहिचान, नियन्त्रणको वातावरण, सूचनाको आदान प्रदान, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन जस्ता विषयलाई समेत समेट्नु पर्ने र गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले स्थानीयस्तरका विकास आयोजनाको आवश्यक अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रभाव मूल्याङ्कनको कार्य गर्न सक्ने व्यवस्था छ । आवधिक विकास योजना आफुमै एक बृहत कार्यक्रम समेत हो । यस्तो योजनाको स्वमूल्याङ्कन स्थानीय सरकार संचालन ऐनको दफा ९४ अनुसार गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले गर्नुपर्छ । मध्यमकालिन अवधिमा यस्तो मूल्याङ्कन गर्दा आवधिक विकास योजनाका लक्ष्य र उद्देश्य हांसिल गर्न उन्मुख रहे, नरहेको, लगानी योजना अनुरूप वार्षिक लगानीहरू निर्देशित रहे, नरहेको, र उपलब्धीका लागि लक्ष्य लगायत कार्यक्रमहरूको परिमार्जन सम्बन्धी आवश्यकता रहे, नरहेको प्रश्नको जवाफ प्राप्त हुनेगरी गरिनुपर्छ । साथै योजनावधिको अन्त्यमा निर्धारित संख्यात्मक तथा गुणात्मक लक्ष्य प्राप्तिको मूल्याङ्कन अन्तिम रूपमा तेश्रोपक्षबाट गर्नु गराउनुपर्छ ।

५.९ योजनाको स्वीकृती र कार्यान्वयन

विषयगत समितिले तयार गरेका क्षेत्रगत योजनाको विश्लेषण र तर्जुमा कार्यशालामा भएका सहमति र निर्णयहरूका आधारमा आवधिक विकास योजना दस्तावेजको नमुनामा लिपिबद्ध गर्न एक कार्य टोली गठन गर्नुपर्छ। यस्तो कार्यटोलीले योजना तर्जुमा सम्बन्धमा भएका सहमति र निर्णयहरूका प्राविधिक पक्षहरू समेत विचार गरी मान्य नमुनामा लेखन कार्य सम्पन्न गर्नुपर्छ। कार्य टोलीमा निम्न अनुसारका सदस्यहरू हुन्छन्।

उपप्रमुख/उपाध्यक्ष संयोजक

प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत सदस्य

कार्यपालिकाले तोकेका दुई जना शाखा कार्यलय प्रमुख सदस्य

आवश्यकता अनुसारका विषयविज्ञहरू सदस्य

आवधिक विकास योजना तर्जुमाको लागि तालिका १८ अनुसारको समय निर्धारण गर्न उपयुक्त हुन्छ।

तालिका १८: आवधिक योजना निर्माण गर्ने समय

आवधिक योजना तर्जुमा गतिविधि	संलग्नता	समयावधि
१. आवधिक विकास योजना तर्जुमा तयारी बैठक	कार्यपालिका प्रमुख र प्रमुख कार्यकारी/प्रशासकीय अधिकृत	
२. स्थितिपत्र तयारीका लागि तथ्यांक र सूचना संकलन	विषय क्षेत्रगत समितिका सदस्य, शाखा प्रमुख र स्थानीय साभेदार	४० दिन
३. स्थितिपत्रको लेखन	शाखा प्रमुख र विज्ञ	२० दिन
४. विषय क्षेत्रगत समिति निर्माण	कार्यपालिका	
५. योजना तर्जुमा कार्यशाला आयोजना	उल्लेखित सहभागी	५ दिन
६. एकिकृत आवधिक योजना तर्जुमा	सम्बन्धित सदस्यहरू	५ दिन
७. योजनाको दस्तावेज लेखन	शाखा प्रमुख र विज्ञ	१५ दिन
८. स्वीकृति र प्रकाशन	कार्यपालिका	

आवधिक विकास योजना तयार भइसकेपछि स्थानीय सरकारले विधायिकी प्रकृया पूरा गरी गाउँ/नगर सभाबाट स्वीकृत गराउनुपर्छ। स्वीकृत आवधिक विकास योजना दस्तावेज सर्वसाधारणको जानकारीका लागि छपाईगरी प्रकाशन गर्नुपर्छ।

६. स्थानीय तहमा वार्षिक योजना तर्जुमा

६.१ स्थानीय तहको वार्षिक योजना तर्जुमा

प्रत्येक स्थानीयतहले आवधिक विकास योजनालाई क्रमिक कार्यान्वयन गर्न सहभागितामूलक पद्धतिमा वार्षिक योजना तर्जुमा गर्नुपर्दछ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ अनुरूप वार्षिक योजना तर्जुमा नेपाल सरकार, प्रदेश नीति तथा योजना आयोग र विषयगत संघीय तथा प्रदेश मन्त्रालयहरूबाट उपलब्ध दिग्दर्शनहरूको आधारमा गर्नुपर्दछ ।

६.२ सूचना तथा तथ्याक्त (स्थितीपत्र, स्रोत नक्सात्तन तथा व्यवस्थापन)

स्थानीयतहले आफ्नो क्षेत्रको विकासका लागि श्रोत साधनको उपलब्धता तथा सम्भाव्यता सम्बन्धी खण्डीकृत तथ्याङ्क संकलन गरी सूचना सहितको स्थितीपत्र तयार पारी अद्यावधिक गर्दै जानुपर्दछ । संकलित सूचना र अद्यावधिक तथ्याङ्कै आधारमा योजना तर्जुमा गर्नुपर्दछ।

६.३ स्थानीय तहको बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमाका आधारहरू

- नेपालको संविधानको भाग ४ मा उल्लिखित राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिहरू
- नेपालको संविधानको धारा ५९ को आर्थिक अधिकार, भाग १९ को आर्थिक कार्य प्रणाली
- नेपालको संविधानको अनुसूची ८ बमोजिमका कर लगाउन पाउने क्षेत्र
- स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४
- बजेटको सिद्धान्त, उद्देश्य र प्राथमिकता
- आवधिक योजना, रणनीतिक योजना, विषय क्षेत्रगत गुरुयोजना
- राजस्व परामर्श समितिको प्रतिवेदन
- श्रोत तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिको श्रोत र बजेट अनुमान
- आय र व्ययको विवरण
- क्षेत्रगत बजेट विनियोजन र खर्चको सीमा निर्धारण
- दिगो विकास लक्ष्य, परिमाणत्मक लक्ष्य र सूचकहरू
- समृद्ध प्रदेश र सुखी प्रदेशवासीको लक्ष्य कार्यान्वयन गर्न

६.४ वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा चरण

वार्षिक योजना (बजेट तथा कार्यक्रम) तर्जुमा देहायको चरण र समय सिमा भित्र सम्पन्न गर्नुपर्छ ।

- आगामी आर्थिक वर्षको बजेट सीमा गाउँपालिका नगरपालिकाका विषयगत महाशाखा, शाखा तथा वडा समितिलाई उपलब्ध गराउने चैत्र १५ भित्र
- वित्तीय हस्तान्तरणको खाका र मार्गदर्शन प्राप्ती
- श्रोत अनुमान र कुल बजेट सीमा निर्धारण
- बस्ती/टोल स्तरबाट योजना छनौट
- वडास्तरीय योजना तर्जुमा र प्राथमिकता निर्धारण
- एकिकृत बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा
- कार्यपालिकाबाट स्वीकृती असार १० गते भित्र
- सभामा पेश असार १५ गते
- सभाले बजेट तथा कार्यक्रम स्विकृत असार मसान्त भित्र

६.४.१ चरण १ वित्तीय हस्तान्तरणको खाका र मार्गदर्शन प्राप्ती

संघीय सरकार तथा प्रदेश सरकारबाट आगामी आ.व.मा स्थानीय सरकारलाई प्राप्त हुने वित्तीय हस्तान्तरणको आधारभूत खाका जेठ १५ मा प्रस्तुत हुने सङ्घीय बजेट तथा कार्यक्रम पश्चात एकिन भइ मार्गदर्शन प्राप्त हुन्छ। प्राकृतिक श्रोत तथा वित्त आयोगबाट स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरण सम्बन्धी सिफारिसहरू पनि स्रोत अनुमान गर्न सहयोगी हुन्छन। असार १ मा प्रस्तुत हुने प्रादेशिक बजेटसँगै प्रदेशबाट स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भई आउने रकम पनि एकिन हुन्छ। संघ तथा प्रदेशबाट वित्तीय हस्तान्तरणसँगै थप शर्त र मार्गदर्शनहरू प्राप्त हुन्छन।

६.४.२ चरण २ स्रोत अनुमान र बजेट सीमा तथा प्राथमिकता निर्धारण

यस चरणमा गाउँपालिका/नगरपालिकाको आगामी आ.व.को लागि उपलब्ध हुने आय तथा श्रोत (राजस्व, वित्तीय हस्तान्तरण, अनुदान) को अनुमान गरी बजेट सिमा र आयोजना प्राथमिकता निर्धारणका आधार तथा योजना तर्जुमाको मार्गदर्शन तयारीका लागि देहायका कार्य गर्नु उपयुक्त हुन्छ।

- आन्तरिक आय (कर, शुल्क, दस्तुर र राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त हुने रकम) को अनुमान
- संघीय सरकार तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने वित्तीय हस्तान्तरण (वित्तिय समानीकरण ससर्त, विशेष र समपुरक अनुदान) को अनुमान
- कुल स्रोतको अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण
- आयोजना प्राथमिकता निर्धारणका आधार र मार्गदर्शन तयारी

स्रोत साधनको अनुमान, राजश्व सम्बन्धी परामर्श, र दिगो विकास लक्ष्य कार्यान्वयनमा प्राथमिकता दिनुपर्ने क्षेत्रहरूका लागि उपाध्यक्ष, उपप्रमुखको संयोजकत्वमा रहेको स्थानीय राजश्व परामर्श समितिबाट आगामी आर्थिक वर्षको लागि स्रोत साधनको परिचालन सम्भावना र करका दरहरूबारे परामर्श प्राप्त हुन्छ। त्यसको आधारमा गाउँपालिका तथा नगरपालिकामा अध्यक्ष वा प्रमुखको संयोजकत्वमा रहेको स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले बजेट सीमा प्रक्षेपण तयार गर्दछ।

स्थानीय तहले आगामी आर्थिक वर्षको लागि आय व्ययको प्रक्षेपण गरिएको तथ्याङ्क सहितको देहायका विवरण प्रत्येक वर्षको पुष मसान्त भित्र संघीय तथा प्रान्तिय अर्थ मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नुपर्छ।

- व्ययको अनुमान
- आफ्नो स्रोतबाट संकलन हुन सक्ने अनुमानराजस्व
- राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त हुन सक्ने अनुमानित रकम
- अनुदानबाट प्राप्त हुन सक्ने अनुमानित रकम

स्रोत: अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले आफ्नो कार्य प्रत्येक वर्षको फागुन महिनाभित्र गरिसक्नु पर्छ। समितिले बजेट प्रक्षेपण गर्दा आगामी आर्थिक वर्षपछिको थप दुई वर्षको समेत गर्नुपर्दछ। यस्तो अनुमान गरिंदा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग, प्रदेश र गाउँपालिका तथा नगरपालिकाबाट सङ्कलित राजश्व जम्मा गर्न प्रदेश स्तरमारहेको कोषबाट प्राप्त हुने स्रोतको समेत अनुमान गर्नुपर्दछ।

६.४.३ चरण ३ (वडा स्तरको योजना तर्जुमा

गाउँपालिका तथा नगरपालिका अन्तर्गतका वडा अन्तर्गत रहेका वस्ती/टोल भेलाहरू मार्फत वस्ती/टोलस्तरका आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट गर्ने

वस्ती तथा टोलस्तरमा आयोजना छनौट गर्दा समुदायको आवश्यकता पहिचान गरी दिगो विकास लक्ष्य हांसिल गर्ने आयोजना/कार्यक्रम छनौट गर्नु पर्छ ।

वस्ती/टोलस्तरको भेलामा बालबालिका, महिला, आदिवासी, जनजाती, मधेसी, दलित, अपांग, सीमान्तकृत, पिछडावर्ग लगायत सबै समुदायको अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चितता गर्नु पर्नेछ । भेलामा नागरिक समाजका संस्थाहरू, महिला/आमा समुहहरू, बालक्लवहरू, स्थानीय गैर सरकारी संस्थाहरू, सहकारी संस्थाहरू, निजी क्षेत्रका संस्थाहरू जस्ता स्थानीय संघ/संस्थाहरूको सक्रिय सहभागिताको वातावरण मिलाउनु पर्छ ।

वस्ती तथा टोल स्तरमा कार्यक्रम बारे छलफल गर्दा दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तगर्न मद्दत गर्ने निम्नअनुसारका कार्यक्रमबारे छलफल गर्नुपर्दछ ।

१. दिगो विकास लक्ष्य १: सबै प्रकारका गरिबीलाई सबै ठाउँवाट अन्त्य गर्ने ।

- रोजगारीको सृजना गर्ने ।
- गरिब र सिमान्तकृत समुदायको आय बृद्धि गर्ने ।
- स्थानिय विकासमा जनसहभागिता बृद्धि गर्ने ।
- आर्थिक असमानतालाई न्युनगर्न मद्दत गर्ने कार्यक्रम ।

२. दिगो विकास लक्ष्य २: भोकमरीको अन्त्य गर्ने, खाद्यसुरक्षा तथा उन्नत पोषण प्राप्त गर्ने र दिगो कृषिको प्रबर्द्धन गर्ने ।

- ५ वर्ष मुनिका बच्चा तथा गर्भवति महिलाहरूमा कुपोषण हटाउन मद्दत गर्ने ।
- पोषणयुक्त खाद्य बस्तुको उत्पादन, पर्वद्धन र वितरण गर्न मद्दत गर्ने ।
- कृषिलाई आधुनिकिकरणगरी जमिनको उत्पादकत्व बृद्धि गर्न सहयोग गर्ने ।

३. दिगो विकास लक्ष्य ३: स्वास्थ्य जीवन सुनिश्चित गर्ने र सबै उमेर समुहका सबै मानिसको कल्याण प्रबर्द्धन गर्ने ।

- मातृ मृत्यु, शिशु मृत्यु र ५ वर्ष मुनिका बाल मृत्युदर घटाउन सहयोग गर्ने ।
- सरुवा रोग नियन्त्रण र व्यावस्थापन गर्न सहयोग गर्ने ।

- महिला र युवायुवतीको प्रजनन स्वास्थ्य व्यावस्थित र समृद्ध बनाउन मद्दत गर्ने ।
४. दिगो विकास लक्ष्य ४: सबैका लागि समावेशी तथा गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूलाई प्रवर्द्धन गर्ने ।
- आधारभूत तहमा खुद भर्ना दर १०० प्रतिशत पुर्याउन सहयोग गर्ने ।
 - कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा १२ पुराने वालवालिकाको अनुपात बढाउन सहयोग गर्ने ।
 - शिक्षाको गुणस्तर बृद्धि गरी विद्यार्थीको सिकाइ दर बढाउन मद्दत गर्ने ।
 - साधारण शिक्षालाई प्राविधिक शिक्षामा रुपान्तरण गर्ने कार्यक्रम ।
५. दिगो विकास लक्ष्य ५: लैङ्गिक समानता हाँसिल गर्ने र सबै महिला तथा किशोरीहरूको सशक्तीकरण गर्ने ।
- चेलिवेटी बेचबिखन, वसारपसार र महिला तथा किशोरीविरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंसा अन्त्य गर्न मद्दत गर्ने ।
 - राजनीतिक, आर्थिक तथा सार्वजनिक जीवनका सबै निर्णय तहमा नेतृत्वका लागि महिलाहरूको प्रभावकारी सहभागिता तथा अवसर सुनिश्चित गर्न सहयोग गर्ने ।
 - लैङ्गिक समानता र महिला तथा किशोरीहरूको सशक्तीकरण प्रवर्द्धन गर्न मद्दत गर्ने ।
६. दिगो विकास लक्ष्य ६: सबैका लागि खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
- सबै नागरिकलाई सुरक्षित तथा खर्चले धान्न सक्ने मुल्यमा सुरक्षित पिउने पानीको पहुँच सुनिश्चित गर्न मद्दत गर्ने ।
 - खुल्ला दिशामुक्त क्षेत्र घोषणगरी त्यसको दिगोपना कायम गर्न मद्दत गर्ने ।
 - खानेपानीको पहुँच बृद्धि गर्न र सरसफाईको व्यावस्थापन गर्न स्थानीय समुदायको सहभागिता बृद्धि गर्न मद्दत गर्ने ।

७. दिगो विकास लक्ष्य ७: सबैका लागि खर्चले धान्न सक्ने, भरपर्दो, दिगो तथा आधुनिक ऊर्जामा पहुँच सुनिश्चितगर्ने ।
- खर्चले धान्न सक्ने, भरपर्दो र आधुनिक ऊर्जामा सर्वसाधारणको पहुँच बृद्धि गर्न मद्दत गर्ने ।
 - स्थानीय स्तरमा खपतहुने कुल उर्जामा नवीकरणीय उर्जाको अंस वढाउन मद्दत गर्ने ।
 - प्रभावकारी उर्जा उपकरणको प्रयोग मार्फत उर्जाको खपत घटाउन मद्दत गर्ने ।
८. दिगो विकास लक्ष्य ८: सबैका लागि समावेशी तथा दिगो आर्थिक वृद्धि, रोजगारी तथा मर्यादित कामको प्रवर्द्धन गर्ने ।
- स्थानीय स्तरमा सर्वसाधारण नागरीकको प्रतिव्यक्ति आय बृद्धि गर्न मद्दत गर्ने ।
 - औद्योगिकीकरणलाई वढावादिई स्थानीय स्तरमा दिगो रोजगारीको सृजना गर्न मद्दत गर्ने ।
 - उद्यमसिलता बिकास गर्न सर्वसुलभ कर्जाको पहुँच बृद्धि गर्न मद्दत गर्ने ।
९. दिगो विकास लक्ष्य ९: बलियो पूर्वाधार निर्माण गर्ने, औद्योगिकीकरणलाई दिगो बनाउने तथा नवीन खोजलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- स्थानीय स्तरमा आर्थिक विकास र मानव कल्याणलाई सघाउ पुऱ्याउने दिगो तथा बलिया पूर्वाधार निर्माण गर्न मद्दत गर्ने ।
 - कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको अंस बृद्धिगर्न मद्दत गर्ने ।
 - सञ्चारको पहुँच बृद्धिगरी स्थानीय उत्पादनलाई राष्ट्रिय मुल्य श्रृखलामा आबद्ध गर्न मद्दत गर्ने ।
 - बलिया, टिकाउ र भुकम्प प्रतिरोधी पुर्वाधार निर्माण गर्न मद्दत गर्ने ।
१०. दिगो विकास लक्ष्य १०: देशभित्रै र देशहरूमाभर रहेको असमानतालाई न्यून गर्ने ।
- गरिव र धनी विच उपभोग र आम्दानीको फरक न्युनिकरण गर्न मद्दत गर्ने ।

- स्थानीय स्तरमा राजनीतिक तथा सााजिक समावेशिता प्रबर्धन गर्न मद्दत गर्ने ।
 - स्थानीय स्तरमा भए गरेका विभेदपूर्ण सामाजिक, आर्थिक र राजनीतिक प्रचलन र अभ्यास न्युनिकरण गर्न मद्दत गर्ने ।
११. दिगो विकास लक्ष्य ११: सहरहरूलाई समावेशी, सुरक्षित, सबल र दिगो बनाउने ।
- सुकुम्वासी, सिमान्तकृत तथा लोपउन्मुख जाती, हलिया, मुक्त कर्मैया आदिका बस्तिलाई आधारभुत सुविधा सहितका बस्तिमा रुपान्तरण गर्न मद्दत गर्ने ।
 - भुकम्प र बाढीपहिरो पिडित वस्ती र भुकम्पमा भत्केका ऐतिहासिक एवं सांस्कृतिक सम्पदाको पुनरनिर्माण गर्न मद्दत गर्ने ।
 - सुरक्षित र दिगो सडक तथा बस्ती विकास एवं अन्य पुर्वाधार निर्माण गर्न सहयोग गर्ने ।
१२. दिगो विकास लक्ष्य १२: दिगो उपभोग र उत्पादनको ढाँचा सुनिश्चित गर्ने ।
- प्राकृतिक स्रोतहरूको दिगो व्यावस्थापन र प्रभावकारी प्रयोग गर्न मद्दत गर्ने ।
 - कृषि जमिनको उर्वरा शक्ति (उत्पदकत्व) वढाउन मद्दत गर्ने ।
 - वस्तिमा उत्पन्न हुने फोहोरको उचित व्यावस्थापन गरि वातावरणको संरक्षण र आर्थिक लाभ हाँसिल गर्न मद्दत गर्ने ।
१३. दिगो विकास लक्ष्य १३: जलवायु परिवर्तन तथा यसका प्रभावहरू विरुद्ध लड्न तत्काल कार्य थाल्ने ।
- जलवायु परिवर्तन र प्राकृतिक प्रकोपको जोखिम सामना गर्न र अनुकूलन क्षमता वृद्धि गर्न मद्दत गर्ने ।
 - जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी उपायहरूलाई स्थानीय आयोजनाहरूमा समावेस गर्ने ।
 - स्थानीय स्तरमा जलवायु परिवर्तन न्युनिकरण, अनुकूलन तथा पूर्व चेतावनी दिने संस्थागत क्षमता वृद्धि गर्ने ।

१४. दिगो विकास लक्ष्य १५: वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमीकरणविरुद्ध लड्ने, भूक्षयीकरण रोकेर त्यस्तो प्रक्रियालाई उल्ट्याउने तथा जैविक विविधताको क्षतिलाई रोक्ने ।

- स्थानीय स्तरमा वन विनास तथा भूक्षयीकरण नियन्त्रण गर्न मद्दत गर्ने ।
- वन्यजन्तुको अवैध सिकार, चोरी निकसि र पैठारीमा नियन्त्रण गर्न मद्दत गर्ने ।
- नेपालको वन तथा पर्यावरणिय प्रदेशहरूमा जैविक विविधता वढाउन मद्दत गर्ने ।

१५. दिगो विकास लक्ष्य १६: न्यायपूर्णा, शान्तिपूर्ण र समावेशि समाजहरूको प्रवर्द्धन गर्ने ।

- स्थानीय स्तरमा शुसासनको प्रवर्द्धन गर्न र सबैकालागि न्यायमा समान पहुँच प्रवर्द्धन गर्न मद्दत गर्ने ।
- स्थानीय स्तरमा भ्रष्टचार न्युनिकरण गर्न मद्दत गर्ने ।
- जन्मदर्ता लगायतको कानुनी पहिचान सबैलाई दिन मद्दत गर्ने ।

१६. दिगो विकास लक्ष्य १७: दिगो विकासका लागि विश्वव्यापी साभेदारीलाई पुनर्जीवन दिने ।

- स्थानीय तहको कर तथा राजस्व परिचालन र संकलन क्षमता सुदृढिकरण गर्ने ।
- संघीय, प्रान्तिय र स्थानीय सरकार विच समन्वय र सहकार्य प्रवर्द्धन गर्ने ।
- स्थानीय रुपमा तर्जुमा भएका आयोजना कार्यन्वयन क्षमता वृद्धि गर्ने । वस्तीस्तरमा छनौट भएका आयोजना/कार्यक्रमहरूको सूची तयार गरी वडा समितिमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

६.४.४ चरण ४ वडा समितिबाट आयोजना/कार्यक्रम प्राथमिकता निर्धारण

टोल/वस्तीस्तरबाट प्राप्त आयोजना र कार्यक्रमहरूलाई विषयक्षेत्र अनुसार समूहकृत गरिन्छ । बजेट सिमा, दिगो विकास लक्ष्य, मार्गदर्शन र प्राथमिकताका क्षेत्रलाई ध्यानमा राखी वडा समितिहरूले सहभागीतामूलक योजना तर्जुमा प्रणालि अनुसार वस्ती वा टोलस्तरबाट योजना तर्जुमा

प्रक्रिया अवलम्बन गरी बस्ती तथा टोलस्तर योजनाको माग सङ्कलन, प्राथमिकीकरण तथा छनौट गर्नुपर्छ । प्राथमिकीकरण गर्दा दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तगर्ने कार्यक्रमलाई बिषेस ध्यान दिनु पर्दछ । यसरी छनौट भएका योजनाहरूको प्राथमिकीकरणका साथ गाउँपालिका तथा नगरपालिकामा पठाउनुपर्छ ।

६.४.५ चरण ५ (एकिकृत बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा)

वडाहरूबाट प्राप्त योजनाहरूलाई बजेट सीमा, दिगो विकास लक्ष्य, मार्गदर्शन तथा आयोजना प्राथमिकता निर्धारणका आधारमा एकिकृत बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले आवश्यक परिमार्जन सहित कार्यपालिकामा पठाउनुपर्छ । यस प्रयोजनका लागि देहाय अनुसारको बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समिति बनाउनुपर्छ:

क) उपाध्यक्ष/उपप्रमुख	संयोजक
ख) विषयगत क्षेत्र हेर्ने कार्यपालिकाका सदस्यहरू	सदस्य
ग) प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	सदस्य
घ) योजना महाशाखा, विभाग वा शाखा प्रमुख	सदस्य सचिव

६.४.६ चरण ६ (कार्यपालिकाबाट स्वीकृति)

कार्यपालिकाबाट स्वीकृत बजेट प्रमुख वा अध्यक्षले आगामी आर्थिक वर्षको राजश्व र व्यय (बजेट) को अनुमानका रूपमा सभामा पेश गर्नुपर्छ । वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेटसँग सम्बन्धित देहाय अनुसारको प्रस्तावहरू कार्यपालिकाको बैठकबाट स्वीकृती गर्नुपर्दछ ।

- स्थानीय सरकारको नीति तथा कार्यक्रम
- आर्थिक विधेयक (आगामी वर्षको लागि प्रस्तावित राजस्व र करका दरहरू)
- विनियोजन विधेयक (सञ्चित कोषबाट रकम झिकने र कार्यक्रमगत तथा शिर्षकगत खर्च सम्बन्धी)
- बजेट वक्तव्य (गत आ.व.को यथार्थ, चालु आ.व.को संसोधित अनुमान र आगामी आ.व.को अनुमानित आय व्ययको विवरण सहित)
- वार्षिक विकास कार्यक्रम (क्षेत्रगत रूपमा विस्तृत कार्यक्रमको सूचि तथा सोमा प्रस्तावित रकम)

६.४.७ चरण७ (सभाबाट स्वीकृति)

कार्यपालिकाबाट स्वीकृत प्रस्तावित बजेट तथा कार्यक्रम सम्बन्धी सवै प्रस्तावहरू अन्तिम स्वीकृतिका लागि गाउँ तथा नगरसभामा देहाय बमोजिम पेश गर्नुपर्छ ।

- अध्यक्ष/प्रमुखले अध्यक्षता गर्ने सभामा उपाध्यक्ष/उपप्रमुख वा कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको कुनै सदस्यले असार १५ गते भित्र बजेट प्रस्तुत गर्नु पर्नेछ ।
- पेश भएका दस्तावेजहरू उपर कार्यतालिका बनाई १५ दिनभित्र छलफल सम्पन्न गर्नुपर्छ ।
- सभाको बहुमतले प्रत्येक दस्तावेजलाई पारित गर्ने वा सुभाब सहित कार्यपालिकामा फिर्ता पठाउन सक्छ ।सुभाब सहित प्राप्त भएको बजेट उपर कार्यपालिकाले पुनर्विचार गरी आवश्यक परिमार्जन सहित वा परिमार्जन गर्नु पर्ने नदेखिएमा कारणसहित सभामा ५ दिनभित्र पुनः पेश गर्नुपर्छ ।
- सभाले असार मसान्त भित्र बजेट दस्तावेजहरू स्वीकृत गरी सक्नुपर्छ । स्वीकृत बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि कार्यपालिकाको कार्यालयमा पठाउनु पर्छ ।

अनुसूची १

आबधिक बिकास योजनाको खाका

१. परिचय
२. उधेस्य
३. आबधिक योजना तर्जुमाबिधि
४. योजना तर्जुमाको पुर्बतयारी
 - ४.१.१ योजना तर्जुमा पद्धतिको छनौट
 - ४.१.२ बिषयक्षेत्रगत योजना तर्जुमा समिति निर्माण
 - ४.१.३ बिषयक्षेत्रगत योजना तर्जुमा समितिका काम, कर्तव्य र अधिकार प्रष्ट गर्ने
 - ४.१.४ योजना तर्जुमा कार्याशाला आयोजना गर्ने
५. स्थानीयतहका समस्याहरुको पहिचान गर्ने
६. स्थानीयतहको लागि परिचालन तथा उपयोग गर्नसकिने सम्भाव्य श्रोतको पहिचान गर्ने
७. समस्या समधान गर्ने बिकल्पको खोजी तथा लेखाजोखन गर्ने
८. आबधिक बिकास योजनाका दिर्घकालिन सोच, लक्ष्य, उधेस्य र कार्यक्रम निर्धारण गर्ने
 - ८.१ योजना तर्जुमा गर्ने निर्देशक सिद्धान्तको निर्माण गर्ने
 - ८.२ नतिजा श्रखला निर्धारण गर्ने
 - ८.३ दिर्घकालिन सोच निर्धारण गर्ने
 - ८.४ योजनाका लक्ष्य निर्धारण गर्ने
 - ८.५ योजनाका उधेस्य निर्धारण गर्ने
 - ८.६ योजनाका बिषयक्षेत्रगत उधेस्य र आपसि परिपुरकता एकिन गर्ने
 - ८.७ योजनाका रणनीति निर्धारण गर्ने
 - ८.८ योजनाका कार्यक्रम निर्धारण गर्ने
 - ८.८.१ योजनाका कार्यक्रमहरुको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने
 - ८.८.२ आयोजनाहरुको प्राथमिकिकरण गर्ने
 - ८.८.३ आयोजनाहरुको सूची तयार गर्ने

द.द.४ एकिकृत आबधिक योजनातर्जुमा समितिले क्षेत्रगत योजनाहरु
एकिकृत गर्ने

द.द.५ बिषयगत खाकाको तयारी गर्ने

द.द.६ आबस्यक स्रोतको बिस्लेषण र मध्यकालिन खर्च संरचना तय गर्ने

९. आयोजनाहरुको लागि बार्षिक तथा आबधिक लगानी प्रक्षेपण गर्ने

९.१ आन्तरिक तथा बाह्य स्रोतको बिस्लेषण गर्ने

९.२ आबस्यक जनशक्तीको बिस्लेषण गर्ने

९.३ नपुग स्रोत ब्याबस्थापन गर्ने

१०. योजना कार्यान्वयन योजना तर्जुमा गर्ने

१०.१ योजना कार्यान्वयन बिधि निर्धारण गर्ने

१०.२ योजना कार्यान्वयन तालिका तयार गर्ने

१०.२.१ योजना कार्यान्वयन तालिका बनाउने

१०.३ योजना अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना बनाउने

१०.३.१ अनुगमन प्रणालिको छनौट गर्ने

१०.३.२ अनुगमनका तह निर्धारण गर्ने

१०.३.३ नतिजाखाको निर्माण गर्ने

१०.३.४ अनुगमन प्रगती प्रतिवेदन प्रणाली निर्धारण गर्ने

१०.४ मूल्याङ्कन योजना बनाउने

११. योजना दस्तावेज लेखन, स्वीकृति, प्रकाशन र कार्यान्वयन

अनुसूची २

आयोजनाको प्राथमिकता निर्धारण

क्षेत्र: आर्थिक विकास क्षेत्र

क्र. सं.	आयो जनाको नाम	१. आर्थिक विकास तथा गरिबी निवारणमा प्रत्यक्ष योगदान पुऱ्याउने आयोजनाहरू (१५ अङ्क)	२. जनताको आम्दानी र रोजगार बढाउने आयोजनाहरू (१५ अङ्क)	३. उत्पादनमुलक तथा छिटो प्रतिफल प्राप्त गर्न सक्ने आयोजनाहरू (१५ अङ्क)	४. लागत सहभागिता जुटने आयोजनाहरू (१० अङ्क)	५. दिगो विकास, वातावरणीय संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गर्न सघाउने पुऱ्याउने आयोजनाहरू (१० अङ्क)	६. समावेशी विकासमा योगदान पुऱ्याउने आयोजनाहरू (१० अङ्क)	७. स्थानीय स्रोत, साधन र स्त्रिको अधिकतम् प्रयोग हुने आयोजनाहरू (१० अङ्क)	८. भाषिक तथा सांस्कृतिक पक्षको जगेर्ना र सामाजिक सद्भाव तथा एकता अभिवृद्धिमा सघाउने पुऱ्याउने आयोजनाहरू (५ अङ्क)	९. शुसासन वृद्धिगर्न सघाउने पुऱ्याउने आयोजनाहरू (५ अङ्क)	१०. अन्तर प्रदेश तथा अन्तर नगर पालिका तथा गाउंपालिका समृद्धिका आयो जनाहरू (५ अङ्क)	कुलप्राप्त अङ्क भार	प्राथमिकता क्रम	आयोजनाले दिगो विकास लक्ष्यमध्य कुन लक्ष्य प्राप्त गर्न मद्दत गर्दछ सो खुलाउने ।
१														
२														
३														
४														
५														
५														
६														

नोट: यो आयोजना प्राथमिकता निर्धारण फारम सबै क्षेत्रको लागि जस्तै आर्थिक क्षेत्र, सामाजिक क्षेत्र, पुर्बाधार क्षेत्र, वातावरण तथा विपद ब्याबस्थापन क्षेत्र, संस्थागत विकास तथा सेवा प्रवाह क्षेत्र, वित्तिय ब्याबस्थापन र शुसासन क्षेत्रको लागि छुट्टा छुट्टै भर्नुपर्दछ ।

स्थानीय तहमा कानून निर्माण प्रकृया

राजेन्द्र घिमिरे

मुख्य न्यायाधिवक्ता

गण्डकी प्रदेश

विषय प्रवेश

कानून निर्माण राज्यको एउटा महत्वपूर्ण कार्य हो । राज्य संचालनको लागि कानून अपरिहार्य छ । राज्य संचालन गर्दा पारदर्शी प्रकृया एवं प्रष्ट, न्याय र तर्क संगत मापदण्डको आधारमा गर्नुपर्दछ । राज्यका हरेक गतिविधि निश्चित नीति, कानून र मापदण्डद्वारा निर्देशित हुनुपर्दछ । राज्यको काम कारवाहीलाई व्यवस्थित गर्नको लागि शक्ति पृथकीकरणको सिद्धान्त बमोजिम कार्यपालिका, व्यवस्थापिका र न्यायपालिकाको व्यवस्था गरी ती निकायहरूको अधिकार र कर्तव्य तोकिएको हुन्छ । यी तीन अङ्गहरूमध्ये राज्यको लागि आवश्यक कानून निर्माण गर्ने महत्वपूर्ण जिम्मेवारी व्यवस्थापिकालाई सुम्पेको हुन्छ । लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थामा राज्यको स्वेच्छाचारी कृयाकलापको अपेक्षा गरिदैन र त्यस्ता कृयाकलाप न्याय र कानूनको दृष्टिमा अमान्य मानिन्छन् । त्यस कारण आम नागरिकको अपेक्षा र चाहना परि पूर्ति गर्न एवं कानूनको शासन र न्यायपूर्ण राज्य व्यवस्थाको स्थापना र संचालनका लागि सोही अनुरूपको कानून निर्माण र समयको माग बमोजिम संशोधन गर्दै त्यसको परिपालना अपरिहार्य छ । साथै साभ्ना सूचीको विषयमा सबै तहले समन्वयात्मक रूपमा अधिकारको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । संघ र प्रदेशको अधिकारको विषयमा कानून बनाउंदा संघ र प्रदेश बीच समन्वय कायम गरी कानून निर्माण गर्नुपर्दछ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीनै तहको अधिकारको विषयमा कानून बनाउंदा तीनै तहबीच समन्वय र सहकार्य गरी कानून बनाउनु पर्दछ ।

नेपालको सन्दर्भमा (कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन २०१०) को दफा २(९) बमोजिम “कानून भन्नाले नेपाल ऐन, वा नेपालको कुनै भागमा कानून सरह लागू हुने ऐन, सवाल, नियम, आदेश वा उपनियम सम्भन्नु पर्दछ” । सामान्यत कानून भन्नाले प्रदेश कानून, स्थानीय कानून, अध्यादेश, अदालतबाट प्रतिपादित नजिर, सरकार तथा अन्य अधिकार प्राप्त निकायबाट जारी भएका निर्देशिका, कार्यविधि, परिपत्र, निर्णय आदि पनि पर्दछन् ।

संविधान सभा मार्फत संघीय, लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक संविधान जारी भैसके पछि,

नेपालको राज्य शक्तिको प्रयोग संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले संविधान र कानून बमोजिम गर्ने व्यवस्था भएको छ (धारा ५६(२)) । राज्य शक्तिको बांडफांडको विषयमा संविधानले गरेको व्यवस्था बमोजिम संविधानको अनुसूची ५ मा उल्लेखित विषय संघको अधिकार, अनुसूची ६ मा प्रदेशको अधिकार, अनुसूची ७ मा संघ र प्रदेशको साझा अधिकार, अनुसूची ८ मा स्थानीय तहको अधिकार र अनुसूची ९ मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तीनै तहको अधिकार रहने व्यवस्था गरिएको छ ।

संविधानको धारा १ बमोजिम संविधान नेपालको मुल कानून हो र संविधान संग बाकिने कानून बाकिएको हदसम्म अमान्य हुन्छ । प्रदेश सभा, गाउँ सभा र नगर सभाले कानून बनाउँदा संघीय कानून संग नबाकिने गरी बनाउनुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ । प्रदेश सभा, गाउँ सभा र नगर सभाले बनाएको संघीय कानून बाकिएमा बाकिएको हदसम्म अमान्य हुने व्यवस्था छ । त्यसै गरि गाउँ सभा र नगर सभाले संघीय कानून बनाउदा प्रदेश कानूनसंग नबाकिने गरी बनाउनुपर्ने र गाउँ सभा र नगर सभाले बनाएको त्यस्तो कानून प्रदेश कानूनसंग बाकिएमा बाकिएको हदसम्म अमान्य हुने व्यवस्था छ (धारा ५७) । संविधानको धारा ५८ ले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको सूची वा साझा सूचीमा उल्लेख नभएको वा संविधानमा कुनै तहले प्रयोग गर्ने गरी नतोकिएको विषयमा संघको अधिकार हुने भनी अवशिष्ट अधिकार (Residuary Power) संघमा रहने व्यवस्था गरेको छ ।

कानून निर्माणका केहि सैद्धान्तिक पक्षहरू

कानून निर्माण गर्नुपर्ने कारणहरू

कानून निर्माण गर्नुपर्ने विभिन्न कारणहरू हुन सक्दछन् । त्यसमध्ये केही देहाय बमोजिम रहेका छन् :

- संविधान कार्यान्वयन गर्न
- सरकारका नीति, आवधिक योजना कार्यान्वयन गर्न
- अदालतको आदेश कार्यान्वयन गर्न
- अन्तर्राष्ट्रिय दायित्व परिपालना गर्न
- कुनै घटना, कार्य, अवस्थालाई संवोधन गर्न
- अन्य

कानून निर्माणका आधारहरू : राज्य संचालनको महत्वपूर्ण अवयवको रूपमा रहेको कानूनको

निर्माण गर्दा लिनुपर्ने आधारहरु निम्न बमोजिम छन् :

- कानून निर्माण गर्दा वस्तुनिष्ठ आधारहरु एवं तथ्यहरुमा आधारित भएर गर्नुपर्दछ । (Evidence based law making).
- कानून तर्जुमा गर्नु अघि आवश्यकता पहिचान गरिनु पर्दछ । (Need assessment).
- कुनै समस्या समाधान वा परिस्थितिलाई संबोधन गर्ने गरी कानून तर्जुमा गरिनु पर्दछ । (Problem solving approach).
- के कस्तो समस्या समाधान गर्न सो कानून गर्नु परेको हो तर्जुमाकार प्रष्ट हुनु पर्दछ । (The drafter must fully understand the problem that is to be solved by the law).
- कानून तर्जुमाकारले समस्याको समाधान कस्तो तरिकाले गर्न लागिएको हो पूर्ण रुपमा जानकार हुनु अनिवार्य छ । (The drafter must fully understand the legislative solution).
- तर्जुमा गर्न लागिएको कानून संविधान, सन्धि सम्झौता, अन्य कानून र राज्यका नीतिसंग मेल खाने हुनुपर्दछ । (Compatibility with other instrument).
- कानून तर्जुमा गर्नु अघि त्यस्तो कानूनको प्रभाव मुल्याङ्कन गर्नु पर्दछ । जस्तो की
 - आर्थिक, समाजिक प्रभाव
 - वातावरणीय प्रभाव
 - सरकारका निकायहरुमा त्यसबाट पर्न जाने कार्यबोझ आदि
- कानून तर्जुमा गर्दा सरोकारवालाहरुको बृहत सहभागिता सुनिश्चित गरिनु पर्दछ । (Wider participation of the stakeholders).
- कानून तर्जुमा गर्दा पारदर्शी, लोकतान्त्रिक विधि र पद्धतिको प्रयोग गरिनु पर्दछ । (Transparent and democratic legislative process).
- कानून निर्माण गर्दा सदैव स्पष्ट, सरल भाषाको प्रयोग गरिनुपर्दछ, र द्विअर्थी शब्द तथा वाक्य संरचनाको प्रयोग गर्नुहुदैन ।

स्थानीय तहमा कानून निर्माण प्रकृया

नेपालको संविधानको धारा २२१ बमोजिम स्थानीय तहको व्यवस्थापिकीय अधिकार

गाउँ सभा र नगर सभामा रहने व्यवस्था छ । नेपालको संविधानको धारा २२६(१) ले गाउँ सभा र नगर सभाले संविधानको अनुसूची ८ र ९ मा उल्लेखित विषयहरूमा आवश्यक कानून बनाउन सक्नेछ भनी व्यवस्था गरेको छ भने सोही धाराको उपधारा (२) मा स्थानीय तहको कानून बनाउने प्रकृया प्रदेश कानून बमोजिम हुनेछ भन्ने व्यवस्था छ । सो संवैधानिक व्यवस्था अनुरूप गण्डकी प्रदेशमा “स्थानीय तहको कानून निर्माण प्रकृया सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको ऐन २०७५” लागू भै सकेको अवस्था छ । गण्डकी प्रदेशभरका स्थानीय तहले कानून बनाउँदा सो ऐनको परिपालना गर्नु अनिवार्य छ । सो ऐनको महत्वपूर्ण प्रावधानहरू निम्न बमोजिम छन्:

स्थानीय कानून बनाउने (दफा ३): नेपालको संविधान बमोजिम आफ्नो अधिकार क्षेत्रको विषयमा सभाले आवश्यक ऐन बनाउन सक्नेछ । त्यसै गरी त्यस्तो कानूनको अधीनमा रहि कार्यपालिकाले आवश्यक नियम, निर्देशिका वा कार्यविधि बनाउन वा आदेश जारी गर्न सक्नेछ ।

स्थानीय कानून निर्माण गर्दा विचार गर्नुपर्ने कुराहरू (दफा ४):

- क) संविधान, संघीय कानून तथा प्रदेश कानून,
 - ख) कानूनको स्वच्छता, न्यायपूर्ण तथा तर्कसंगतता,
 - ग) सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त वा भएको आदेश,
 - घ) संघीय संसद वा प्रदेश सभाले त्यस्तै विषयमा गरेको आधारभूत कानूनको व्यवस्था,
 - ङ) नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा जनाएको प्रतिबद्धता,
 - च) सम्बन्धित स्थानीय तहले निर्माण गरेको अन्य स्थानीय कानूनसँगको अनुकूलता,
 - छ) सिमाना जोडिएको अर्को स्थानीय तहको साभा चासो र हितको विषय,
 - ज) संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीचको सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वय ।
- सभाले संघीय तथा प्रदेश कानून र स्थानीय तहका कानूनसँग एक आपसमा बाझिने गरी कानून निर्माण गर्न हुँदैन ।

कानून बनाउन आवश्यक रहे नरहेको विषयमा आवश्यकताको पहिचान गर्नुपर्ने (दफा ५):

कार्यपालिकाले विधेयक तर्जुमा गर्दा देहायका विषयको विश्लेषण गरि अवधारणा पत्र तयार गर्नुपर्दछ ।

- क) कानून बनाउनु पर्ने आधार र कारण,

- ख) सम्बन्धित विषयमा संघीय वा प्रदेश कानून भए नभएको,
- ग) जिल्ला भित्रका र अन्य स्थानीय तहमा त्यस सम्बन्धी स्थानीय कानून निर्माण भए नभएको,
- घ) कानून बनेपछि हासिल गर्न खोजिएको उपलब्धि,
- ङ) कानून कार्यन्वयनको लागि आवश्यक पर्ने संयन्त्र तथा आर्थिक श्रोत,
- च) विधेयकको मस्यौदामा रहने मुख्य मुख्य प्रावधान ।

त्यसै गरी ऐनको संशोधनको लागि विधेयकको मस्यौदा तर्जुमा गर्दा संशोधन गर्नुपरेको आधार र कारण सहितको तीन महले विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।

कानून तर्जुमा समिति गठन गर्न सकिने (दफा ६): विधेयकको मस्यौदा तर्जुमा गर्नको लागि कार्यपालिकाका अध्यक्ष वा प्रमुखले त्यस क्षेत्रमा ज्ञान भएका कार्यपालिका सदस्य तथा सभाका सदस्य मध्येबाट कानून तर्जुमा समिति गठन गर्न सक्ने व्यवस्था छ । उक्त समितिमा उपलब्ध भएमा कानूनको ज्ञान भएको व्यक्तिलाई समेत आमन्त्रण गर्न सकिने व्यवस्था छ ।

सुझाव संकलन गर्न सकिने (दफा ७): विधेयकको मस्यौदामा प्रत्येक वडाबाट वडावासीको सुझाव संकलन गर्न सकिने व्यवस्था छ । तर कर लगाउने, स्थानीय संचित कोष, स्थानीय राजश्व र आयको अनुमानको विषयमा सैद्धान्तिक छलफल मात्र गर्न सकिन्छ । प्राप्त सुझाव सहितको प्रतिवेदन सम्बन्धित वडा समितिले कार्यपालिकालाई दिनु पर्दछ ।

स्थानीय तहको कानूनमा रहने अंगहरू (दफा ८): स्थानीय तहको कानून तर्जुमा गर्दा देहाय बमोजिमको अंग रहनुपर्दछ ।

क) लामो शीर्षक	ख) प्रस्तवाना
ग) विधि निर्माण सूत्र	घ) संक्षिप्त नाम
ङ) विस्तार र प्रारम्भ	च) परिभाषा
छ) सारवान प्रावधानहरू	ज) संस्थागत/प्रशासनिक स्वरूप
झ) दण्ड र सजाय	ञ) विविध प्रावधानहरू
ट) अनुसूचीहरू	

कार्यपालिकाबाट विधेयक मस्यौदा स्वीकृति (दफा ९): कुनै विधेयकको मस्यौदा तयार भएपछि त्यस्तो मस्यौदालाई सभामा विधेयकको रूपमा पेश गर्न स्वीकृतिको लागि अध्यक्ष वा प्रमुखले कार्यपालिकाको बैठकमा पेश गर्नुपर्नेछ । उक्त मस्यौदा कार्यपालिकाबाट स्वीकृत भएपछि

सभामा पेश गर्न अध्यक्ष वा प्रमुखले कार्यपालिकाको कुनै सदस्यलाई तोक्नेछ ।

विधेयकको मस्यौदा सभामा पेश गर्दा संलग्न गर्नुपर्ने विवरण (दफा १०): विधेयकको मस्यौदाका साथ देहायका विवरण पेश गर्नुपर्नेछ ।

- क) विधेयकको उद्देश्य र कारण सहितको विवरण,
- ख) विधेयक ऐन बनेपछि आर्थिक व्ययभार हुने रहेछ भने त्यसको खर्च व्यहोर्ने श्रोत खुलाइएको विवरण सहितको आर्थिक टिप्पणी,
- ग) कुनै विधेयकमा कानून बनाउने अधिकार प्रत्ययोजन गर्ने प्रावधान रहेको भए त्यसको कारण, प्रत्यायोजित अधिकार अन्तर्गत बनाइने कानूनको प्रकृति र सीमा तथा त्यसबाट पर्न सक्ने प्रभाव सम्बन्धी टिप्पणी, र
- घ) संशोधन विधेयकको हकमा संशोधन गर्नु परेको आधार र कारण सहितको तीन महल विवरण ।

विधेयकको मस्यौदाको साथै माथि उल्लेखित विवरण संलग्न गरी सभाको सचिवलाई सूचना दिनुपर्नेछ ।

- सभामा विधेयकको मस्यौदा पेश गर्न सभाप्रमुखले त्यस्तो विधेयकको मस्यौदा सभामा पेश गर्न सूचना प्राप्त भएको कम्तीमा दुई दिन पछिको दिन तोक्नेछ । त्यस्तो विधेयक पेश हुने दिन भन्दा २ दिन अगावै प्रत्येक सदस्यलाई विधेयकको प्रतिलिपि उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- कुनै सदस्यले विधेयक पेश गर्न अनुमति माग्ने प्रस्तावको विरोध गर्न चाहेमा निजले विधेयक पेश हुनुभन्दा एक दिन अगावै सभाको सचिवलाई सूचना दिनुपर्नेछ ।
- तोकिएको दिन सभा प्रमुखले विरोधको सूचना प्राप्त भएको भए निज सदस्यलाई र नभएको भए विधेयक पेश गर्ने अनुमति माग्ने सदस्यलाई क्रमश वक्तव्य दिन अनुमति दिनेछ । तत्पश्चात छलफल हुन नदिई विधेयक बैठकको निर्णयार्थ पेश गर्नुपर्नेछ । (दफा १४)
- विधेयक उपर संशोधन पेश गर्न चाहने सदस्यलाई सामान्यतया छलफल समाप्त भएको ४८ घण्टा समय दिनुपर्नेछ । संशोधनको विवरण सदस्यहरूलाई सचिवले उपलब्ध गराउनेछ ।
- विधेयकमा संशोधनको अवधि समाप्त भए पछि विधेयक प्रस्तुतकर्ता सदस्यले विधेयकमा दफावार छलफल गरियोस भन्ने प्रस्ताव पेश गर्न

सक्नेछ वा विधेयकको विषय वस्तुको महत्वको कारणबाट विधेयकलाई सभाको विधेयक समितिमा पठाईयोस भन्ने प्रस्ताव पेश गर्न सक्नेछ ।

- विधेयक समितिमा विधेयक उपर छलफल पश्चात समितिको निर्णय प्रतिवेदन तयार गरी समितिको प्रमुख वा निजले तोकेको सदस्यले प्रतिवेदन सहितको विधेयक सभामा पेश गर्नेछ ।

विधेयक माथि सभामा छलफल (दफा २०): समितिको प्रतिवेदन प्रस्तुत भए पश्चात त्यस्तो प्रतिवेदन सदस्यहरूलाई वितरण गरिन्छ । समितिको प्रतिवेदन वितरण भएको कम्तिमा २४ घण्टा पछि सभामुखले तोकेको कुनै समयमा विधेयक प्रस्तुतकर्ता सदस्यले प्रतिवेदन सहितको विधेयक माथि छलफल गरियोस् भन्ने प्रस्ताव पेश गर्न सक्नेछ ।

विधेयक पारित गर्ने प्रस्ताव सभाको निर्णयार्थ पेश गर्ने (दफा २१):

- सभामा दफावार छलफल भएकोमा सो समाप्त भएपछि र समितिमा दफावार छलफल भएकोमा समितिको प्रतिवेदन उपर छलफल समाप्त भई संशोधनहरूलाई सभाको निर्णयार्थ क्रमशः पेश गरिसकेपछि विधेयक प्रस्तुतकर्ता सदस्यले विधेयक पारित गरियोस भन्ने प्रस्ताव पेश गर्नेछ । यो बमोजिमको प्रस्ताव स्वीकृत भएमा विधेयक पारित भएको मानिनेछ ।
- सभाबाट पारित भएको विधेयकमा दफाहरूको संख्याको क्रम मिलाउने तथा भाषागत शुद्धतामा सीमित रही सभाप्रमुखले आवश्यक आनुसांगिक सुधार गर्न सक्नेछ ।
- सभाबाट पारित भएको विधेयक पारित भएको मिति समेत उल्लेख गरी प्रमाणीकरणको लागि सभाको सचिवले नेपाली कागजमा चार प्रति तयार गर्नेछ । त्यसरी तयार भएको विधेयक वर्षगत नम्बर समेत उल्लेख गरी सभाको सचिवले प्रमाणीकरणको लागि सभा प्रमुख समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ ।

विधेयक प्रमाणीकरण र प्रकाशन (दफा २५): सभाबाट पारित भई प्रमाणीकरणको लागि तयार पारिएको विधेयकको पहिलो र अन्तिम पृष्ठमा पूरा नाम थर, थर तथा पद समेत उल्लेख गरी अन्य प्रत्येक पृष्ठमा हस्ताक्षर गरी सभा प्रमुखले प्रमाणीकरण गर्नेछ । त्यसरी प्रमाणीकरण गर्दा मिति र विधेयकको पृष्ठ संख्या समेत खुलाउनुपर्नेछ । सभाबाट पारित विधेयक प्रमाणीकरण पश्चात् ऐन बन्छ । विधेयक प्रमाणीकरण भएको जानकारी सभामा दिनुपर्नेछ ।

- प्रमाणीकरण भएको विधेयकको १ प्रति सभाको अभिलेखमा राखी अर्को १-१

प्रति सम्बन्धित कार्यपालिकाको कार्यालय, प्रदेशको कानून सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालय र नेपाल सरकारको कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

- प्रमाणीकरण भएको ऐन स्थानीय तहको राजपत्रमा प्रकाशन गर्नुपर्नेछ र त्यस्तो कानून कार्यपालिकाको वेबसाइटमा समेत राख्न सकिने छ ।
- ऐनको मुख्य, मुख्य व्यवस्थाको बारेमा स्थानीय संचार माध्यम वा अन्य उपयुक्त तरिकाबाट प्रचार प्रसार गराउन सकिनेछ ।
- सभाको सचिवले विधेयक दर्ताको अभिलेख एवं सभाले बनाएको ऐनको एकीकृत र अद्यावधिक अभिलेख राख्नुपर्दछ ।
- कानून निर्माण सम्बन्धी प्रकृयाको सन्दर्भमा “स्थानीय तहको कानून निर्माण प्रकृया सम्बन्धी ऐन २०७५” मा भए वाहेकका प्रकृया नेपालको संविधान एवं यो ऐनको प्रतिकूल नहुने गरी सभाले निर्धारण गरे बमोजिम हुने व्यवस्था छ ।

कानून निर्माण निश्चित सिद्धान्त एवं संवैधानिक तथा कानूनी दायरा भित्र रही गरिने एक महत्वपूर्ण तथा जटिल प्रक्रिया हो । नेपालको परिप्रेक्षमा स्थानीय तहमा कानून निर्माणको अभ्यास शुरुवाती चरणमा नै रहेको छ । त्यसैले यो प्रकृया अभ्यासको माध्यमबाट अझ परिष्कृत हुँदै जान्छ र कानून निर्माणमा संलग्न पक्षहरु स्थानीय कार्यपालिका, सभाका सदस्य, सभाका सचिव समेत पनि समय क्रममा अभ्यस्त हुँदै जाने र जनभावनालाई समेट्दै थप प्रभावकारी रूपमा कार्यन्वयन हुने कानूनहरु निर्माण हुनेछन् भनि विश्वास गर्न सकिन्छ ।

नोट: थप जानकारीको लागि chiefattorney4@gmail.com, ghimire06@gmail.com मा सम्पर्क गर्न सकिन्छ ।

